

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
& ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:

**Ο CESARE BECCARIA, Ο ΙΤΑΛΙΚΟΣ & Ο
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ**

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΜΕΛΠΙΟΜΕΝΗ ΚΩΣΤΙΔΗ

ΕΠΟΠΤΡΙΑ: κα. ΝΑΣΙΑ ΓΙΑΚΩΒΑΚΗ

ΕΠΙΚΟΥΡΙΚΗ ΕΠΟΠΤΡΙΑ: κα. ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΑΓΡΙΑΝΤΩΝΗ

**ΒΟΛΟΣ
ΕΑΡΙΝΟ ΕΞΑΜΗΝΟ
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ 2007-2008**

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ & ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 6496/1
Ημερ. Εισ.: 18-08-2008
Δωρεά: Συγγραφέα
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ – ΙΑΚΑ
2008
ΚΩΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	σ σ. 3-6
Α. Κεφάλαιο- Η θέση του Ιταλικού Διαφωτισμού στον Ευρωπαϊκό Διαφωτισμό.....	σ σ.7-21
α). Η ιστοριογραφία για τον Τζέζαρε Μπεκκαρία στη μεταπολεμική περίοδο....	σ σ. 7-11
β). Η σχέση του Ιταλικού & του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού.....	σ σ. 12-15
γ). Η συμβολή του Venturi στη μελέτη του Ιταλικού Διαφωτισμού.....	σ σ.16-21
Β.Κεφάλαιο- Ιταλικός Διαφωτισμός.....	σ σ. 22-35
1. Τζέζαρε Μπεκκαρία-ο συγγραφέας ενός best-seller του Διαφωτισμού...σ σ.	22-28
2.Το περιοδικό <i>Il Caffè</i>	σ σ. 29-35
Γ. Κεφάλαιο-Το έργο και η απήχυσή του.....	σ σ. 36-54
1. Η εκδοτική ιστορία και οι θέσεις του <i>Dei delitti e delle pene</i>	σ σ. 36-45
2.Η συζήτηση γύρω από το βιβλίο.....	σ σ. 46-54
Δ.Κεφάλαιο- Το μεταφραστικό ζήτημα-Το παράδειγμα της ελληνικής μετάφρασης του Αδ. Κοραή.....	σ σ. 55-74
1. Το μεταφραστικό ζήτημα-Το παράδειγμα του <i>Dei delitti e delle pene</i>	σ σ. 55-59
2. Η ελληνική μετάφραση του <i>Dei delitti e delle pene</i> από τον Αδ. Κοραή.....	σ σ. 60-74
α). Οι εκδόσεις της ελληνικής μετάφρασης.....	σ σ. 60-61
β). Η α΄ έκδοση του 1802.....	σ σ. 62-67
γ). Η β΄ έκδοση του 1823.....	σ σ. 68-72
δ). Η γ΄ έκδοση του 1842.....	σ σ. 73-74
Συμπεράσματα.....	σ σ. 75-77
Παράρτημα 1.....	σ σ. 78-83
α). Πίνακας των περιεχομένων της έκδοσης Χάρλεμ (1766)	σ σ. 78-79
β). της έκδοσης του Λονδίνου (1774).....	σ σ. 79-80
γ). της ελληνικής μετάφρασης του Κοραή (α΄ έκδοση 1802).....	σ σ. 81-82
δ). της β΄ έκδοσης του 1823.....	σ σ. 82-83
Παράρτημα 2.....	σ σ. 84-87
Κατάλογος των εκδόσεων και μεταφράσεων του <i>Dei delitti e delle pene</i> ...	σ σ. 84-87
Παράρτημα 3.....	σ σ. 84-92
Έντυπες εικόνες σχετικές με το έργο του Μπεκκαρία.....	σ σ. 88-92
Βιβλιογραφία.....	σ σ. 93-97

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στην παρούσα εργασία θα παρουσιάσω τη σχέση του Ιταλού στοχαστή και συγγραφέα του *Dei delitti e delle pene*, Cesare Beccaria με τον Ευρωπαϊκό Διαφωτισμό. Επέλεξα να ασχοληθώ με το συγκεκριμένο θέμα ύστερα από την παρότρυνση της καθηγήτριας Νεότερης Ευρωπαϊκής Ιστορίας, Νάσιας Γιακωβάκη. Κατά τη διάρκεια των σπουδών μου στη σχολή Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, είχα την ευκαιρία να παρακολουθήσω μια σειρά μαθημάτων Ευρωπαϊκής Ιστορίας της κα. Γιακωβάκη. Τα μαθήματα αυτά (Ευρωπαϊκή ιστορία, Ιστορία του έντυπου πολιτισμού, Γαλλική Επανάσταση και τα σεμινάρια Ιστορία της νεώτερης πολιτικής σκέψης και Ζητήματα Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού) με ώθησαν να ενδιαφερθώ περισσότερο για την περίοδο του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού και να προσανατολίσω τα ερευνητικά μου ενδιαφέροντα προς αυτήν την κατεύθυνση.

Η πρόταση της καθηγήτριάς μου ήταν μια καλή ευκαιρία να ασχοληθώ εντατικότερα με τη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο. Σε αυτήν την επιλογή μου έπαιξε ρόλο και το γεγονός ότι γνωρίζω αρκετά καλά την ιταλική γλώσσα και θα μπορούσα να μελετήσω το έργο του Μπεκκαρία από το πρωτότυπο. Επιπλέον, ο τόπος καταγωγής μου είναι η Χίος και τον Αύγουστο του 2006, πραγματοποίησα την πρακτική μου άσκηση στη Βιβλιοθήκη της Χίου «Κοραής». Για το λόγο αυτό, θα είχα την ευκαιρία να μελετήσω από κοντά τα αντίτυπα της ιταλικής έκδοσης και της μετάφρασης του έργου από τον Αδ. Κοραή.

Στα αρχικά στάδια της έρευνας η κα. Γιακωβάκη μου ανέθεσε να κάνω μία αναζήτηση στους ηλεκτρονικούς καταλόγους σημαντικών βιβλιοθηκών (της Biblioteca Ambrosiana, της Library of Congress, της Cambridge Library, της New York Library, της British Library και της Library of Florence) προκειμένου να συγκεντρώσω και να καταγράψω τους τίτλους των ιταλικών εκδόσεων και μεταφράσεων του *Dei delitti e delle pene* μέχρι το 1825. Μέσα από την πρόχειρη αυτή αναζήτηση, παρατήρησα ότι επρόκειτο για ένα από τα πιο επιτυχημένα και πολυμεταφρασμένα έργα του Διαφωτισμού.

Μια δεύτερη παρατήρηση ήταν ότι το βιβλίο μεταφράστηκε αρχικά στα γαλλικά από τον Morellet και στη συνέχεια μεταφράστηκε και διαδόθηκε από τη γαλλική γλώσσα και τη μορφή που του προσέδωσε ο Γάλλος μεταφραστής στις

υπόλοιπες ευρωπαϊκές γλώσσες. Έτσι, λοιπόν, το ερώτημα σχετικά με τη διάχυση του έργου μέσω της μετάφρασης Morellet τέθηκε ως ο βασικός προβληματισμός της εργασίας. Γιατί και κάτω από ποιες συνθήκες το βιβλίο διαδόθηκε και απασχόλησε τόσο πολύ την Ευρώπη του 18^{ου} αι.;

Σε ένα δεύτερο στάδιο άρχισα να συγκεντρώνω τη σχετική βιβλιογραφία. Από τα πρώτα βιβλία που κλήθηκα να αναζητήσω ήταν το ίδιο το έργο σε μια καλή έκδοση. Έκρινα ως την καλύτερη σύγχρονη έκδοση του *Dei delitti e delle pene*, την έκδοση που επιμελήθηκε ο Franco Venturi το 1965, η οποία ακολουθεί την έκδοση Χάρλεμ (1766): Πρόκειται για την τελευταία έκδοση που κυκλοφόρησε με την επιμέλεια του συγγραφέα. Επίσης, χρησιμοποίησα και την αγγλική μετάφραση του έργου που επιμελήθηκε ο Richard Bellamy. Οι δύο αυτές εκδόσεις-που συνοδεύονται από ένα μεγάλο αριθμό πρωτογενών πηγών- μου προσέφεραν τη δυνατότητα να γνωρίσω καλύτερα το κλίμα της εποχής που εκδόθηκε το έργο και την προσωπικότητα του συγγραφέα. Οι πηγές αυτές ήταν στα ιταλικά, στα αγγλικά και στα γαλλικά. Τις πηγές στη γαλλική γλώσσα τις προσέγγισα μέσω μεταφράσεων, καθώς εδώ και λίγους μήνες έχω αρχίσει να μαθαίνω τη γλώσσα.

Στη συνέχεια, κλήθηκα να αναζητήσω τις δευτερογενείς πηγές στις οποίες θα βάσιζα την έρευνά μου. Μια πρώτη σημαντική δυσκολία που συνάντησα ήταν η έλλειψη μεγάλης βιβλιογραφίας σχετικά με τον Ιταλικό Διαφωτισμό και συγκεκριμένα σχετικά με τον Τζέζαρε Μπεκκαρία. Το μεγαλύτερο μέρος της βιβλιογραφίας ήταν στην ιταλική και ένα μικρότερο μέρος στην αγγλική. Αναζήτησα βιβλία σε βιβλιοθήκες Πανεπιστημίων στην Ελλάδα μέσω του προγράμματος ηλεκτρονικής αναζήτησης «Ζέφυρος» και σε ιταλικά βιβλιοπωλεία στο Διαδίκτυο. Επίσης, είχα τη δυνατότητα της πρόσβασης σε περιοδικά μέσω το προγράμματος «Δίοδος».

Αφού ολοκλήρωσα την επιτόπια έρευνά μου στη Βιβλιοθήκη της Χίου «Κοραής» και στη Βιβλιοθήκη των Μηλεών και την αναζήτηση της σχετικής βιβλιογραφίας, ασχολήθηκα με τη συγγραφή της εργασίας. Στα πλαίσια διαφόρων μαθημάτων είχα αναλάβει αρκετές εργασίες, όμως η μέθοδος έρευνας και σύνθεσης του υλικού που συγκέντρωσα για την πτυχιακή ήταν διαφορετική. Κλήθηκα να οργανώσω και να συνθέσω ένα μεγάλο υλικό κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να είναι εύληπτο και κατανοητό. Με τη βοήθεια της καθηγήτριας μου μπόρεσα να ξεπεράσω σε μεγάλο βαθμό αυτές τις δυσκολίες.

Η εργασία μου επικεντρώθηκε κυρίως σε τέσσερις θεματικούς άξονες:α)τη σχέση του Μπεκκαρία με τον Ευρωπαϊκό Διαφωτισμό β)με τον Ιταλικό γ)με το Νεοελληνικό δ)και την απήχηση του έργου. Στο α' κεφάλαιο αναφέρω τη θέση του Ιταλικού Διαφωτισμού στον Ευρωπαϊκό. Προσέγγισα το θέμα μέσα από την εργογραφία του Franco Venturi στον οποίο κάνω και ιδιαίτερη αναφορά.

Στο β' κεφάλαιο ασχολούμαι με την προσωπικότητα του συγγραφέα και την παρουσία του στο περιοδικό *Il Caffè* και στο γ' κεφάλαιο παρουσιάζω τις θέσεις του *Dei delitti e delle pene* και την απήχηση του έργου μέσα από τις συζητήσεις της εποχής γύρω από το δικαίωμα του τιμωρείν. Και στο τελευταίο κεφάλαιο αναφέρομαι στο μεταφραστικό ζήτημα και στην παρουσία του έργου στο Νεοελληνικό Διαφωτισμό μέσω της μετάφρασης του Αδ. Κοραή.

Στο σημείο αυτό, θα ήθελα να ευχαριστήσω ολόψυχα την κα. Γιακωβάκη για τη στήριξη και την ενθάρρυνσή της. Από το πρώτο έτος των σπουδών μου παρακολούθησα τα μαθήματά της που με βοήθησαν να αποκτήσω σημαντικές γνώσεις για τη Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία και μου δημιούργησαν ένα ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον γύρω από τα ζητήματα του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού. Κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της πτυχιακής είχαμε μια άψογη και στενή συνεργασία. Και οι πάντοτε χρήσιμες συμβουλές της συνέβαλαν στο να ολοκληρώσω την εργασία.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω και την καθηγήτρια Νεότερης Βιομηχανικής και Οικονομικής Ιστορίας, κα. Χριστίνα Αγριαντώνη για το ενδιαφέρον της και τη βοήθεια που μου παρείχε καθ' όλη τη διάρκεια της πτυχιακής. Είχα τη χαρά να παρακολουθήσω μαθήματά της κατά τη διάρκεια των σπουδών μου. Ειδικότερα το μάθημά της «Ευρωπαϊκή οικονομική και κοινωνική ιστορία 18^{ος} -20^{ος} αι.» με βοήθησε να κατανοήσω καλύτερα τις πολιτικοκοινωνικές εξελίξεις και μεταβολές στην Ευρώπη του 18^{ου} αι.

Ακόμη, σημαντική ήταν η βοήθεια που μου προσέφερε το προσωπικό της Βιβλιοθήκης «Κοραής» στη Χίο και της Βιβλιοθήκης Μηλεών στις Μηλιές Πηλίου. Θα ήθελα να τους ευχαριστήσω για το διακριτικό τους ενδιαφέρον που διευκόλυνε την έρευνά μου.

Και η κα. Elena Soprano με βοήθησε ιδιαίτερα στις μεταφράσεις των γαλλικών κειμένων. Οι συζητήσεις που έκανα μαζί της γύρω από τον Ιταλικό Διαφωτισμό και την Ιστορία της Ιταλίας του 18^{ου} αι. συνέβαλαν στο να αποκτήσω μια καλύτερη γνώση για το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο της Λομβαρδίας της εποχής του Μπεκκαρία. Οφείλω να της εκφράσω ένα μεγάλο ευχαριστώ για το ενδιαφέρον της.

Κλείνοντας θα ήθελα να ευχαριστήσω ολόψυχα την οικογένειά μου. Χωρίς τη βοήθεια, την έμπρακτη στήριξη και την ενθάρρυνση των γονιών μου και της αδερφής μου, Εύας, είναι βέβαιο ότι δε θα μπορούσα να ολοκληρώσω αυτήν την εργασία. Σας ευχαριστώ πολύ για όλα!

Α. ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΙΤΑΛΙΚΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ ΣΤΟΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟ

α). Η ιστοριογραφία για τον Τζέζαρε Μπεκκαρία στη μεταπολεμική περίοδο

Ο Τζέζαρε Μπεκκαρία θεωρείται από τους σπουδαιότερους εκπροσώπους τόσο του Ιταλικού όσο και του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού. Ο Peter Gay στο έργο του *Enlightenment* (1966, 1969) τον εντάσσει στη μεγάλη «οικογένεια» των philosophes, μαζί με άλλους σημαντικούς στοχαστές του 18^{ου} αι¹. Το έργο του Μπεκκαρία μέχρι τη δεκαετία του 1950 ήταν κυρίως αντικείμενο μελέτης για τη νομική επιστήμη, λόγω των πρωτοποριακών ιδεών που εισήγαγε στο βιβλίο του *Dei delitti e delle pene*. Η σύγχρονη ιστοριογραφία άρχισε να ασχολείται με το έργο του Ιταλού στοχαστή κατά τη μεταπολεμική περίοδο. Έτσι, λοιπόν, από τη δεκαετία του '50 και μετά, έχουμε για τον Μπεκκαρία μία εκτενή βιβλιογραφία -κυρίως ιταλική και γαλλική- από αξιόλογους μελετητές του Διαφωτισμού.

Σε αυτό το κεφάλαιο θα ασχοληθούμε με τη βιβλιογραφία σχετικά με τον Ιταλικό Διαφωτισμό και ειδικά για τον Μπεκκαρία. Θα παρουσιάσουμε κυρίως τα βιβλία που χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα εργασία και θα κάνουμε μια μικρή αναφορά σε άλλα σημαντικά βιβλία, τα οποία όμως δεν μελετήθηκαν. Στη συνέχεια, θα εξετάσουμε τη σχέση Ιταλικού και Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού και τη συμβολή του Ιταλού ιστορικού Franco Venturi στη σύγχρονη ιστοριογραφία για τον Ιταλικό Διαφωτισμό.

Ένα από τα προβλήματα που συναντήσαμε στα αρχικά στάδια της εργασίας ήταν η συγκέντρωση της σχετικής βιβλιογραφίας. Όπως ήδη αναφέραμε, οι μελέτες για το συγκεκριμένο θέμα είναι ιδιαίτερα περιορισμένες. Τα περισσότερα βιβλία είναι στην ιταλική και γαλλική γλώσσα και ελάχιστα στην αγγλική.

Σημείο αναφοράς σε όλη τη διάρκεια της μελέτης μας στάθηκε ο Ιταλός ιστορικός Franco Venturi, στον οποίο οφείλουμε να κάνουμε μια ειδική μνεία. Ο Venturi υπήρξε πολυγραφότατος και τα βιβλία του -που επικεντρώνονται κυρίως σε

¹ Peter Gay, *The Enlightenment-The Rise of Modern Paganism*, W.W. Norton and Company, Νέα Υόρκη 1966 σ σ. x-xi.

θέματα του Ιταλικού Διαφωτισμού- εξακολουθούν να αποτελούν αντικείμενο μελέτης για τους ιστορικούς μέχρι σήμερα².

Ο Venturi στην έκδοση του *Dei delitti e delle pene* που επιμελήθηκε το 1965, συγκέντρωσε και παρουσίασε πολύ σημαντικές πηγές σχετικές με την έκδοση του βιβλίου, προκειμένου να ανασυστήσει την προσωπικότητα του συγγραφέα μέσα στο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο της εποχής του, ενώ συγκρίνει τη διάταξη των κεφαλαίων στην έκδοση «vulgata» και στην έκδοση Χάρλεμ. Οι πηγές αυτές καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα επίσημων και ανεπίσημων κειμένων. Αφορούν κυρίως στην προσωπική αλληλογραφία του Μπεκκαρία με άλλους στοχαστές και κείμενα της εποχής που εκθειάζαν ή αποδοκίμαζαν το έργο. Ο Venturi παρατηρεί ότι η συλλογή αυτών των πηγών μάς επιτρέπει να γνωρίσουμε καλύτερα την προσωπικότητα του συγγραφέα, αλλά και να κατανοήσουμε μια σειρά ζητημάτων που απασχολούσαν τους στοχαστές του 18^{ου} αι. (όπως οι προβληματισμοί σχετικά με τα φυσικά και πολιτικά δικαιώματα, την ιδιοκτησία, αλλά και τον επαναπροσδιορισμό των απαρχών της ανθρώπινης συνύπαρξης)³.

² Παραθέτω την εργογραφία του Franco Venturi: Franco Venturi, *Jeunesse de Diderot*, Παρίσι 1939, *Le origini dell'Enciclopedia*, Φλωρεντία 1946, *L'antichità svelata e l'idea di progresso in Nicolas-Antoine Boulanger*, Μπάρι 1947, *Jaen Joures e altri storici della Rivoluzione francese*, Τορίνο 1948, *Il populismo russo*, Τορίνο 1952, *Alberto Radicati di Passerano*, Τορίνο 1954, *Il moto decabrista e i fratelli Poggi*, Τορίνο 1956, *Esuli russi in Piemonte dopo il '48*, Τορίνο 1959, στη σειρά *Illuministi italiani* τόμοι: τόμος III *dei Riformatori lombardi, piemontesi e toscani*, Μιλάνο-Νάπολη 1958, στη σειρά *Illuministi italiani* τόμοι: τόμος V *dei Riformatori napoletani*. Μιλάνο-Νάπολη 1962, στη σειρά *Illuministi italiani* τόμοι: τόμος VII, Μιλάνο-Νάπολη 1965, *Dei delitti e delle pene* di Cesare Beccaria, Τορίνο 1965, *Historiens du XXe siècle, Jaures, Salvemini, Namier, Maturi, Tarle*. Γενεύη 1966, *Discussion entre historiens italiens et soviétiques*, Γενεύη 1966, *Settecento riformatore: I. Da Muratori a Beccaria*. Τορίνο 1969, *Utopia e riforma nell'Illuminismo*, Τορίνο 1971, *L'Italia fuori d'Italia*, στον τόμο III της *Storia d'Italia Einaudi*, Τορίνο 1973, *Settecento riformatore: II. La chiesa e la rebubblica entro i loro limiti 1758-1774*, Τορίνο 1976, *Settecento riformatore: III. La prima crisi dell'Antico regime (1768-1776)*, Τορίνο 1979, *Settecento riformatore: IV. La Caduta dell'Antico Regime (1776-1789)*. 1ος τόμος, *I grandi stati dell'Occidente*, Τορίνο 1984, *Settecento riformatore: IV. La Caduta dell'Antico Regime (1776-1789)*. 2ος τόμος, *Il patriottismo repubblicano e gli imperi dell'Est*. Τορίνο 1984, *Settecento riformatore: V L'Italia dei Lumi (2 tomi)*, Τορίνο 1987, 1989, Franco Venturi e Alessandro Galante Garrone (επιμ.), *Alcorano di Mansur (Filippo Buonarroti)*, Παλέρμιο 1992, *La lotta per la libertà*. Τορίνο 1996.

³ Richard Bellamy, "Bibliographical Note", στο Cesare Beccaria, *On Crimes and Punishments*, R. Bellamy (επιμ.), Cambridge University Press 1995 σ. xlviii.

Η έκδοση του *Dei delitti e delle pene* από τον Venturi (1965) είναι η έκδοση την οποία επιλέξαμε να χρησιμοποιήσουμε. Συμπληρωματικά χρησιμοποιείται και η νέα έκδοση *On Crimes and Punishments* την οποία επιμελήθηκε το 1995 ο Richard Bellamy. Η εισαγωγή του επιμελητή είναι πολύ αξιόλογη και κατατοπιστική, ενώ η έκδοση συνοδεύεται από επιστολές και κείμενα του Μπεκκαρία μεταφρασμένες στα αγγλικά.

Επίσης, ιδιαίτερα χρήσιμο καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνάς μας στάθηκε και το βιβλίο του Venturi *Utopia e riforma* (1971), το οποίο αποτελεί προϊόν των διαλέξεων του στο Cambridge. Ο ιστορικός επιχείρησε μέσα από αυτό να απαντήσει στο ερώτημα «τί είναι ο Διαφωτισμός;» Ο Venturi μπήκε στον πειρασμό να τιτλοφορήσει τις διαλέξεις του με αυτό το ερώτημα, όμως τελικά αποφάσισε ότι ο καταλληλότερος τίτλος είναι *Utopia e riforma nell' Illuminismo*. Στην εισαγωγή του βιβλίου του εκθέτει τους στόχους του. Θα επιχειρήσει να μελετήσει το 18^ο αι. υπό το πρίσμα ορισμένων προβλημάτων της ιστορίας των ιδεών, θεωρώντας ότι με αυτόν τον τρόπο διαφωτίζονται καλύτερα κάποια πολύ ενδεικτικά σημεία της ιστορίας του Διαφωτισμού. Έτσι, λοιπόν, στο κέντρο του προβληματισμού του θέτει τη σημασία της δημοκρατικής παράδοσης -που επιβιώνει από τη Βενετία μέχρι την Ολλανδία και

Franco Venturi, "Introduzione", στο Cesare Beccaria, *Dei delitti e delle pene. Con una raccolta di lettere e documenti relativi alla nascita dell'opera e alla sua fortuna nell' Europa del Settecento*, F. Venturi (επιμ.), Giulio Einaudi editore, Torino 1970, σ σ. VIII-IX.

Οι πηγές καλύπτουν ένα μεγάλο μέρος της έκδοσης (περίπου 600 σελίδες) και αναφέρονται στην απήχηση του έργου στην Ιταλία και στην Ευρώπη. Ιδιαίτερα ενδεικτικές μπορούν να θεωρηθούν είναι οι εξής πηγές: *Dalle Osservazioni sulla tortura* p.146, *Dalle Note e osservazioni sul libro intitolato Dei delitti e delle pene* di Ferdinando Facchini p.164, *Dalla risposta ad uno scritto che s'intitola Note ed osservazioni sul libro intitolato Dei delitti e delle pene* di Pietro e Alessandro Verri p.178, *Dalla Scienza della legislazione* di Gaetano Filangieri p.227, *La legge Toscana del 1768* p.258, *La prima e la seconda recensione della Gazzette litteraire de l'Europe* p.311, *La prefazione del traduttore francese* p.329, *La terza recensione della Gazzette litteraire de l'Europe* p.369, *Dal Commentaire sul le Traite des delits e des peines* di Voltaire p.371, *Lettera di Voltaire a Beccaria* p.450, *La conclusione di Voltaire Prix de la Justice et de l'Humanite* p.489, *La legislazione penale della rivoluzione* p.525, *La prefazione alla prima traduzione inglese* p.545, *Dal Commentario sul codice criminale d'Inghilterra* di William Blackstone p.550, *Lettera di Samuel Romilly a John Roget* p.561, *Giudizi e riflessioni di Jeremy Bentham* p.563, *La presentazione della traduzione spagnola* p.564, *Da Su l' abolizione della tortura* di Joseph von Sonnenfels p.592, *Introduzione alla versione di Dei delitti e delle pene* di Karl Ferdinand Hommel p.597, *Lettera di Caterina II a I.P. Elagin* p.631, *Dall'Istruzione* di Caterina II NAKAZ p.634.

από τη Γένοβα μέχρι τη Γενεύη- στη διαμόρφωση και στην ανάπτυξη του Διαφωτισμού⁴.

Όμως, αυτό που, κατά τον Venturi, μας τοποθετεί ακριβώς στην καρδιά της σχέσης ανάμεσα στην ουτοπία και τη μεταρρύθμιση είναι το δικαίωμα του τιμωρείν. Στο κεφάλαιο “Il diritto di punire” ο Venturi τονίζει ιδιαίτερα τη συμβολή του Τζέζαρε Μπεκκαρία στο θέμα του δικαιώματος του τιμωρείν. Και στο τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου του, ο ιστορικός κάνει μια απόπειρα να διατρέξει τη γεωγραφική κατανομή και το διαφορετικό ρυθμό ανάπτυξης του Διαφωτισμού στην Ευρώπη του 18^{ου} αι. Ο ιστορικός ελπίζει ότι αυτά τα φαινομενικά τόσο διαφορετικά ερωτήματα μπορούν να βρουν ένα δικό τους σημείο συνάντησης στην πολιτική ιστορία του Διαφωτισμού⁵.

Είναι σημαντικό ότι ο Ιταλός ιστορικός μέσα από το συγκεκριμένο βιβλίο, αλλά και στο κεφάλαιο 9 του έργου του *Settecento Riformatore: Da Muratori a Beccaria*, Τορίνο, Einaudi 1969, στο βιβλίο στην αγγλική γλώσσα *Italy and the Enlightenment* (1972) και στην εισαγωγή του *Dei delitti e delle pene* που- στην οποία ήδη αναφερθήκαμε- ενέταξε τον Μπεκκαρία στο κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο τόσο της école de Milan όσο και του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού.

Επιπλέον, ιδιαίτερα σημαντικός για τη μελέτη της σχέσης του Τζέζαρε Μπεκκαρία με το περιοδικό *Il Caffè* στάθηκε ο τόμος *Scritti Filosofici e letterari* (1984) της σειράς *Edizione nazionale delle opere di Cesare Beccaria*. Στον συγκεκριμένο τόμο οι κατεξοχήν μελετητές του Ιταλού συγγραφέα και του *Il Caffè*, Luigi Firpo, Gianmarco Gaspari και Gianni Francioni, παρουσιάζουν τα άρθρα του Μπεκκαρία και άλλα φιλοσοφικά του κείμενα εντάσσοντας τα στα συμφραζόμενα της εποχής που γράφτηκαν⁶.

Αναφέρουμε επίσης το δίτομο έργο του Peter Gay, *Enlightenment* (1966 και 1969) και τα έργα των V. Ferrone -D. Roche, *L' Illuminismo nella cultura contemporanea* (1997) και Giuseppe Ricuperati, *Frontiere e limiti nella ragione. Dalla crisi della coscienza europea all' Illuminismo* (2006) τα οποία παρέχουν

⁴ Franco Venturi, *Utopia e riforma nell' Illuminismo*, Giulio Einaudi editore, Τορίνο 1971, σ σ. 9, 27.

⁵ του ιδίου, *Utopia e riforma nell' Illuminismo*, ό.π., σ. 27.

⁶ Η *Edizione Nazionale* αποτελείται από τους παρακάτω τόμους: *Dei delitti e delle pene*, G. Francioni (επιμ.), 1984, τόμος II, *Scritti filosofici e letterari*, L. Firpo, G. Francioni, G. Gaspari (επιμ.), 1984, τόμος IV, *Carteggio*, C. Capra, R. Pasta, F. Pino Pongolini (επιμ.), 1994, τόμοι VI-X. Giuseppe Ricuperati, *Frontiere e limiti della ragione. Dalla crisi della coscienza europea all' Illuminismo*, Duccio Canestri (επιμ.), UTET 2006, σ σ. 24

χρήσιμες πληροφορίες για την εξέλιξη και την εργογραφία τόσο του Ευρωπαϊκού όσο και του Ιταλικού Διαφωτισμού.

Κλείνοντας θα παρουσιάσουμε ορισμένα ιδιαίτερα αξιόλογα βιβλία για τον Ιταλικό Διαφωτισμό και συγκεκριμένα για τον Τζέζαρε Μπεκκαρία, τα οποία όμως δεν είχαμε την ευκαιρία να χρησιμοποιήσουμε στην παρούσα εργασία. Πρόκειται για την έκδοση του *Dei delitti e delle pene* που επιμελήθηκε ο Sergio Romagnoli. Στο έργο του Cesare Beccaria, *Opere*, Sergio Romagnoli (επιμ.), 2τομο, I Classici Italiani, Φλωρεντία Sansoni, 1958 προτείνει την έκδοση του Λονδίνου (1774) ως την καλύτερη έκδοση του *Dei delitti e delle pene*. Ακόμη, σημαντικό βιβλίο αποτελεί ο τόμος *Illuministi Italiani*, τόμος III, Μιλάνο-Νάπολη, Riformatori Lombardi, Piemontesi Toscani, Riccardo Ricciardi Editore, 1958, σ σ. 27-105 στο οποίο ο Venturi χρησιμοποιεί για πρώτη φορά την έκδοση Χάρλεμ (για τα εκδοτικά του έργου βλ. κεφ. «Η εκδοτική ιστορία και οι θέσεις του *Dei delitti e delle pene*»).

Τέλος, σημαντική είναι και η συμβολή των έργων του Stuart Woolf, *A History of Italy 1700-1860. The Social Constraints of Political Change*, London, Methuen, 1979, ιδίως τα κεφάλαια 4,5,7 και των Dino Carpanetto-Giuseppe Ricuperati, *Italy in the Age of Reason 1685-1789*, Harlow, Longman, 1987, ιδίως τα κεφάλαια 11, 15, 18 για τη μελέτη του ιταλικού κοινωνικοπολιτικού και πολιτισμικού πλαισίου στο οποίο έζησε και έδρασε ο Τζέζαρε Μπεκκαρία⁷.

⁷Richard Bellamy, “Bibliographical Note”, στο Cesare Beccaria, *On Crimes and Punishments*, ό.π., σ. xlviii.

β). Η σχέση του Ιταλικού & του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού

Όπως ήδη αναφέραμε, στο κεφάλαιο αυτό θα ασχοληθούμε με την εξέλιξη του κινήματος του Ιταλικού Διαφωτισμού και θα εξετάσουμε τη σχέση του με τον Ευρωπαϊκό Διαφωτισμό. Θα βασιστούμε κυρίως στις μελέτες του Roland Mortier, Franco Venturi, Giuseppe Ricuperati και Jonathan Israel.

Το 1784 ο Γερμανός στοχαστής Immanuel Kant προσπάθησε πρώτος να απαντήσει στο ερώτημα «Τί είναι Διαφωτισμός;» (Was ist Aufklärung?) με το άρθρο του στο *Berlinische Monatsschrift*. Στο συγκεκριμένο άρθρο χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά ο όρος Aufklärung. Κατά τον Kant, ο Διαφωτισμός προϋπόθετε την έξοδο του ανθρώπου από την παιδική ηλικία, το θάρρος της γνώσης, τη δημόσια ευθύνη του διανοούμενου και την ελευθερία της έκδοσης και πρωτίστως, της έρευνας. Από το Γερμανό στοχαστή μέχρι σήμερα, πολλοί προσπάθησαν να απαντήσουν σ' αυτό το ερώτημα⁸.

Ο Roland Mortier στην ετήσια διάλεξη «Κ.Θ. Δημαράς» το 2003 πάνω σε θέματα Διαφωτισμού θεωρεί ότι ενδεικτικό της διάχυσης του Διαφωτισμού είναι οι διαφορετικές ονομασίες του στις διάφορες χώρες (για παράδειγμα, Enlightenment στην Αγγλία, Aufklärung στη Γερμανία, Lumières στη Γαλλία και Illuminismo στην Ιταλία. Τον απασχολούν ιδιαίτερα οι σχέσεις ανάμεσα στο κέντρο και την περιφέρεια. Ο Διαφωτισμός επηρέασε κυρίως τη Δυτική Ευρώπη, αλλά δεν εμφανίστηκε την ίδια χρονική στιγμή σε κάθε χώρα. Τα ιδιαίτερα γνωρίσματα που προσέλαβε το κίνημα οφείλονται στο διαφορετικό πολιτικοκοινωνικό πλαίσιο της κάθε χώρας⁹.

Και το κίνημα του Διαφωτισμού στην Ιταλία επηρεάστηκε από τις ιδιαίτερες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες της εποχής. Ο σπουδαίος ιστορικός Franco Venturi ανέδειξε τη σπουδαιότητα του Ιταλικού Διαφωτισμού, ενώ παράλληλα κατάφερε να προσδώσει μια ευρωπαϊκή διάσταση στο 18^ο αι.¹⁰ Μέχρι τότε, ο Ιταλικός Διαφωτισμός θεωρούνταν μια απομίμηση του Γαλλικού. Ο Venturi ήταν ο πρώτος ιστορικός που εισήγαγε το «ζήτημα της κυκλοφορίας των ιδεών», με το οποίο

⁸ Giuseppe Ricuperati, *Frontiere e limiti della ragione. Dalla crisi della coscienza europea all' Illuminismo*, Duccio Canestri (επιμ.), UTET 2006, σ σ. 181-182.

⁹ Roland Mortier, *Φώτα του Ευρωπαϊκού 18^{ου} αιώνα*, Γιώργος Τόλιας (μτφ.), Κέντρο Νεοελληνικών ερευνών εθνικού ιδρύματος ερευνών, Αθήνα 2003, σ σ. 17-21.

¹⁰ Harold Stone. The achievement of Franco Venturi, *American Scholar*, 64 1995: σ σ. 409.

υποστήριζε ότι θα πρέπει να κατανοήσουμε το Διαφωτισμό ως μια κίνηση ιδεών που γίνεται αντιληπτή μόνο υπό το πρίσμα των οικονομικών, πολιτικών, κοινωνικών και πολιτισμικών πραγματικοτήτων που λαμβάνουν χώρα στην Ευρώπη του 18^{ου} αι¹¹.

Επίσης, ο «πατριωτισμός» και ο «κοσμοπολιτισμός» κατέχουν εξέχουσα θέση στο έργο του. Οι Ιταλοί στοχαστές, κατά τον ιστορικό, άντλησαν στοιχεία από άλλες κοινωνίες με στόχο όχι την ανάδειξη της ανωτερότητάς τους στους άλλους, αλλά τη βελτίωση της δική τους κοινωνίας.¹²

Ο Venturi τοποθετεί τις απαρχές του Ιταλικού Διαφωτισμού στις αρχές του 18^{ου} αι. Στο *Settecento Riformatore* υποστηρίζει ότι δύο σπουδαίοι άνδρες, ο Lodovico Benedicto Muratori και ο Scipione Maffei έφεραν το μεγάλο άνοιγμα του Καθολικισμού στο Διαφωτισμό. Ο πρώτος ήταν αποφασισμένος να πείσει τον Πάπα Βενέδικτο XIX να μειώσει τον αριθμό των θρησκευτικών γιορτών, γιατί καθιστούσαν την ιταλική γεωργία μη ανταγωνιστική. Ο δεύτερος άρχισε μια γενναία μάχη κατά της μαγείας, απορρίπτοντας το επιχείρημα ότι οποιαδήποτε επίθεση στη μαγεία μπορεί να οδηγήσει στην εκκοσμίκευση του κόσμου¹³.

Ο Venturi και ο μαθητής του, επίσης σημαντικός ιστορικός Giuseppe Ricuperati υποστηρίζουν ότι οι Pietro Giannone και Alberto Radicati αποτελούν τους προδρόμους του κινήματος και είναι οι σημαντικότεροι Ιταλοί εκπρόσωποι του Ριζοσπαστικού Διαφωτισμού¹⁴. Κατά τον Jonathan Israel, οι Giannone και Radicati στο έργο του Ricuperati παρουσιάζονται ως εκφραστές της ιταλικής ριζοσπαστικής σκέψης, ενώ διαφαίνεται η σύνδεσή τους με τα ευρύτερα πανθεϊστικά και «μονιστικά» ρεύματα που κυριαρχούσαν εκείνη την περίοδο στην ευρωπαϊκή σκέψη¹⁵.

¹¹ G. Abbatisa στο Aa. Vv., *L'eta dei lumi. Studi storici sul Settecento europeo in onore di Franco Venturi*, Jovene, Νάπολη 1985 www.pbmstoria.it.

¹² John Robertson, "Franco Venturi's Enlightenment", *Past and Present* 137 1992: σ σ. 199-202.

¹³ Giuseppe Ricuperati, "The Enlightenment and the church in the work of Franco Venturi: The fertile legacy of a civil religion", *ό.π.*, σ σ. 172-173.

¹⁴ Franco Venturi, *Italy and the Enlightenment*, Longman 1972, σ. 14, βλ. επίσης, Guiseppe Ricuperati, *La citta terrena di Pietro Giannone. Un itinerario «tra crisi della coscienza europea» e illuminismo radicale*, Leo S. Olschki Editore, Φλωρεντία 2001.

¹⁵ Jonathan Israel, *Η Ευρώπη και ο Ριζοσπαστικός Διαφωτισμός*, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα 2005, σ σ. 28-29, βλ. επίσης Νάσια Γιακωβάκη, «Η Πραγματεία περί των τριών απατεώνων και ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός», *Μνήμων* 25(2003), σ σ. 147-171.

Στο σημείο αυτό θα κάνουμε μία παρέκβαση για να αναφερθούμε στο κίνημα του Ριζοσπαστικού Διαφωτισμού που απασχόλησε κυρίως τους μελετητές της δεκαετίας του '90. Σε αυτή τη δεκαετία άρχισε να διαμορφώνεται ένα νέο ιστοριογραφικό ρεύμα το οποίο υποστήριζε ότι δεν υπάρχει ένας Διαφωτισμός, αλλά πολλοί. Κι αυτό γιατί, σύμφωνα με τους ιστορικούς αυτού του νέου ιστοριογραφικού ρεύματος, οι κοινωνικές τάσεις διαμόρφωσαν τις επιλογές του Διαφωτισμού σε κάθε χώρα όπου εμφανίστηκε. Επίσης, θεώρησαν ότι το κέντρο του Διαφωτισμού δεν υπήρξε ο Γαλλικός Διαφωτισμός, αλλά κάποιοι στοχαστές προγενέστεροι των *philosophes*. Οι ιστορικοί αυτοί επινόησαν τον όρο «Ριζοσπαστικός Διαφωτισμός» για να τον διαχωρίσουν από τον «εν γένει ή μετριοπαθή Διαφωτισμό»¹⁶.

Έτσι, λοιπόν, οι ιστορικοί της δεκαετίας του '90 έδωσαν μια νέα εικόνα για το Διαφωτισμό. Τοποθέτησαν τις απαρχές του «Ριζοσπαστικού Διαφωτισμού» στον ύστερο 17^ο αι. και συγκεκριμένα στην Ολλανδία μετά την έλευση των Ουγενότων από τη Γαλλία (αφού δηλαδή είχε προηγηθεί η ανάκληση του διατάγματος της Νάντης το 1686).

Σημαντικοί μελετητές του κινήματος μπορούν να θεωρηθούν η Margaret Jacob και ο Jonathan Israel. Η Margaret Jacob το 1981 στο βιβλίο της *The Radical Enlightenment* ήταν η ιστορικός που ονόμασε για πρώτη φορά το κίνημα «Ριζοσπαστικό Διαφωτισμό» για να τονίσει τον κρυφό και μυστικό χαρακτήρα του και ανέδειξε το ρόλο των κρυφών δικτύων στη διάδοση του κινήματος. Η μελέτη της για το «Ριζοσπαστικό Διαφωτισμό» προκάλεσε μια σειρά συζητήσεων στην Ιταλία, στην Ολλανδία, στη Γαλλία και τη Γερμανία¹⁷.

Ο Jonathan Israel θεωρείται ο κατεξοχήν μελετητής του Ριζοσπαστικού Διαφωτισμού. Στο βιβλίο του *Radical Enlightenment. Philosophy and the Making of Modernity, 1650-1750* (Οξφόρδη, 2001) ανάγει τις διανοητικές πηγές του κινήματος σε επαναστατικά, φιλοσοφικά συστήματα με κυριότερο παράδειγμα τη φιλοσοφία του Σπινόζα. Θεωρεί ότι ο συγκεκριμένος φιλόσοφος ενέπνευσε τον Ντιντερό και έθεσε τις βάσεις του συστήματος των Γάλλων υλιστών του 18^{ου} αι. (των αποκαλούμενων Νεο-Σπιννοζιστών). Επίσης, η παρασκηνιακή ιδεολογική σχέση του Bayle με το Σπινονισμό, αποτέλεσε κατά την άποψή του, τον ιδεολογικό πυρήνα του πρώιμου Ριζοσπαστικού Διαφωτισμού¹⁸.

¹⁶ Jonathan Israel, *ό.π.*, σ σ. 21-22.

¹⁷ του ιδίου, *ό.π.*, σ σ. 27-30.

¹⁸ Jonathan Israel, *ό.π.*, σ σ. 32-34.

Επιστρέφοντας στην παρουσίαση της εξέλιξης του κινήματος στην Ιταλία, θεωρούμε ότι δύο σημαντικά γεγονότα, επηρέασαν τους Ιταλούς στοχαστές στα μέσα του 18^{ου} αι. Το ένα είναι η έκδοση της *Encyclopédie* στα μέσα του 18^{ου} αι. Η σκέψη των Εγκυκλοπαιδιστών άσκησε βαθιά επίδραση στους Ιταλούς στοχαστές, όπως προκύπτει από τα έργα και την αλληλογραφία τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της επίδρασης αποτελεί η επιστολή του Μπεκκαρία προς τον Morellet (1766) στην οποία εκφράζει το θαυμασμό του προς τους Γάλλους philosophes. Θα έχουμε την ευκαιρία να την εξετάσουμε αναλυτικότερα στο επόμενο κεφάλαιο.

Από την άλλη πλευρά, ο Επταετής Πόλεμος και οι συνέπειες που αυτός επέφερε στην Ισπανία, Ιταλία και στις χώρες της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης, οδήγησαν τις χώρες αυτές στον προσανατολισμό προς την «φωτισμένη απολυταρχία» και προς την υλοποίηση μιας σειράς μεταρρυθμίσεων¹⁹.

Κατά τον Venturi, στην Ιταλία την περίοδο αυτή έχουμε δύο κεντρικά σημεία του Ιταλικού Διαφωτισμού: το βασίλειο της Νάπολης με τους Antonio Genovesi, Gaetano Filangieri και Francesco Mario Pagano και τη Λομβαρδία του περιοδικού *Il Caffè* που εξέδιδε η Accademia dei pugni, της οποίας μέλος ήταν και ο συγγραφέας του *Dei delitti e delle pene*, Τζέζαρε Μπεκκαρία. Όμως, για τον Μπεκκαρία και το *Il Caffè* θα μιλήσουμε εκτενώς στα κεφάλαια «Τζέζαρε Μπεκκαρία –ο συγγραφέας ενός best-seller του Διαφωτισμού» και το «Το περιοδικό *Il Caffè*».

¹⁹ Franco Venturi, *Italy and the Enlightenment*, ό.π., σ σ. 18-20.

γ). Η συμβολή του Venturi στη μελέτη του Ιταλικού Διαφωτισμού

Όπως ήδη επισημάναμε, ο Franco Venturi υπήρξε ένας πολύ σημαντικός ιστορικός και τα έργα του συμβάλλουν στην καλύτερη μελέτη ζητημάτων του Ευρωπαϊκού και του Ιταλικού Διαφωτισμού. Πιο συγκεκριμένα, η εργογραφία του Venturi θα μας βοηθήσει να διερευνήσουμε τη σχέση Μπεκκαρία και Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού που αποτελεί το αντικείμενο έρευνας της παρούσας εργασίας.

Θα παρουσιάσουμε τη συμβολή του έργου του στη σύγχρονη ιστοριογραφία, βάσει κυρίως του αφιερώματος-συνεδρίου το 2004 (με αφορμή την επέτειο των 10 χρόνων από το θάνατο του ιστορικού) και ορισμένων άλλων μελετών. Οι μελέτες που δημοσιεύτηκαν στα πλαίσια του UCLA-Clark Library Conference “The culture of Enlightenment and Reform in 18th century Italy” τον Ιανουάριο του 2004 δείχνουν την επιρροή του ιστορικού πάνω στις σπουδές του Ιταλικού Διαφωτισμού, αλλά συγχρόνως τονίζουν το γεγονός ότι νεότερες έρευνες έχουν διαμορφωθεί σε διαφορετικές κατευθύνσεις ερευνώντας νέα θέματα και ακολουθώντας το παράδειγμα του Venturi²⁰.

Ο Ιταλός ιστορικός Franco Venturi (1914-1994) γεννήθηκε στο Τορίνο το 1914. Η οικογένειά του μετακόμισε στο Παρίσι, όταν ο πατέρας του ο σπουδαίος ιστορικός τέχνης Lionello αρνήθηκε να προσχωρήσει στο φασιστικό κόμμα. Σπούδασε στη Σορβόνη, όπου τα ενδιαφέροντά του πολύ γρήγορα επικεντρώθηκαν στην περίοδο του Διαφωτισμού. Το 1939 εκδίδει στα γαλλικά το βιβλίο *Jeunesse de Diderot* για τη νεανική ηλικία του Diderot που συνοδεύτηκε από την ανακάλυψη ανέκδοτου υλικού του Γάλλου στοχαστή και άνοιξε ένα νέο δρόμο για την επανεκτίμηση της μορφής του φιλοσόφου²¹.

Όπως αναφέρουν οι Roche-Ferrone, το βιβλίο του Venturi ξεσήκωσε μια δημόσια διαμάχη στο Παρίσι -στην οποία πήραν μέρος μεταξύ άλλων οι Mornet, Henriot και Brehier- και προσδιόρισε τον κεντρικό πυρήνα και το αποφασιστικό άνοιγμα του Γαλλικού Διαφωτισμού κυρίως από την πολιτική του σκοπιά. Χαρακτηρίστηκε καινοτόμο ως προς τη χρήση της μεθόδου μιας και δημιουργούσε

²⁰ Marino, *ό.π.*, σ σ.133-134.

²¹G. Abbatisa στο Aa. Vv., *L'eta dei lumi. Studi storici sul Settecento europeo in onore di Franco Venturi*, Jovene, Napoli 1985 www.pbmstoria.it.

John A. Marino, “A bigger Settecento italiano: wider vistas and open terrain”, *Journal of Modern Italian Studies* 10(2), σ.134.

μια ιστορία των ιδεών και προωθούσε τη δημιουργική στιγμή, την ελευθερία και τη θέληση του ανθρώπου²²

Ο Venturi υπήρξε ο εκδότης της αντιφασιστικής εφημερίδας *Giustizia e Libertà* μέχρι τον Απρίλιο του 1946. Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου πολέμου φυλακίστηκε αρχικά στην Ισπανία και μετά σε ένα στρατόπεδο στον ιταλικό νότο για περισσότερο από τρία χρόνια. Μετά την πτώση του Mussolini εξακολούθησε να εκδίδει την εφημερίδα *Giustizia e Libertà* την οποία στόχευε να μετατρέψει στο πολιτικό κόμμα *Partito d' Azione*. Όμως, οι εκλογές του 1946 τον έκαναν να αφήσει την πολιτική και να στραφεί στις σπουδές του 18^{ου} αι.²³

Έγραψε τρία βιβλία πάνω στις απαρχές της Εγκυκλοπαίδειας (*Le origini dell'Encyclopedia*, 1946), το Γαλλικό Διαφωτισμό (*L'antichità svelata e l'idea di progresso in Nicolas-Antoine Boulanger, Μάρτι 1947*) και τους ιστορικούς της Γαλλικής Επανάστασης (*Jean Jaurès e la storiografia sulla rivoluzione francese*, 1948), ενώ παράλληλα διορίστηκε πολιτιστικός ακόλουθος στο ιταλικό προξενείο στη Σοβιετική Ένωση. Στη Μόσχα παρέμεινε τρία χρόνια (1947-1952) και έγραψε το βιβλίο *Il populismo russo*, 1952 με το οποίο έγινε για πρώτη φορά γνωστός στο αγγλόφωνο κοινό, αφού μεταφράστηκε το 1960.

Ο Tortarolo θεωρεί ότι τρία ερωτήματα συνδέουν τις πρώτες μελέτες του Venturi πάνω στον Diderot, στο Ρώσικο λαϊκισμό με τον *Settecento Riformatore*: πρώτον, πώς η ατομική πολιτική και θρησκευτική ελευθερία μπορούν να ανακτηθούν από μια καταπιεστική εξουσία, δεύτερον πώς οι πολιτικές ενέργειες των ομάδων ανακάλυψαν ένα σύστημα που διασφαλίζει ανοχή σε όλους και τέλος, τρίτον, πώς οι διανοητικές ελίτ και οι λαϊκές μάζες συνασπίζονται για να καθιερώσουν έναν ευνοϊκό μετασχηματισμό της κοινωνίας. Ο Venturi, κατά τον Tortarolo, στόχευε να καθιερώσει την ενότητα της φιλελεύθερης και σοσιαλιστικής σκέψης ως μια ενοποιημένη αρχή του Διαφωτισμού²⁴. Μετά την επιστροφή του στην Ιταλία, εργάστηκε ως καθηγητής στο Cagliari, στη Γένοβα και στο Τορίνο.

Εξίσου σημαντικά είναι το βιβλίο του *Alberto Radicati di Passerano (1954)* στο οποίο αναλύει τις σχέσεις κράτους και κοινωνίας στο Πιεμόντε (Πεδεμόντιο) του Vittorio Amedeo II και του Carlo Emanuele III²⁵ και το *Utopia e riforma nell'*

²² V. Ferrone-D. Roche, *L'Illuminismo nella cultura contemporanea*, Editori Laterza 2002, σ σ.64-65.

²³ Marino, *ό.π.*, σ. σ.133-134.

²⁴ Tortarolo (1995), *La rivolta e le riforme. Appunti per una biografia intellettuale di Franco Venturi (1914-1994)*, όπως παρατίθεται στο Marino, *ό.π.*, σ σ.136-137.

²⁵ Marino, *ό.π.*, σ. 134.

Illuminismo (1971)- για το οποίο ήδη μιλήσαμε- βασίστηκε στις διαλέξεις του Venturi στο Cambridge το 1969.

Η Anna Maria Rao τονίζει κι αυτή την επιρροή του Franco Venturi στις ιταλικές σπουδές του 18^{ου} αι. τα τελευταία 50 χρόνια. Το ιστοριογραφικό μοντέλο του Venturi οδήγησε σε νέες έρευνες πάνω στη σχέση του Διαφωτισμού με τη μεταρρύθμιση στα ιταλικά κράτη του 18^{ου} αι. Ο ιστορικός ήδη από τα πρώτα χρόνια των δημοσιεύσεών του αντιμετώπισε την κριτική των συναδέλφων του. Όμως, η Rao υποστηρίζει ότι οι στόχοι των σπουδών του 18^{ου} αι. στην Ιταλία διαμορφώθηκαν με βάση και άλλους σπουδαίους ιστορικούς, πέραν του Venturi. Οι Ιταλοί ιστορικοί από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 επηρεασμένοι από συναδέλφους τους στη Γαλλία και στην Αγγλία, στρέφονται από τη βιογραφική μέθοδο (η οποία αποτελεί χαρακτηριστικό πολλών έργων του Venturi) στην έρευνα περισσότερο συλλογικών θεματικών και αναζητούν νέες πηγές για να τις μελετήσουν και να τις ερμηνεύσουν. Έτσι, λοιπόν, έρχονται στο προσκήνιο θέματα όπως η στρατιωτική ιστορία, η εκπαίδευση, η κοινωνικότητα και η κοινή γνώμη²⁶.

Ο Giuseppe Ricuperati συγκρίνει τις ιστοριογραφικές μεθόδους του Venturi και του Braudel. Υποστηρίζει ότι ο Braudel επιδίωκε τις γενικεύσεις στο έργο του, ενώ ο Venturi στόχευε να πετύχει μια ισορροπία ανάμεσα στην ανάλυση και τη σύνθεση και ανάμεσα στη νέα έρευνα και στους γενικότερους στοχασμούς πάνω στο νόημα ορισμένων ιστοριογραφικών κατηγοριών, όπως του Διαφωτισμού, της επανάστασης, του Ρομαντισμού, του Φιλελευθερισμού και του Risorgimento. Όλες αυτές οι κατηγορίες δείχνουν τρόπους μέσα από τους οποίους η κυκλοφορία των ιδεών και τα πολιτικά μοντέλα δημιουργούν αλληλοδιαπλεκόμενες πολιτισμικές συναντήσεις χωρίς να ακυρώνουν τις εθνικές ταυτότητες²⁷.

Ο John A. Marino παρατηρεί ότι και οι δύο ιστορικοί, παρά τις μεθοδολογικές τους διαφωνίες προσπάθησαν μέσα από την *longue durée* της γεωγραφίας ο Braudel και μέσα από την κυκλοφορία των ιδεών και τις πολιτικές μεταρρυθμιστικές προτάσεις ο Venturi να φέρουν στο προσκήνιο τις επιλογές και το πεπρωμένο του ατόμου, ενώ συγχρόνως βάσισαν τις ιστορικές τους αφηγήσεις πάνω στις συνέχειες, τα τυχαία συμβάντα και την αιτιότητα²⁸.

²⁶ Anna Maria Rao, "The Enlightenment and Reform: an overview of culture and politics in Enlightenment Italy", *Journal of Modern Italian Studies* 10(2) 2005: σ σ.142-143.

²⁷ Ricuperati(1997), *The historiographical legacy of Franco Venturi (1914-1994)*, όπως παρατίθεται στο Marino, *ό.π.* σ. 81.

²⁸ Marino, *ό.π.*, σ. 136.

Επίσης, η σχέση του Διαφωτισμού με τη θρησκεία κατέχει εξέχουσα θέση στο έργο του ιστορικού. Ο Ricuperati θεωρεί ότι ο Venturi βρήκε στη μορφή της κοσμικής θρησκείας τον πραγματικό στόχο του Διαφωτισμού. Ο ιστορικός χρησιμοποίησε τις αξίες του ματεριαλισμού, της κριτικής των θρησκειών, της δημοκρατίας και της ελευθερίας, της ουτοπίας και του κοσμοπολιτισμού. Σκοπός του ήταν να δημιουργήσει μια παγκόσμια κοσμική θρησκεία σε έναν κόσμο που είχε μόλις αναδυθεί από μια κρίση που αφορούσε όλες τις αξίες του Διαφωτισμού²⁹.

Στο έργο του *Illuministi Italiani* ο Venturi αναλαμβάνει να παρουσιάσει τις βιογραφίες ατόμων που σπούδασαν σε εκκλησιαστικά εκπαιδευτήρια και «απελευθερώθηκαν» μέσω της επαφής τους με τις ιδέες του Διαφωτισμού. Ο ιστορικός δεν αντιμετωπίζει την Εκκλησία και τη Θεολογία σαν έναν μονολιθικό, πολιτισμικό κόσμο, αλλά σαν περίπλοκες ταυτότητες που θα μπορούσαν να λειτουργήσουν και αυτές ως όργανα απελευθέρωσης. Άρα, η Εκκλησία για τον Venturi ήταν συγχρόνως ένας παράγοντας και ένα εμπόδιο το οποίο όμως θα μπορούσε να καταστήσει τους Ιταλούς Ευρωπαίους με το να αντικαταστήσει ο Διαφωτισμός την αποτυχημένη Μεταρρύθμιση³⁰.

Ο Harold Stone χαρακτηρίζει το 8τομο έργο του Franco Venturi, *Settecento Riformatore*- το οποίο εξιστορεί την ιστορία της ιταλικής διάνοησης από τη δεκαετία του 1730 ως την εποχή της Γαλλικής Επανάστασης- ως ένα από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα της ιστορικής έρευνας του 20^{ου} αι. Ο ιστορικός στο έργο του παρουσιάζει τα ζωτικής σημασίας «κοσμοπολίτικα» ενδιαφέροντα των Ιταλών διανοουμένων και εκδοτών³¹. Οι Roche-Ferrone υποστηρίζουν ότι στο συγκεκριμένο έργο ανασυστήνονται για πρώτη φορά οι απαρχές της νεωτερικής δημοκρατικής και κοσμικής συνείδησης της χερσονήσου και αποδίδονται στο Διαφωτισμό³².

Ο Robertson στο άρθρο του τονίζει και αυτός την ιστορική αξία του *Settecento Riformatore*. Κατά τον ιστορικό, δύο θεματικές διατρέχουν το σύνολο του έργου: η σχέση ανάμεσα στην επανάσταση και τη μεταρρύθμιση και η στενή σχέση ανάμεσα στον πατριωτισμό και τον κοσμοπολιτισμό. Ο Venturi θεωρεί ότι οι δύο τελευταίες έννοιες συνδυάστηκαν από τους Ιταλούς εκπροσώπους του Διαφωτισμού

²⁹ Giuseppe Ricuperati, "The Enlightenment and the church in the work of Franco Venturi: The fertile legacy of a civil religion", *ό.π.*, σ. 170.

³⁰ Giuseppe Ricuperati, "The Enlightenment and the church in the work of Franco Venturi: The fertile legacy of a civil religion", *ό.π.*, σ. 171-172.

³¹ Stone, *ό.π.*, σ. 75.

³² Roche-Ferrone, *ό.π.*, σ. 75.

προκειμένου να αντλήσουν την εμπειρία άλλων μοντέλων κοινωνιών και να την προσαρμόσουν στη δική τους για να τη βελτιώσουν. Έτσι, λοιπόν ο κοσμοπολιτισμός, κατά τον ιστορικό, διαφέρει από τον οικουμενισμό, γιατί δέχεται τις ιδέες των άλλων στις συνθήκες μέσα στις οποίες δημιουργήθηκαν³³.

Από την άλλη πλευρά, σύμφωνα με τον Robertson, ο πατριωτισμός που, διέπει το Διαφωτισμό στο έργο του Venturi, διαφοροποιείται από τους ζηλόφθονους και συχνά ξενοφοβικούς μύθους της εθνικής και εθνοτικής ταυτότητας που ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένοι στη νεότερη Ευρώπη. Ο πατριώτες, όπως παρουσιάζονται από τον Venturi, ενδιαφέρονται για τη βελτίωση της κοινότητάς τους και όχι να δείξουν την ανωτερότητά τους στους άλλους³⁴.

Ο Robertson εντοπίζει και ορισμένα προβληματικά σημεία στην ιστορική μέθοδο του Venturi. Το πρώτο αφορά στις πηγές. Ο ιστορικός χρησιμοποιεί δύο είδη πρωτογενών πηγών: τις εφημερίδες και τα περιοδικά της εποχής (όπως το *Notizie del mondo* και τη *Gazetta universale* που εκδίδονταν στη Φλωρεντία και στη Βενετία αντίστοιχα) βιβλία, φυλλάδια, αλληλογραφία και απομνημονεύματα των Ιταλών που ζούσαν ή ταξίδευαν στο εξωτερικό και βίωναν τις διαμάχες για μεταρρύθμιση στις χώρες όπου βρίσκονταν. Ο Robertson παρουσιάζει τα προβλήματα αυτών των πηγών. Το έντυπο υλικό μπορεί να έχει υποστεί λογοκρισία ή αυτολογοκρισία και δίνει μια μερική εικόνα για τις ευρωπαϊκές χώρες το 18^ο αι. Όσον αφορά στα γραπτά κείμενα των Ιταλών του εξωτερικού, αυτά μπορεί να κρύβουν περιορισμούς για την ιστορική έρευνα, καθώς η συμβολή των Ιταλών σε αυτές τις διαμάχες μπορεί να ποικίλλει³⁵.

Επίσης, το δεύτερο προβληματικό σημείο της μεθόδου του ιστορικού είναι το γεγονός ότι εστιάζει την ιστορική του αφήγηση σε εξέχουσες προσωπικότητες, υποβαθμίζοντας με αυτόν τον τρόπο το ρόλο των θεσμών. Ο Venturi, κατά τον Robertson, ενδιαφέρεται περισσότερο για τις ριζοσπαστικές πολιτικές και οικονομικές μεταρρυθμίσεις του 18^{ου} και παραβλέπει κάπως το ιδεολογικό πλαίσιο της εποχής: τις φιλοσοφικές και κοινωνικές ιδέες των Ελευθεροτεκτόνων, την ψευδο-επιστήμη του Μεσμερισμού και την επιχείρηση των παράνομων best-sellers (με την οποία έχει ασχοληθεί ιδιαίτερα ο Robert Darnton)³⁶.

Ο Ricuperati στο άρθρο του παρουσιάζει επίσης την επιρροή του Venturi στις κατοπινές γενιές των ιστορικών, όσον αφορά στο θέμα της κοσμικής

³³ John Robertson, "Franco Venturi's Enlightenment", *Past and Present* 137 1992: σ σ. 199-202.

³⁴ John Robertson, *ό.π.*, σ. 199-202.

³⁵ John Robertson, *ό.π.*, σ σ. 193-196.

³⁶ John Robertson, *ό.π.*, σ σ. 197-199.

θρησκευτικότητας την εποχή του Διαφωτισμού. Ο ίδιος υποστηρίζει ότι η μελέτη του για τον Giannone επηρεάστηκε από τον *Radicati* του Venturi. Επίσης, οι μελετητές του 16^{ου}, Antonio Rotondo και Massimo Firpo διακρίνουν τις συνέχειες σε διαφορετικές εποχές εκκοσμίκευσης³⁷.

Ο Vincenzo Ferrone αποτελεί, κατά τον Ricuperati, μια ξεχωριστή περίπτωση ιστορικού. Άνοιξε έναν καινούριο δρόμο ευρωπαϊκής προσέγγισης του ιταλικού 18^{ου} αι. μέσα από τη μελέτη της ιστορία της επιστήμης και γενικότερα των νέων μορφών γνώσης που άλλαξαν ριζικά το θρησκευτικό αίσθημα. Ο Ricuperati υποστηρίζει ότι ο Ferrone βρίσκεται σε συνεχή διάλογο με το έργο του Venturi. Στο βιβλίο του *I profeti dell' Illuminismo* απέδειξε ότι η λαϊκή θρησκευτικότητα δεν οδηγεί μόνο στις δεισιδαιμονίες και στα παγανιστικά τελετουργικά, αλλά μπορεί να οδηγήσει επίσης και στο Διαφωτισμό³⁸.

Συμπερασματικά, παρατηρούμε ότι ο Franco Venturi υπήρξε ένας σπουδαίος ιστορικός του 20^{ου} αι. Οι μελέτες του επηρέασαν και εξακολουθούν να επηρεάζουν τη σύγχρονη ιστοριογραφική σκέψη. Ο Venturi χρησιμοποίησε τη βιογραφική μέθοδο για να αναδείξει τα πρόσωπα που έπαιξαν μικρότερο ή μεγαλύτερο ρόλο το 18^ο αι. στην Ιταλία. Ήταν ο πρώτος που εισήγαγε το «ζήτημα της κυκλοφορίας των ιδεών», ενώ οι έννοιες του πατριωτισμού και του κοσμοπολιτισμού κατέχουν εξέχουσα θέση στο έργο του.

Ειδικότερα, οι μελέτες του Venturi για τον Μπεκκαρία αποτελούν σημείο αναφοράς για τους ιστορικούς μέχρι σήμερα. Στα επόμενα κεφάλαια της εργασίας θα κάνουμε μια εκτενή χρήση της εργογραφίας του Venturi προκειμένου να παρουσιάσουμε τις βασικές θέσεις του *Dei delitti e delle pene* και την απήχηση που αυτό είχε μέσω των μεταφράσεων και των συζητήσεων που προκάλεσε.

³⁷ Giuseppe Ricuperati, "The Enlightenment and the church in the work of Franco Venturi: The fertile legacy of a civil religion", *ό.π.*, σ. 173.

³⁸ Giuseppe Ricuperati, *ό.π.*, σ. 176.

B. ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΙΤΑΛΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ

ΤΖΕΖΑΡΕ ΜΠΕΚΚΑΡΙΑ

Ο συγγραφέας ενός best-seller του Διαφωτισμού

Ο διάσημος Ιταλός στοχαστής Τζέζαρε Μπεκκαρία υπήξε ο συγγραφέας ενός best-seller του Διαφωτισμού, του *Dei delitti e delle pene*. Γεννήθηκε στο Μιλάνο στις 15 Μαρτίου 1738 και ήταν ο πρωτότοκος γιος μιας σημαντικής αριστοκρατικής οικογένειας. Διδάχτηκε τα πρώτα γράμματα στο Collegio Farnesiano της Πάρμας, όπου από νεαρή ηλικία έδειξε την έφεσή του στα μαθηματικά και στις γλώσσες³⁹. Ο Μπεκκαρία σε επιστολή του στις 26 Ιανουαρίου 1766 αναφέρεται με απέχθεια στην ιησουϊτική παιδεία που έλαβε: «Οφείλω τα πάντα στα γαλλικά βιβλία. Ανέπτυξαν στην ψυχή μου τα συναισθήματα του ανθρωπισμού τα οποία είχαν καταπνιγεί από τα οχτώ χρόνια φανατικής και αυστηρής εκπαίδευσης»⁴⁰.

Έπειτα, σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο της Παβίας, απ' όπου αποφοίτησε το 1758. Ο έρωτάς του το 1760 για την ταπεινής καταγωγής Teresa Blasco θα φέρει τη ρήξη με τον πατέρα του. Ο Μπεκκαρία με την υποστήριξη του φίλου και προστάτη του, Pietro Verri, θα παντρευτεί τελικά την εκλεκτή της καρδιάς του και θα συμφιλιωθεί με την οικογένειά του το 1762⁴¹.

Κομβικό σημείο στη ζωή του συγγραφέα αποτελεί η μύησή του στον κόσμο των philosophes. Ο Μπεκκαρία ανήκει σε μια νεότερη γενιά στοχαστών που μυήθηκε στις ιδέες του Διαφωτισμού μέσα από τα έργα του Montesquieu, του Helvetius, του Buffon, του Diderot, του d'Alembert, του Contillac και προπάντων του Rousseau. Είναι χαρακτηριστική η μεταφορά της «οικογένειας» του Peter Gay. Θεωρεί τους philosophes ως μια οικογένεια, γιατί παρά τις διαφωνίες τους είχαν κοινούς στόχους. Οι στοχαστές βρίσκονταν σε διαρκή αλληλεπίδραση με το κοινωνικοπολιτικό τους περιβάλλον και επιδίωκαν να επιφέρουν αλλαγές στην κοινωνία⁴².

³⁹ Franco Venturi, *Settecento riformatore I. Da Muratori a Beccaria*, Giulio Einaudi editore, Τορίνο 1970, σ. 679.

⁴⁰ “ To Andre Morellet” όπως παρατίθεται στο Cesare Beccaria, *On Crimes and Punishments*, ό.π., σ. 121. Ο Richard Bellamy μεταφράζει την επιστολή που πρωτοδημοσιεύτηκε στην έκδοση του *Dei delitti e delle pene* που επιμελήθηκε ο Franco Venturi το 1965. Η ελληνική μετάφραση είναι δική μου.

⁴¹ Richard Bellamy, “Introduction” στο Cesare Beccaria, *On Crimes and Punishments*, Cambridge University Press, Cambridge 1995, σ. xi.

⁴² Peter Gay, *The Enlightenment-The Rise of Modern Paganism*, ό.π., σ σ. x-xi.

Επίσης, είναι σημαντικό ότι το *Dei delitti e delle pene* εκδίδεται στην «καρδιά» του Διαφωτισμού, όταν δηλαδή η *Encyclopédie*, η έκδοση-σύμβολο του κινήματος, έφτανε στην ολοκλήρωσή της. Σύμφωνα με τον Roland Mortier, η *Encyclopédie* επιδίωκε την καταγραφή της γνώσης σε ένα δομημένο κείμενο με στόχο την αναθεώρηση των κατεστημένων ιδεών και αντιλήψεων για την πολιτική και τη θρησκεία⁴³.

Τα λεγόμενα του ίδιου του Τζέζαρε Μπεκκαρία δείχνουν το θαυμασμό και την εκτίμηση που έτρεφε προς τους philosophes και συγκεκριμένα προς τους βασικούς συντελεστές της *Εγκυκλοπαίδειας*, όπως προκύπτει από ένα απόσπασμα από την επιστολή του συγγραφέα που ήδη αναφέραμε:

«Ζαλίστηκα από τα πολύτιμα πράγματα που μου μετέδωσαν αυτοί οι ασύγκριτοι που τιμούν πραγματικά την ανθρωπότητα, την Ευρώπη και τα έθνη τους- ο Ντ' Αλαμπέρ, ο Ντιντερό, ο Ελβέτιος, ο Μπουφόν και ο Χιουμ. Τι ένδοξα, τι συνταρακτικά ονόματα! Τα αθάνατά σας έργα αποτελούν το συνεχές μου διάβασμα, είναι το αντικείμενο των μελετών μου τη μέρα και οι συλλογισμοί μου τη νύχτα... Σας ικετεύω να διαβεβαιώσετε τον βαρόνο D' Holbach για τη βαθιά μου ευγνωμοσύνη, σεβασμό και εκτίμηση που τρέφω γι' αυτόν και τη σφοδρή μου επιθυμία να με θεωρήσει άξιο της φιλίας του»⁴⁴.

Ο Μπεκκαρία εκτιμούσε ιδίως τον Ντ' Αλαμπέρ, όπως προκύπτει και από την επιστολή που απέστειλε στο Γάλλο στοχαστή στις 24 Αυγούστου 1765:

«Εσείς, κύριε, ήσασταν ο δάσκαλός μου. Από τα έργα σας άντλησα το πνεύμα της φιλοσοφίας και του ανθρωπισμού που σας ευχαρίστησε στο βιβλίο μου. Είναι περισσότερο δικά σας απ' όσο νομίζετε. Δεν κουράζομαι ποτέ να διαβάζω τον Πρόλογο της *Εγκυκλοπαίδειας* και τα *Στοιχεία της Φιλοσοφίας*. Εν συντομία, κύριε, τα έργα σας είναι η καθημερινή τροφή της ψυχής μου... Η αυτοεκτίμησή μου κολακεύτηκε πολύ με τη μετάφραση που θα γίνει υπό την επίβλεψή σας. Παίρνω το θάρρος να σας στείλω κάποιες προσθήκες που έκανα και που θα

⁴³ Roland Mortier, *Φώτα του Ευρωπαϊκού 18^{ου} αιώνα*, Γιώργος Τόλιας (μτφ.), Κέντρο Νεοελληνικών ερευνών εθνικού ιδρύματος ερευνών, Αθήνα 2003, σ.48. Φίλιπ Μπλομ, *Οι Εγκυκλοπαιδιστές*, Λεωνίδας Καρατζάς (μτφ.), εκδόσεις Ωκεανίδα, Αθήνα 2005, βλ. ιδίως, τα κεφάλαια «Φιλόσοφος» και «Διαμάχη».

⁴⁴ « Το Andre Morellet » όπως παρατίθεται στο Cesare Beccaria, *ό. π.*, σ. σ121.

συμπεριληφθούν σύντομα στη νέα έκδοση που θα κυκλοφορήσει στην Ιταλία. Θα σας ήμουν ακόμη περισσότερο ευγνώμων απ' ό, τι είμαι τώρα, αν είχατε την καλοσύνη να τις δώσετε στον *philosophe* που με τιμά με το να μεταφράσει το βιβλίο»⁴⁵.

Επίσης, ο νεαρός συγγραφέας θαύμαζε ιδιαίτερα τον Ρουσσώ. Μάλιστα, ονόμασε την κόρη του, Giulia (τη μετέπειτα μητέρα του σπουδαίου Ιταλού λογοτέχνη, Alessandro Manzoni) από την ηρώιδα του ρομαντικού μυθιστορήματος του Ρουσσώ, *Ζουλί ή νέα Ελόιζα*⁴⁶.

Σημαντική ήταν η επίδραση που άσκησε στο συγγραφέα η σχέση του με μια ομάδα νεαρών Ιταλών στοχαστών, μέλος της οποίας αποτέλεσε και ο ίδιος. Οι νεαροί στοχαστές εξέδιδαν το βραχυχρόνιο, αλλά πολύ σημαντικό περιοδικό της εποχής, το *Il Caffè*. Θα παρουσιάσουμε εκτενώς την εκδοτική ιστορία του περιοδικού στο κεφάλαιο «Το περιοδικό *Il Caffè*». Όμως, αναφέρουμε ενδεικτικά ότι τόσο ο συγγραφέας, όσο και οι άλλοι συντελεστές του περιοδικού έγραψαν σημαντικά έργα ως μέλη αυτής της «συντροφιάς». Το 1762 -δύο χρόνια πριν από την έκδοση του *Dei delitti e delle pene*- ο Μπεκκαρία εξέδωσε το πρώτο του έργο *Del disordine e de'rimedi delle monete nello Stato di Milano nell' anno 1762*⁴⁷.

Το 1764 με την ενθάρρυνση, πάντα, του επιστήθιου φίλου του Pietro Verri, έρχεται η μεγάλη στιγμή της συγγραφής του *Dei delitti e delle pene*. Το βιβλίο χάρισε πολύ γρήγορα φήμη στον συγγραφέα, αλλά έγινε συγχρόνως και αντικείμενο επικρίσεων. Στη γρήγορη διάχυση του βιβλίου στην Ευρώπη συνέβαλε σε ένα μεγάλο βαθμό η γαλλική μετάφραση του Morellet. Όμως, με τις εκδόσεις και μεταφράσεις του έργου θα ασχοληθούμε στα επόμενα κεφάλαια ⁴⁸.

Όπως, ήδη αναφέραμε, το βιβλίο του χάρισε φήμη και εκτός των συνόρων της πατρίδας του. Η Μεγάλη Αικατερίνη τον προσκάλεσε στη Ρωσία για να προσδώσει μια χροιά του Διαφωτισμού στην εσωτερική της πολιτική, αλλά εκείνος αρνήθηκε. Όμως, την ίδια χρονιά του δόθηκε μία δεύτερη ευκαιρία να γίνει διάσημος στην ευρωπαϊκή διανόηση και να γνωρίσει από κοντά τα πρόσωπα που θαύμαζε από

⁴⁵ “To Jean Batiste D’Alembert” όπως παρατίθεται στο Cesare Beccaria, *ό. π.*, σ. σ115-117 Ο Richard Bellamy μεταφράζει την επιστολή που πρωτοδημοσιεύτηκε στην έκδοση του *Dei delitti e delle pene* που επιμελήθηκε ο Franco Venturi το 1965. Η ελληνική μετάφραση είναι δική μου.

⁴⁶ Richard Bellamy, “Introduction” στο Cesare Beccaria, *On Crimes and Punishments*, *ό.π.*, σ. xi.

⁴⁷ Richard Bellamy, “Introduction” στο Cesare Beccaria, *On Crimes and Punishments*, *ό.π.*, σ. xi.

⁴⁸ Franco Venturi, “Introduzione”, *ό.π.*, σ σ. xii-xiii. Richard Bellamy, “Chronology” στο Cesare Beccaria, *On Crimes and Punishments*, *ό.π.*, σ σ. xxxi-xxxii.

τα νεανικά του χρόνια. Η στιγμή αυτή ήταν το ταξίδι του μαζί με τον Alessandro Verri στο Παρίσι ύστερα από πρόσκληση των philosophes. Όμως, εκεί απογοητεύτηκε από τα αρνητικά σχόλια των Γάλλων διαφωτιστών και παρά την αντίθεση του Pietro Verri, απέρριψε τη μεγάλη ευκαιρία να γίνει διάσημος με το να συμβάλλει με κάποιο άρθρο στην *Encyclopédie*⁴⁹. Το γεγονός αυτό έφερε τη ρήξη στους δύο φίλους⁵⁰.

Στα επόμενα χρόνια της ζωής του δεν εξέδωσε κάποιο άλλο σημαντικό βιβλίο. Τα ενδιαφέροντά του στράφηκαν στη διδασκαλία και στο μεταρρυθμικό του έργο, το οποίο προσπάθησε να φέρει εις πέρας μέσα από το διορισμό του σε μια σειρά διοικητικών θέσεων.

Η Λομβαρδία βρισκόταν υπό τον έλεγχο των Αψβούργων από το 1707, ενώ το *Dei delitti e delle pene* εκδόθηκε ένα χρόνο μετά τη λήξη του Επταετούς πολέμου⁵¹. Ο Επταετής πόλεμος είχε συνέπειες και για την Ιταλία και συγκεκριμένα για την πατρίδα του συγγραφέα, το Μιλάνο.

Η αυτοκράτειρα της Αυστρίας, Μαρία Θηρεσία και στη συνέχεια ο γιος της, Ιωσήφ Β', εξήγγειλαν μια σειρά μεταρρυθμίσεων, προκειμένου να αντιμετωπιστεί η οικονομική δυσπραγία που επέφερε ο πόλεμος⁵². Οι μεταρρυθμίσεις αυτές είχαν ξεκινήσει το 1748 ύστερα από το τέλος του Πολέμου για την ισπανική διαδοχή⁵³.

⁴⁹ Gianni Francioni, "Articoli tratti da il Caffè" στο *Scritti Filosofici e letterari, ό.π.*, σ.379.

⁵⁰ Franco Venturi, "Introduzione", *ό.π.*, σ σ. xxxvi-xxxvii.

⁵¹ Επταετής πόλεμος (1756-1763): Η Αγγλία συμμαχώντας με την Πρωσία κηρύσσει τον πόλεμο κατά της Γαλλίας, η οποία συμμαχεί με τη Ρωσία και την Αυστρία. Ο συγκεκριμένος πόλεμος αποτελεί, κατά τον Burns, το σημαντικότερο από τους πολέμους ανάμεσα στον πόλεμο για τη διαδοχή στην Ισπανία και τη Γαλλική Επανάσταση. Ε. Burns, *Ευρωπαϊκή ιστορία. Εισαγωγή στην ιστορία και τον πολιτισμό της νεώτερης Ευρώπης*, Ι. Σ. Κολιόπουλος (επιμ.), εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1983, τ. Α. (β' έκδοση), βλ. ιδίως κεφ. 5^ο σ σ. 234-235.

⁵² Όπως αναφέρει ο Burns, κατά τη διάρκεια της βασιλείας της Μαρίας Θηρεσίας (1740-1780) και του Ιωσήφ Β' (1780-1790) έγιναν σημαντικές μεταρρυθμίσεις που εναρμονίζονται με το πνεύμα του Διαφωτισμού. Έτσι, λοιπόν, στα πλαίσια της «φωτισμένης απολυταρχίας» η Μαρία Θηρεσία δημιούργησε εθνικό στρατό, περιορίσε τις εξουσίες της Εκκλησίας και πήρε μέτρα για την εκπαίδευση. Ο Ιωσήφ Β' σκόπευε να περιορίσει τη δύναμη της Εκκλησίας και της αριστοκρατικής τάξης, δημεύοντας τις γαίες τους και καταργώντας μοναστήρια. Επίσης, διέταξε την απελευθέρωση των δουλοπάροικων και υποσχέθηκε να τους απαλλάξει από τις υποχρεώσεις απέναντι στους κυρίους τους, ενώ υποχρέωσε τους ευγενείς να πληρώνουν τους φόρους που τους αναλογούσαν. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές στο γεωργικό χώρο απηχούνται σε ένα μεγάλο βαθμό και στη Λομβαρδία. Burns, *ό.π.*, σ. 224. Για τις μεταρρυθμίσεις των Αψβούργων στο γεωργικό τομέα βλ. επίσης Derek H. Aldcroft-Simon P. Ville (επιμ.), *Η Ευρωπαϊκή Οικονομία 1750-1914*, Ν. Σταματάκης (μτφ.), εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2005, σ σ. 111-112.

⁵³ Πόλεμος για την ισπανική διαδοχή (1701-1714): Το 1700 ο βασιλιάς της Ισπανίας, Κάρολος Β' πέθανε χωρίς παιδιά ή αδελφούς για να τον διαδεχτούν και κληροδότησε το θρόνο του στον εγγονό του Λουδοβίκο ΙΔ', ο οποίος και ανακηρύχθηκε Φίλιππος Β' της Ισπανίας. Οι Ισπανοί κατήγγειλαν αυτή τη ρύθμιση και σχημάτισαν νέα συμμαχία με την Αγγλία, την Ολλανδία και το Βραδεμβούργο. Με την ειρήνη της Ουτρέχτης (1713-1714) ο εγγονός του Λουδοβίκου ανέβηκε στον ισπανικό θρόνο, με τον όρο η Γαλλία και η Ισπανία να μην ενωθούν ποτέ στο μέλλον. Η Νέα Σκωτία, η Νέα Γη του σημερινού Καναδά και το Γιβραλτάρ πέρασαν στην κυριαρχία της Αγγλίας, ενώ οι βελγικές Κάτω Χώρες, το

Σημαντικό επίτευγμα της οικονομικής μεταρρύθμισης ήταν η εγκαθίδρυση ενός νέου κτηματολογίου, γνωστού ως *catasto*. Το *catasto* ξεκίνησε στη δεκαετία του 1740 και ολοκληρώθηκε από τον Φλωρεντίνο αξιωματούχο Pompeo Neri. Ο Neri επιδίωξε την κατάργηση όλων των φόρων, εκτός από τους φόρους για τη γη και την κατάργηση των προνομίων της αριστοκρατίας και του κλήρου⁵⁴.

Οι δύο αυτές τάξεις εναντιώθηκαν στα μέτρα που επέβαλε το καθεστώς των Αψβούργων, γιατί έθιγαν τα συμφέροντά τους. Ο Επταετής πόλεμος έκανε ακόμη πιο επιτακτική την ανάγκη των μεταρρυθμίσεων, καθώς τα οικονομικά του κράτους μειώθηκαν ακόμη περισσότερο εξαιτίας του πολέμου. Έτσι, λοιπόν, έγινε προσπάθεια να αναδιοργανωθεί η επαρχία της Λομβαρδίας προκειμένου να ενσωματωθεί στο πολιτικό οικοδόμημα της αυτοκρατορίας. Οι εξελίξεις επιταχύνθηκαν με το διορισμό του κόμη Carlo di Firmian, ο οποίος με την υποστήριξη του Αυστριακού υπουργού Εξωτερικών, Kaunitz στράφηκε κατά των προνομίων του κλήρου και των αριστοκρατών και επιχείρησε να υποβιβάσει τη θέση της τοπικής αριστοκρατίας⁵⁵.

Ο Μπεκκαρία, οι αδερφοί Verri και τα περισσότερα μέλη του *il Caffè* ανήκαν στην αριστοκρατική τάξη που εναντιωνόταν στις μεταρρυθμίσεις του αυστριακού καθεστώτος. Όμως, σε αντίθεση με τους πατέρες τους –και ιδίως με τον Gabrielle Verri, τον πατέρα των αδερφών Verri ο οποίος με μια σειρά κειμένων υπεράσπιζε τις τοπικές παραδόσεις της διακυβέρνησης και της νομοθεσίας της Λομβαρδίας– δεν επιχείρησαν να εναντιωθούν στο μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα των Αυστριακών.

Οι νεαροί στοχαστές προσπάθησαν να εκμεταλλευτούν τις εξελίξεις και να παρουσιάσουν τους εαυτούς τους ως τα άτομα που μπορούσαν να γίνουν οι φορείς αυτών των αλλαγών και να διαδραματίσουν πρωταγωνιστικό ρόλο στη διακυβέρνηση της επαρχίας. Ο Μπεκκαρία, μάλιστα, επιδίωξε και πέτυχε το διορισμό του ως καθηγητή των Καμεραλιστικών επιστημών⁵⁶ το 1769 στη Scuola Palatine του Μιλάνου. Ο Μπεκκαρία στην εναρκτήρια διάλεξή του ως καθηγητής των

Βασίλειο των Δύο Σικελιών και το Μιλάνο, δόθηκαν στους Αυστριακούς Αψβούργους. Burns, *ό.π.*, σ σ. 232-233.

⁵⁴ Christopher Duggan, *A Concise History of Italy*, Cambridge University Press 1994, σ σ. 75-83. Richard Bellamy, "Introduction" στο Cesare Beccaria, *On Crimes and Punishments*, *ό.π.*, σ σ. x-xi.

⁵⁵ Christopher Duggan, *ό.π.*, σ σ. 75-83. Richard Bellamy, "Introduction" στο Cesare Beccaria, *On Crimes and Punishments*, Cesare Beccaria, *ό.π.*, σ σ. x-xi.

⁵⁶ Οι Καμεραλιστές στις Γερμανόφωνες χώρες (Πρωσία, Αυστριακή αυτοκρατορία) διαδραμάτισαν ενεργό ρόλο στη διοίκηση του κράτους. Επιζητούσαν μεταρρυθμίσεις σε θέματα διαχείρισης, προκειμένου το κράτος να είναι πιο αποτελεσματικό και ισχυρό. Οι εκπρόσωποι των Καμεραλιστικών Επιστημών (σημαντικότεροι εκ των οποίων μπορούν να θεωρηθούν οι Christian Wolff, Joseph von Sonnenfels και J.H.G von Justi) δεν ενδιαφέρονταν για τη συμμετοχή των μαζών στις μεταρρυθμίσεις. Peter Gay, *The Enlightenment-The Science of Freedom*, W.W. Norton and Company, Νέα Υόρκη 1969 σ σ. 488-491.

Καμεραλιστικών Επιστημών στη Scuola Palatine του Μιλάνου. ευχαριστεί για το διορισμό του και κάνει μια έκκληση στη «φωτισμένη απολυταρχία».⁵⁷:

«Τιμήθηκα από την Αυτοκρατορική της Εξοχότητα [εννοεί την αυτοκράτειρα της Αυστρίας, Μαρία Θηρεσία] με το διορισμό μου να διδάξω δημόσια οικονομία και εμπόριο: Αυτές είναι, δηλαδή, οι επιστήμες που μας υποδεικνύουν τα μέσα για να διατηρούμε, να αυξάνουμε και να εκμεταλλευόμαστε στο έπακρον τον πλούτο του κράτους... Ανάμεσα στα πιο ενδεικτικά παραδείγματα της εύνοιας της αυγούστειας εξοχότητας, ένα από τα μεγαλύτερα είναι αναμφίβολα η επιλογή αυτής της ένδοξης προσωπικότητας που είναι επικεφαλής των ζητημάτων του κράτους [εννοεί τον κόμη Carlo di Firmian]... Κάτω από μια τόσο ήπια και φωτισμένη διοίκηση, που προστατεύεται από τη θριαμβευτική σκιά των αυτοκρατορικών τιμών, οι ταπεινές και ειρηνικές τιμές των Μουσών δεν εξασθενούν και δεν καταρρέουν πλέον, αλλά βάζουν μπροστά νέους στόχους και ενδυναμώνονται... Είναι ξεκάθαρο το πόσο χρήσιμο είναι το γεγονός ότι αυτές οι επιστήμες θα πρέπει να υποστηρίζονται από τις δημόσιες εξουσίες και να καλλιεργούνται από αυτούς τους πολίτες που αποσκοπούν να καταστήσουν τους εαυτούς τους άξιους να τους εμπιστευτεί ο ηγεμόνας με τη γεμάτη ζήλο φροντίδα των συμφερόντων της ηγεμονίας και του κράτους»⁵⁸.

Άρα, παρατηρούμε ότι τα επόμενα χρόνια ο Μπεκκαρία ασχολήθηκε σχεδόν αποκλειστικά με τη διδασκαλία και τα πολιτικά του καθήκοντα. Πράγματι, στο διάστημα 1778-1794 έγινε διοικητής της περιφέρειας με εκτεταμένες αρμοδιότητες για το νομισματοκοπείο και μέλος της επιτροπής για τη νομισματική μεταρρύθμιση. Ασχολήθηκε με μεταρρυθμίσεις στη γεωργία, στο εμπόριο, στην εκπαίδευση και στο δίκαιο. Είναι σημαντικό ότι το 1792 εισηγήθηκε την κατάργηση της θανατικής ποινής.

Τα βιβλία που έγραψε απηχούν σε ένα μεγάλο βαθμό τα νέα του ενδιαφέροντα. Όμως, αυτά τα έργα του δεν του προσέδωσαν τη φήμη και τη δόξα του *Dei delitti e delle pene*. Οι διαλέξεις του πάνω στη δημόσια οικονομία με τον τίτλο

⁵⁷ Η συγκεκριμένη διάλεξη με τίτλο «Εναρκτήρια Διάλεξη» εκφωνήθηκε από τον Cesare Beccaria στις 9-1-1769. Η διάλεξη εκδόθηκε την ίδια χρονιά από τον Galeazzi στο Μιλάνο. Ο Richard Bellamy στην αγγλική έκδοση του *On Crimes and Punishments* που επιμελήθηκε το 1995 μεταφράζει το κείμενο που δημοσίευσε ο Sergio Romagnoli στο 2τομο έργο *Opere di Cesare Beccaria*, Sansoni, Φλωρεντία 1958. Richard Bellamy, "Introduction" στο Cesare Beccaria, *On Crimes and Punishments*, ό.π., σ. x-xi.

⁵⁸ "Inaugural Lecture" όπως παρατίθεται στο Cesare Beccaria, ό.π., σ. σ129-1230.

Elementi di economia pubblica εκδόθηκαν μετά το θάνατο του Μπεκκαρία το 1804 από τον Pietro Cutodi. Επίσης, ο Μπεκκαρία έγραψε το φιλοσοφικό σύγγραμμα *Richerche intorno alla natura dello stile* που εκδόθηκε το 1770 και μεταφράστηκε ένα χρόνο αργότερα στα γαλλικά (βλ. παράρτημα). Και τα κείμενα *Pensieri sopra la barbarie e coltura delle nazioni e su lo stato selvaggio dell' uomo* και *Pensieri sopra le usanze* αντιγράφηκαν από ένα μαθητή του Μπεκκαρία, τον Giuseppe Biumi κατά την περίοδο της διδασκαλίας του το 1771.

Ο μελετητής του Τζέζαρε Μπεκκαρία, Gianni Francioni θεωρεί ότι τα κείμενα αυτά αποτελούν αποσπάσματα ενός έργου που σκόπευε να εκδώσει ο συγγραφέας και λείπει ανάμεσα στο *Dei delitti e delle pene* και στο *Ricerche intorno alla natura dello stile*. Ο τίτλος του βιβλίου-φάντασμα επρόκειτο να ήταν *Ripulimento delle nazioni*. Ο Pietro Verri σε μια επιστολή του στις 26 Οκτωβρίου 1764 –μόλις, δηλαδή, είχε κυκλοφορήσει η πρώτη έκδοση του *Dei delitti e delle pene*-γράφει στον εκδότη Giuseppe Aubert με ιδιαίτερα κολακευτικά σχόλια για ένα βιβλίο που σκόπευε να γράψει ο Μπεκκαρία⁵⁹:

«Ο Μπεκκαρία έχει στα χέρια του ένα σχέδιο ίσως πιο ενδιαφέρον, μεγάλο και δημιουργικό από το άλλο πάνω στο οποίο έχει δώσει δείγμα του εαυτού του... Όμως χρειάζεται χρόνος και πιο μπροστά από την άνοιξη, δεν υπάρχει τίποτα να ελπίζουμε».

Ο Verri, κατά τον Francioni, πιθανόν με αυτούς τους εγκωμιαστικούς χαρακτηρισμούς να εννοεί το *Ripulimento* και όχι το *Ricerche intorno alla natura dello stile*⁶⁰. Ο Bellamy υποστηρίζει ότι την πρόταση γι' αυτό το βιβλίο την είχε αποστείλει ο Μπεκκαρία στον εκδότη του το 1768⁶¹.

Ο Τζέζαρε Μπεκκαρία πέθανε ξαφνικά στις 28 Νοεμβρίου το 1794. Αφησε πίσω του ένα ιδιαίτερος επιτυχημένο best-seller του Διαφωτισμού που του προσέδωσε μια σημαντική θέση ανάμεσα στους στοχαστές του κινήματος. Όμως, ο Μπεκκαρία προτίμησε να μην αποδεχτεί την πρόταση των philosophes να παραμείνει στο Παρίσι και να γίνει διάσημος. Επέστρεψε στην πατρίδα του και εκμεταλλεύτηκε τις ευνοϊκές, για την καριέρα του, εξελίξεις που του προσέφερε η «φωτισμένη απολυταρχία» της Μαρίας Θηρεσίας και του Ιωσήφ Β΄.

⁵⁹ Gianni Francioni «Scritti Letterari e frammenti», *ό.π.*, σ σ. 434-435.

⁶⁰ Gianni Francioni, *ό.π.*, σ. σ 434-435.

⁶¹ Richard Bellamy, “Chronology” στο Cesare Beccaria, *ό.π.*, σ. xxxii. Ο Bellamy μετέφρασε το κείμενο στο *Illuministi italiani, Riformatori Lombardi, piemontesi e toscani*, Riccardo Ricciardi Editore, 1958. Daniel Klang, “Cesare Beccaria and the clash between jurisprudence and political economy in 18th century Lombardy”, στο *Canadian Journal of History*, τ.23. (1988), σ σ. 305-311.

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ *IL CAFFÈ*

Όπως ήδη αναφέραμε, το περιοδικό *Il Caffè* εκδόθηκε το 1764 από μια ομάδα νεαρών Ιταλών στοχαστών και αποτέλεσε τη σημαντικότερη έκφραση του Ιταλικού και, πιο συγκεκριμένα, του Μιλανέζικου Διαφωτισμού. Η ομάδα αυτή με την χαριτωμένη ονομασία *Accademia dei pugni*, “Ακαδημία των γροθιών”, ιδρύθηκε στις αρχές της δεκαετίας του ‘60⁶². Απαρτιζόταν από ορισμένες από τις σημαντικότερες μορφές του ιταλικού Διαφωτισμού, όπως ο Τζέζαρε Μπεκκαρία, οι αδελφοί Alessandro και Pietro Verri, ο Pietro Secchi, ο Alfonso Longo, ο Luigi Lambertenghi ο Gianrinaldo Carli, ο Carlo Sebastiano Franci και ο Guiseppe Visconti⁶³.

Ο Μπεκκαρία «συστήνει» τους συντελεστές του *Il Caffè* στον Morellet και αναφέρεται στη συμμετοχή του ίδιου στο περιοδικό στην επιστολή του το 1766 προς τον Γάλλο μεταφραστή:

«Οι φίλοι μου κι εγώ εκδίδουμε ένα φύλλο κατά το πρότυπο του *The Spectator* που πρόσφερε τόσα πολλά στην Αγγλία και συνέβαλε στην πνευματική καλλιέργεια και στην πρόοδο του κοινού νου. Θα ήταν τιμή μου, αν σας έστελνα μια επιλογή από αυτό το υλικό. Θα βρείτε κάποια από τα κομμάτια κακά, κάποια μέτρια και κάποια καλά. Περιλαμβάνει τα ακόλουθα δικά μου κομμάτια: ένα

⁶² Luigi Firpo, *ό.π.*, σ. 349-350.

⁶³ Παραθέτω σύντομα κάποια βιογραφικά στοιχεία για τους *Caffètisti* που άντλησα από την έκδοση του *On Crimes and Punishments* που επιμελήθηκε ο Richard Bellamy:

Οι αδερφοί Alessandro (1741-1795) e Pietro Verri (1728-1797) που υπήρξαν από τους πρωτεργάτες του περιοδικού *Il Caffè* έγραψαν το *Risposta ad uno scritto che s'intitola Note ed Osservazioni sul libro che s'intitola Note ed osservazioni sul libro Dei delitti e delle pene* ως απάντηση στις κατηγορίες του Ferdinando Fachinei (βλ. κεφ. «Η συζήτηση γύρω από το έργο»). Ο Pietro Verri διατέλεσε ενεργό ρόλο στις διοικητικές μεταρρυθμίσεις στο Μιλάνο και υπηρέτησε στο Δημοτικό Συμβούλιο της πόλης, ύστερα από τη νίκη των Γάλλων το 1796. Σημαντικά έργα του Verri μπορούν να θεωρηθούν τα εξής: *Meditazione sulla felicità* (1763), *Osservazioni sulla torura* (1770), *Meditazioni sull' economia politica*, *Discorso sull' indole del piacere e del dolore* (1781), καθώς επίσης και στο άρθρο του στο *il Caffè* « *Sulla Interpretazione delle leggi*»

Ο Alfonso Longo (1738-1804) έγραψε στο περιοδικό ένα άρθρο για τα ρολόγια. Διαδέχτηκε τον Beccaria στη θέση του Καθηγητή της Πολιτικής Οικονομίας (1773-1789).

Ο Pietro Secchi (1734-1816) έγραφε συχνά άρθρα στο *Il Caffè* ποικίλης θεματολογίας. Διατέλεσε οικονομικός διαχειριστής στο Μιλάνο.

Ο Luigi Lambertenghi (1739-1813). Έγραψε στο περιοδικό ένα άρθρο για την ταχυδρομική υπηρεσία. Είχε σημαντικό ρόλο στη διοίκηση μετά την κατάληψη του Μιλάνου από τους Γάλλους στους Ναπολεόντειους Πολέμους.

Ο Gianrinaldo Carli (1720-1795). Σημαντικός Μιλανέζος οικονομολόγος και πολιτικός της εποχής. Τα άρθρα του πάνω στη νομισματική μεταρρύθμιση τέθηκαν σε ισχύ από την Οικονομική Επιτροπή που συστάθηκε στο Μιλάνο το 1765.

Richard Davies, “Biographical glossary” στο Cesare Beccaria, *On Crimes and Punishments* *ό.π.*, σ. σ. xxxiii-xl

απόσπασμα για τις μυρωδιές, ένα για το ύφος, ένα για τον περιοδικό τύπο, ένα άλλο για τις χαρές της φαντασίας και μια μετάφραση ενός κομματιού του Montmort πάνω στα τυχερά παιχνίδια. Όλα γράφτηκαν με τη βιασύνη που χαρακτηρίζει τις περιοδικές εκδόσεις.

Η λογοτεχνία έχασε έναν διανοητή, αλλά το έθνος κέρδισε έναν εξαιρετικό υπουργό στο πρόσωπο του κόμη Carli, ο οποίος είναι γνωστός για τη μελέτη του πάνω στη νομισματική μεταρρύθμιση, και ο οποίος μόλις έγινε πρόεδρος του οικονομικού συμβουλίου το οποίο ιδρύθηκε πρόσφατα στην πόλη μας. Θα γίνει ένας φιλοσοφημένος υπουργός και αυτό τα λέει όλα.

Οι άλλοι φίλοι μου είναι ο αδερφός του κόμη Verri, Alessandro, εξίσου ταλαντούχος, ο μαρκήσιος Longo, ο κόμης Visconti, ο κύριος Lambertenghi, ο κόμης Secchi και άλλοι. Όλοι εμείς καλλιεργούμε στη μοναξιά και στην ησυχία την αληθινή φιλοσοφία που προηγουμένως αντιμετωπιζόταν με καχυποψία και καταδίκη»⁶⁴.

Το περιοδικό είχε ως πρότυπό του το αγγλικό *The Spectator* του Joseph Addison (1672-1719) και πήρε το όνομά του από μια bottega di caffè, ένα καφενείο δηλαδή, που άνοιξε στο Μιλάνο ο Δημήτριος, ένας εκτοπισμένος Έλληνας από τα Κύθηρα, ο οποίος ασχολιόταν με το εμπόριο με την Εγγύς Ανατολή.

Αξίζει να απομονώσουμε μια μαρτυρία για τη σχέση των café της εποχής με την κοινωνικότητα του Διαφωτισμού. Όπως εξιστορεί ο Pietro Verri, ο καφές που πρόσφερε αυτό το καφενείο ήταν:

«αληθινός καφές από την Ανατολή, αρωματισμένος με ξύλο αλόης και όποιος το δοκίμαζε -ακόμη και ο πιο ισχυρός άνθρωπος- ήταν αναγκαίο να γίνει τουλάχιστον για μια ώρα άνθρωπος λογικός».

Ο Verri, λοιπόν, μ' αυτήν την πετυχημένη μεταφορά επιδιώκει να δείξει ότι ο στόχος του «καφέ» που θα σερβίρει το περιοδικό στους αναγνώστες του είναι το μήνυμα του ορθού λόγου και η απαλλαγή από τις δεισιδαιμονίες και προκαταλήψεις του παρελθόντος⁶⁵.

⁶⁴ «To Andre Morellet» όπως παρατίθεται στο Cesare Beccaria, *ό. π.*, σ. σ. 123-124.

⁶⁵ Luigi Firpo, *ό. π.*, σ. 349-350.

Κατανοούμε, λοιπόν, ότι το *caffè* -που έδωσε και το όνομα στο περιοδικό- αποτέλεσε μια σημαντική όψη της κοινωνικότητας του Διαφωτισμού. Κατά την Dorinda Outram, τα *café* της εποχής συνέβαλαν σε ένα μεγάλο βαθμό στη διάδοση του κινήματος. Προσέφεραν στους θαμώνες τους εφημερίδες και περιοδικά, καθώς επίσης και κάποια από τα βιβλία που πρωτοκυκλοφορούσαν στην αγορά, στην τιμή ενός καφέ. Και τα βιβλιοπωλεία προσέφεραν συχνά ελαφριά αναψυκτικά στους πελάτες τους⁶⁶.

Η ύπαρξη αυτών των θεσμών εξαρτώνταν σε ένα μεγάλο βαθμό από το εμπόριο των προϊόντων που έφταναν από τις αποικίες (τσάι, καφές, ζάχαρη), τη δημογραφική αύξηση και την ολοένα αυξανόμενη αστικοποίηση. Ακόμη, είναι σημαντικό ότι τα *café* και τα βιβλιοπωλεία της εποχής, διευκόλυναν την ανάγνωση των βιβλίων του Διαφωτισμού και από τα μεσαία στρώματα και τις γυναίκες. Στο γεγονός αυτό συντέλεσε και η μετάβαση από τη λατινική στις καθομιλούμενες γλώσσες⁶⁷.

Επιστρέφοντας στα της έκδοσης του *Il Caffè*, θεωρούμε ότι το περιοδικό εκδίδεται μέσα σε ένα εξαιρετικά ευνοϊκό, για την εποχή, κλίμα. Όπως ήδη αναφέραμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, το Μιλάνο βρισκόταν υπό τον έλεγχο της αυτοκράτειρας της Αυστρίας, Μαρίας Θηρεσίας (1742-1771), η οποία επιδίωκε μια σειρά οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών αλλαγών. Οι νεαροί *Caffetisti* εκμεταλλεύτηκαν αυτήν την κατάσταση προς όφελός τους και επιδίωξαν και πέτυχαν τη συμμετοχή στην αναδιοργάνωση της διακυβέρνησης και των δημόσιων θεσμών του Μιλάνου και το διορισμό τους σε σημαντικές πολιτικές θέσεις⁶⁸.

Οι νεαροί αυτοί άνδρες συναντιόντουσαν συχνά στο σπίτι του Pietro Verri για να συζητήσουν και να μελετήσουν μαζί. Θύμιζαν πολύ τον κύκλο των *philosophes* που έγραφαν στην *Encyclopédie*, αλλά η Ακαδημία τους είχε λιγότερο επίσημο χαρακτήρα σε σχέση με τις λογοτεχνικές Εταιρείες και Ακαδημίες που γνώριζαν ευρεία διάδοση εκείνη την εποχή στην Ιταλία⁶⁹.

Όπως παρατηρεί ο Franco Venturi, στο εσωτερικό της *Accademia dei pugni* εντοπίζουμε τις εσωτερικές συγκρούσεις και τάσεις που υπάρχουν σε κάθε κίνημα του Διαφωτισμού, με γνωστότερο παράδειγμα την αντιφατική φιλία του Ντιντερό και

⁶⁶ Dorinda Outram, *The Enlightenment*, Cambridge University Press 1995, σ σ. 20-21.

⁶⁷ Dorinda Outram, *ό.π.*, σ σ. 20-21.

⁶⁸ Rebecca Messbarger, «Reforming the Female Class. Il Caffè's Defense of Women», *Eighteenth Century Studies* 32.3 (1999), σ σ. 358.

⁶⁹ Richard Bellamy, "Introduction" στο Cesare Beccaria, *On Crimes and Punishments*, *ό.π.*, σ. x.

του Ρουσσώ. Ο Μπεκκαρία στον κύκλο του *Il Caffè* εκπροσωπούσε συχνά τον πόλο του Ρουσσώ, ενώ ο Verri τον πόλο του Βολταίρου. Άρα, κατανοούμε ότι η σχέση του Μπεκκαρία με τον Verri ήταν ιδιαίτερη, αλλά σημαντική για τον ίδιο όπως προκύπτει από ένα απόσπασμα από την ίδια επιστολή του συγγραφέα:

«Τα κείμενα του κόμη Verri σημειώνονται με το γράμμα P. Είναι ήδη γνωστός για την υπέροχη μικρή πραγματεία *Meditazioni sulla felicità*. Είναι ένας εξέχων άνδρας λόγω των αρετών της καρδιάς και του μυαλού του και είναι ο πιο αγαπημένος μου φίλος. Μου φαίνεται ότι νιώθω γι' αυτόν την ίδια δυνατή φιλία που ένιωθε ο Montaigne για τον Étienne de la Boétie. Είναι αυτός που με ενθάρρυνε να γράψω και οφείλω σ' αυτόν το γεγονός ότι δεν έριξα στη φωτιά το χειρόγραφο του *Dei delitti e delle pene* το οποίο ο ίδιος ευγενικά αντέγραψε με το χέρι του»⁷⁰.

Η ανάγνωση του *Contrat social* και η συνεχής πολεμική που άσκησαν στο πολιτικό, κοινωνικό, αλλά και οικογενειακό τους περιβάλλον τροφοδότησε ένα διάλογο που οδήγησε στην έκδοση του περιοδικού και στη συγγραφή σημαντικών ατομικών έργων (όπως τα έργα του Pietro Verri *Meditazioni sulla felicità* και *Considerazioni sul commercio di Milano* και το *Dei delitti e delle pene* του Τζέζαρε Μπεκκαρία)⁷¹.

Σύμφωνα με τον Ricuperati, το 18^ο αι. έχουμε την ανάδειξη της κοινής γνώμης και του αναγνωστικού κοινού. Το κοινό του *Il Caffè* ήταν οι ίδιοι οι νέοι της Accademia dei pugni: αξιωματούχοι, ερασιτέχνες διανοούμενοι, επιστήμονες ή απλώς περιέργοι, αριστοκράτες που έπαιρναν μέρος στις «δημόσιες συζητήσεις» στα σαλόνια της εποχής. Και το κοινό του περιοδικού παραχωρούσε το δικαίωμα συμμετοχής και στις γυναίκες⁷².

Έτσι, λοιπόν, κατανοούμε ότι το περιοδικό άρχισε να εκδίδεται με τους καλύτερους οiwονούς. Οι νεαροί συγγραφείς είχαν τη θέληση να εναντιωθούν στην προηγούμενη άρχουσα τάξη, ενώ υπήρχε η επιρροή από τους Γάλλους philosophes.

⁷⁰ “To Andre Morellet” όπως παρατίθεται στο Cesare Beccaria, *ό. π.*, σ σ. 123-124.

⁷¹ Franco Venturi, *Utopia e riforma nell'Illuminismo*, *ό.π.*, σ σ. 124-125.

⁷² Giuseppe Ricuperati, *Frontiere e limiti della ragione. Dalla crisi della coscienza europea all'Illuminismo*, *ό.π.*, σ. 25, βλ. και Rebecca Messbarger, *ό.π.*, για το δικαίωμα της συμμετοχής των γυναικών. Για μια πιο συντηρητική άποψη ως προς το αναγνωστικό κοινό στην Ιταλία το 18^ο αι. βλ. Renato Pasta, “The History of the book and publishing in eighteenth century Italy”, *Journal of Modern Italian Studies* 10(2) 2005:200-217.

Επίσης, οι Caffetisti δέχονταν την εύνοια και την προστασία της «φωτισμένης απολυταρχίας» και υπήρχε ένα κοινό έτοιμο να διαβάσει τα κείμενά τους.

Ο «πρωτεργάτης» του περιοδικού, Pietro Verri απευθύνεται στους αναγνώστες του περιοδικού στο πρώτο τεύχος του *il Caffè* (α' έκδοση:1764):

«Αυτό το έργο το ανέλαβε μια μικρή Εταιρεία φίλων για τη χαρά του γραψίματος, την αγάπη του επαίνου και για τη φιλοδοξία (την οποία δεν ντρέπονται να εξομολογηθούν) να προάγουν και να ωθούν πάντα ακόμη περισσότερο τις ιταλικές ψυχές στο πνεύμα της Ανάγνωσης, στην εκτίμηση των Επιστημών και των Καλών Τεχνών, το οποίο είναι δηλαδή το πιο σημαντικό (πράγμα) στον έρωτα της αρετής, της τιμιότητας και στην εκτέλεση των κατάλληλων αναγκών. Αυτά τα κίνητρα είναι όλα τέκνα του κατάλληλου έρωτα, που είναι όμως ένας έρωτας χρήσιμος για το κοινό»⁷³.

Ο Τζέζαρε Μπεκκαρία είχε και αυτός σημαντική συμβολή στο περιοδικό. Δημοσίευσε συνολικά επτά άρθρα -πέντε το πρώτο έτος της έκδοσης και άλλα δύο το δεύτερο-, όμως την «πρωτοκαθεδρία» την κατείχαν οι αδερφοί Verri που δημοσίευσαν εβδομήντα περίπου. Ο Μπεκκαρία υπέγραφε τα άρθρα με το μονόγραμμά του C, όπως έκαναν και οι άλλοι Caffetisti. Εξάιρεση αποτελεί το “Frammento sugli odori”, το οποίο λόγω τυπογραφικού λάθους υπογράφεται με το A του Alessandro Verri.

Ο κατεξοχήν μελετητής της συμβολής του Τζέζαρε Μπεκκαρία στο περιοδικό, Luigi Firpo παρουσιάζει τα άρθρα με τη χρονολογική σειρά που δημοσιεύτηκαν⁷⁴:

1. *il Faraone*”, vol. I, fogli I-II, 1o-10 giugno 1764, pp.6-13.
2. “Frammento sugli odori”, vol. I, fogli III-IV, 20 giugno-1o luglio 1764, pp. 23-29.
3. [“Risposta alla rinunzia”],vol. I, foglio IX, 20 agosto 1764, pp. 69-71.
4. “Tentativo analitico su I contrabbandi”, vol. I, foglio XV, 20 ottobre 1764, pp. 118-119.
5. “Frammento sullo stile”, vol. I, foglio XXV, 1o febbraio 1765, pp. 193-197.
6. “De fogli periodici”, vol. II, foglio I, 1o giugno 1765, pp. 1-7.
7. “I piaceri dell’imaginatione”, vol. II, foglio VII, 1o agosto 1765, pp. 49-52.

⁷³ Luigi Firpo, *ό.π.*, σ.358.

⁷⁴ Luigi Firpo, *ό.π.*, σ σ.349-350.

σε τρία συνεχόμενα τεύχη -από το Φεβρουάριο μέχρι το Μάρτιο του 1765- άρθρα από τον πρώτο τόμο του *Il Caffè*, αποδίδοντας με αυτόν τον τρόπο τιμή στον Μπεκκαρία και στους αδερφούς Verri. Και το 1769 έγινε μία γερμανική μετάφραση του περιοδικού στη Ζυρίχη υπό τον τίτλο *Das Kaffee, oder Vermischte Abhandlungen*, η οποία αναπαρήγαγε 31 άρθρα του *Il Caffè*⁷⁷ (βλ. παράρτημα).

Το *Il Caffè*, παρά τη μεγάλη του επιτυχία εντός και εκτός των συνόρων της Ιταλίας, είχε διάρκεια ζωής μόλις 2 χρόνια. Ο Verri στο δεύτερο τόμο του *Il Caffè*, στην Μπρέσκια [Μιλάνο] το 1765 (βλ. παράρτημα) «αναγγέλλει» ουσιαστικά τη διάλυση του περιοδικού:

«Η μικρή Εταιρεία των φίλων που έγραψε αυτά τα τεύχη έχει διαλυθεί. Άλλοι βρίσκονται σε ταξίδι και άλλοι είναι απασχολημένοι με δουλειές. Η ανάγκη είναι αυτή που αναγκάζει να τερματιστεί αυτό το έργο, που σύμφωνα με το σχέδιο των συγγραφέων, δεν έπρεπε να τελειώσει τώρα, σ' αυτόν δηλαδή το χρόνο που συμβαίνει η ευνοϊκή υποδοχή από το κοινό να προσκαλεί να το συνεχίσουμε. Αν κάποιος επιχειρήσει να συνεχίσει τα τεύχη του *il Caffè*, είναι σωστό να προειδοποιήσουμε τους καλούς μας αναγνώστες ότι αυτή η συνέχεια θα είναι έργο από άλλο χέρι»⁷⁸.

⁷⁷ Luigi Firpo, *ό.π.*, σ σ.365-367.

⁷⁸ Luigi Firpo, *ό.π.*, σ 360.

Γ. ΚΕΦΑΛΑΙΟ-ΤΟ ΕΡΓΟ ΚΑΙ Η ΑΠΗΧΗΣΗ ΤΟΥ

ΟΙ ΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ *DEI DELITTI E DELLE PENE*

Το 1764 ο Τζέζαρε Μπεκκαρία, με την υποστήριξη του Pietro Verri εκδίδει ανώνυμα στο Λιβόρνο το *Dei delitti e delle pene*. Το βιβλίο προκάλεσε αίσθηση όταν εκδόθηκε και χάρη στην πολύ γρήγορη διάχυσή του στην Ευρώπη μέσω των μεταφράσεων, έφερε στο προσκήνιο το ζήτημα της αναλογίας μεταξύ των αδικημάτων και των αντίστοιχων ποινών. Πριν ασχοληθούμε με το ίδιο το έργο έχει σημασία να γνωρίσουμε από κοντά την εκδοτική του ιστορία.

Μέσα στον πρώτο χρόνο το βιβλίο κάνει τουλάχιστον τέσσερις εκδόσεις στα ιταλικά: Τον ίδιο χρόνο κυκλοφορεί η δεύτερη έκδοση στο Μονακό [ο πραγματικός τόπος έκδοσης είναι η Βενετία], η τρίτη στη Λωζάνη και μια τέταρτη πειρατική. Το Δεκέμβριο του 1765 ο Γάλλος στοχαστής Morellet μεταφράζει το έργο στα γαλλικά και αλλάζει τη δομή του (για τα βιογραφικά του Morellet και τη γαλλική μετάφραση βλ. κεφάλαιο «Το μεταφραστικό ζήτημα-Το παράδειγμα του *Dei delitti e delle pene*»). Το βιβλίο σ' αυτήν τη μορφή θα μεταφραστεί πολύ γρήγορα και θα γνωρίσει μεγάλη επιτυχία⁷⁹.

Η πέμπτη έκδοση στο Χάρλεμ το 1766 ακολουθεί την αρχική εκδοχή του κειμένου και είναι η τελευταία που έχει υποστεί τις διορθώσεις του συγγραφέα. Ακολούθησαν δύο ακόμη εκδόσεις του έργου που δεν υιοθετούν τη διάταξη Morellet. Η ιταλική έκδοση [που φέρεται να εκδόθηκε] στο Λονδίνο το 1774 θεωρείται η “vulgata” και είναι η πρώτη ιταλική έκδοση που υιοθετεί τη διάταξη του Morellet και όλες σχεδόν τις προσθήκες του Μπεκκαρία στην τρίτη και πέμπτη έκδοση⁸⁰. Έτσι, λοιπόν, παρατηρούμε ότι από πολύ νωρίς και με την αποδοχή του συγγραφέα το έργο κυκλοφόρησε (ακόμη και στα ιταλικά) σε δύο διαφορετικές εκδοχές.

Ένα από τα ζητήματα που τέθηκαν από τους μελετητές του έργου ήταν το ζήτημα της καλύτερης έκδοσης. Στα πλαίσια αυτής της συζήτησης, ο Sergio Romagnoli το 1958 προτείνει την έκδοση του Λονδίνου ως την καλύτερη έκδοση του έργου στο Cesare Beccaria, *Opere*, Sergio Romagnoli, (επιμ.), I Classici Italiani, Φλωρεντία Sansoni, 1958.

⁷⁹ Richard Bellamy, “Note on the Texts” στο Cesare Beccaria, *On Crimes and Punishments*, ό.π., σ.σ. xlii-xliii.

⁸⁰ Richard Bellamy, “Bibliographical Note”, ό.π., σ. xlvi.

Ο Franco Venturi ήταν ο πρώτος ιστορικός που υποστήριξε ότι θα πρέπει να ακολουθείται η έκδοση Χάρλεμ, αντί της έκδοσης του Λονδίνου. Στον τόμο *Illuministi Italiani*, τόμος III, Μιλάνο-Νάπολη, Riformatori Lombardi, Piemontesi Toscani, Riccardo Ricciardi Editore, 1958, σ σ. 27-105, χρησιμοποιείται για πρώτη φορά η έκδοση Χάρλεμ. Επίσης, τη συγκεκριμένη έκδοση ακολουθεί και στην έκδοση του *Dei delitti e delle pene* που επιμελήθηκε το 1965.

Θα παρουσιάσουμε συνοπτικά τα στοιχεία των δύο εκδόσεων. Η έκδοση Χάρλεμ αποτελείται από 47 κεφάλαια και περιέχει τη σημείωση του Μπεκκαρία ότι η διάταξη των κεφαλαίων στη γαλλική μετάφραση είναι καλύτερη από αυτή του συγγραφέα. Έχει τον τίτλο: *Dei delitti e delle pene*, edizione sesta, di nuovo accresciuta, Harlem, et se vend a Paris chez Molini Libraire, quai de Augustins MDCCLXVI. Στη σελίδα τίτλου υπάρχει το απόσπασμα από το έργο του Bacon, *Sermones fideles*, 2. XIV και μια παράσταση ζυγαριάς. Η έκδοση περιλαμβάνει τον κατάλογο των περιεχομένων (Indice dei paragrafi ed altre cose che si contengono in questo, Giudizio di Celebre Professore sopra il libro *Dei delitti e delle pene*, Risposta ad uno scritto che s'intitola *Note ed Osservazioni sul libro dei delitti e delle pene*)⁸¹.

Η έκδοση του Λονδίνου ακολουθεί τη σειρά των κεφαλαίων του Morellet και αποτελείται από 42 κεφάλαια. Έχει τον τίτλο: *Dei delitti e delle pene*, edizione rivista, coretta, e disposta secondo l'ordine della traduzione approvato dall' autore coll' aggiunta dell' commentario alla detta opera di M' de Voltaire, tradotto da celebre autore, Londra 1774, presso la Società dei Filosofi⁸². Στη σελίδα τίτλου υπάρχει παράσταση με ένα φυλακισμένο. Στο verso της σελίδας τίτλου υπάρχει το χαρακτηριστικό του Giovanni Lapi, το οποίο εμφανίστηκε για πρώτη φορά στην τρίτη έκδοση του βιβλίου το 1765. Σ' αυτό απεικονίζεται η Minerva, η θεά της δικαιοσύνης, να

⁸¹ Στη Βιβλιοθήκη Κοραή υπάρχει το αντίτυπο της ιταλικής έκδοσης Harlem του 1766 (ταξινομητικός αριθμός: 07753) Το συγκεκριμένο αντίτυπο προέρχεται από τη συλλογή Π. Αργέντη, όπως προκύπτει από το "ex libris" στο verso του εξωφύλλου: Ex libris Panteleonis Leonidae Argenti Chiensis.

⁸² Στο αντίτυπο της ιταλικής έκδοσης του Λονδίνου του 1774 στη Βιβλιοθήκη Κοραή με ταξινομητικό 1756, το κεφάλαιο "A chi legge" έχει τη μορφή χειρογράφου και υπογράφεται με τα αρχικά DEJ. Στην τελευταία σελίδα υπάρχει η ιδιόχειρη σημείωση του Κοραή: «Το φύλιν εαυτόν φυσικόν η δε φιλαυτία μεκτόν(;) Αριστοτελ. Πολιτ. 1 cap. 2 Ζ.(;)II. p.402 Edit. Auret in 8^{oo}». Επίσης, υπάρχουν και τρεις ιδιόχειρες διορθώσεις του Κοραή: στη σ. 89 ισ. dalle αντί delle fole, στη σ. 54 velarne αντί valerme και στη σ. 104 una αντί in.

αποστρέφει το βλέμμα στη θανατική ποινή και να κοιτά με ήπιο τρόπο τα εργαλεία της σκληρής επιβεβλημένης εργασίας (βλ. παράρτημα). Η έκδοση περιλαμβάνει τον κατάλογο των περιεχομένων του *Dei delitti e delle pene* και του *Commentario* του Βολταίρου.

Κατανοούμε από το μικρό αριθμό των κεφαλαίων ότι πρόκειται για ένα σύντομο σύγγραμμα με συγκεκριμένη, όμως και ευδιάκριτη δομή. Στα κεφ. 1-8 ο συγγραφέας εξηγεί τους λόγους για τους οποίους είναι αναγκαία η ύπαρξη ποινών. Οι ποινές οφείλουν να βρίσκονται σε αναλογία με τη σοβαρότητα του αδικήματος. Στα επόμενα κεφάλαια (κεφ. 9-40) ο Μπεκκαρία δίνει συμβουλές για τον τρόπο διεξαγωγής των δικών και την τιμωρία συγκεκριμένων αδικημάτων. Και στο τελευταίο μέρος του έργου (κεφ.41-47) προτείνει τρόπους αποφυγής των εγκλημάτων.

Μέσα στο βιβλίο είναι σαφής η επιρροή του Montesquieu, του Helvetius και του Rousseau και του Hobbes. Οι συγκεκριμένοι στοχαστές ασχολήθηκαν με ζητήματα πολιτικής και είναι από τους βασικούς εισηγητές της έννοιας του «κοινωνικού συμβολαίου». Ο Μπεκκαρία επικαλείται συχνά τον Montesquieu για να στηρίξει τις ιδέες του και τον αποκαλεί «αθάνατο». Και ο ίδιος ο συγγραφέας -όπως ήδη αναφέραμε μέσα από την επιστολή του- παραδέχεται ότι η ανάγνωση των γαλλικών βιβλίων τον ώθησε στη συγγραφή⁸³.

Επίσης, μπορούμε να εντοπίσουμε τη σημαντική επιρροή του Ρουσσώ στο *Dei delitti e delle pene*. Το *Contrat Social* του Ρουσσώ (Παρίσι, 1762) εκδίδεται δύο χρόνια πριν από το βιβλίο του Μπεκκαρία. Κατά τον Στυλιανού, ο Ρουσσώ επιχείρησε να θεμελιώσει μια νέα πολιτική επιστήμη, την επιστήμη του πολιτικού δικαίου. Για το λόγο αυτό, συνομίλησε με τις σημαντικές φιλοσοφίες, αρχαίες και νεότερες. Όμως, φαίνεται ότι διαφώνησε με τις πολιτικές απόψεις του Γκρότιους και του Χομπς, ενώ, όπως ο Μπεκκαρία θαύμαζε την πολιτική σκέψη του Μοντεσκιέ⁸⁴.

Ο στόχος του Μπεκκαρία με το βιβλίο του ήταν να δημιουργήσει το κατάλληλο νομικό πλαίσιο που αντανάκλούσε το γενικότερο πρόγραμμα των μεταρρυθμιστών, έτσι ώστε να αντικατασταθεί το μέχρι τότε ημι-φεουδαρχικό σύστημα προνομίων και εθίμων με ένα νέο σύστημα δικαιοσύνης στο οποίο όλοι θα ήταν ίσοι απέναντι στο νόμο. Ο συγγραφέας επιδίωκε να καταστήσει την ποινή το

⁸³ Peter Gay, *The Enlightenment*, ό.π., σ. 438.

⁸⁴ Άρης Στυλιανού, *Θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2006, σ.σ. 161, 181

βασικό όργανο των μεταρρυθμίσεων, έτσι ώστε οι άνθρωποι να ξεπεράσουν τα πάθη και τις αδυναμίες τους και να οδηγηθούν στην ευδαιμονία. Γι' αυτό, χρησιμοποίησε την πολιτική οικονομία και την κοσμική ηθική προκειμένου να καλλιεργήσει και όχι να καταστείλει τα ανθρώπινα πάθη⁸⁵.

Στο προλογικό σημείωμα «Προς τον Αναγνώστη»-που δημοσιεύτηκε στην 5^η έκδοση ως απάντηση στους επικριτές του βιβλίου- ο συγγραφέας κάνει ένα σαφή διαχωρισμό ανάμεσα στην επίγεια και τη θεϊκή δικαιοσύνη, ενώ παράλληλα τονίζει την κοσμική προέλευση και λειτουργία των νόμων⁸⁶:

«La giustizia divina e la giustizia naturale sono per essenza loro immutabili e costanti, perché la relazione fra due medesimi oggetti è sempre la medesima; ma la giustizia umana, o sia politica, non essendo che una relazione fra l'azione e lo stato vario della società, può variare a misura che diventa necessaria o utile alla società quell'azione, né ben si discerne se non da chi analizzi i complicati e mutabilissimi rapporti delle civili combinazioni»⁸⁷.

Ο Μπεκκαρία γνώριζε ότι μια τόσο σημαντική μεταρρύθμιση στον τομέα της νομοθεσίας δεν μπορούσε να συντελεστεί ούτε εύκολα, ούτε και σε σύντομο διάστημα, αλλά χρειαζόταν επίμονη και συστηματική προετοιμασία. Χαρακτηριστικό ως προς αυτό είναι το απόσπασμα που παραθέτει στην αρχή του βιβλίου από τις *Sermones fideles* στις *Essays* του Bacon: «In rebus quibuscumque difficilioribus non expectandum, ut quis simul, et seriatim, et metat, sed praeparatione opus est, ut per gratum maturescant», Bacon, *Serm. fidel.*, 2. XIV (Σε όλες τις δύσκολες διαπραγματεύσεις, δεν πρέπει κάποιος να επιδιώκει να σπείρει για να θερίσει με τη μία, αλλά πρέπει να προετοιμάζει την εργασία για να θερίσει σταδιακά).

⁸⁵ Richard Bellamy, "Introduction" στο Cesare Beccaria, *ό.π.*, σ. xii-xv.

⁸⁶ Του ιδίου, "Introduction" στο Cesare Beccaria, *ό.π.*, σ. xv.

⁸⁷ Παραπέμπω στην έκδοση του *Dei delitti e delle pene*, που επιμελήθηκε ο Franco Venturi το 1965. Η μετάφραση είναι δική μου.

«Η θεϊκή και φυσική δικαιοσύνη είναι ως προς την ουσία τους αμετάβλητες και σταθερές, μιας και η σχέση ανάμεσα σε δύο ίδια αντικείμενα είναι πάντα η ίδια. Όμως η ανθρώπινη ή πολιτική δικαιοσύνη, που δεν είναι τίποτα άλλο από μια σχέση ανάμεσα στην πράξη και στην εναλλασσόμενη κατάσταση της κοινωνίας, μπορεί να διαφέρει ανάλογα με το κατά πόσο είναι αναγκαία ή χρήσιμη εκείνη η πράξη στην κοινωνία. Ούτε και μπορεί να κατανοηθεί καλά εκτός αν κάποιος αναλύσει τις περίπλοκες και τις πολύ μεταβλητές σχέσεις της κοσμικής οργάνωσης». Cesare Beccaria, *Dei delitti e delle pene*, *ό.π.*, «A chi legge», σ. 5-6.

Ο Venturi και άλλοι μελετητές θεωρούν ότι το βιβλίο εντάσσεται στη συζήτηση για την ουτοπία. Η ιδέα της «παραδοσιακής ουτοπίας» διευρύνθηκε και μετασχηματίστηκε το 18^ο αι. υπό την ώθηση της θέλησης του Διαφωτισμού να κάνει πραγματικότητα τον παράδεισο στη γη και να δημιουργήσει μια κοινωνία καθ' όλα ανθρώπινη, ελεύθερη και ισότιμη. Ο Ιταλός ιστορικός στο βιβλίο του *Utopia e riforma nell' illuminismo* (1971) υποστηρίζει ότι αυτό που μάς τοποθετεί ακριβώς στην καρδιά της σχέσης ανάμεσα στην ουτοπία και τη μεταρρύθμιση είναι το δικαίωμα του τιμωρείν⁸⁸.

Σύμφωνα με τον Μπεκκαρία, ο στόχος των νόμων είναι «η μεγαλύτερη ευτυχία διανεμημένη στο μεγαλύτερο αριθμό ατόμων» (*La massima felicità divisa nel maggior numero*)⁸⁹. Ο συγγραφέας, δηλαδή, επιδιώκει να μεγιστοποιήσει ισότιμα την ατομική ευδαιμονία. Η άποψή του -που υπάρχει στο *Frammento sugli odori* και στο *Pensieri sopra la barbarie e la coltura delle nazioni e su lo stato selvaggio dell'uomo*- είναι επηρεασμένη από τις θέσεις του Bacon και του Rousseau⁹⁰.

Ο συγγραφέας φαίνεται να είναι οπαδός της θεωρίας του κοινωνικού συμβολαίου. Συμμερίζεται την άποψη του Hobbes ότι οι άνθρωποι στη φυσική κατάσταση βρίσκονταν σε πόλεμο και προκειμένου να βγουν από αυτή την κατάσταση αναγκάστηκαν να συνάψουν το κοινωνικό συμβόλαιο. Κατά τον Bellamy, ο συγγραφέας αντιμετωπίζει τη θεωρία του κοινωνικού συμβολαίου περισσότερο ως ένα εργαλείο για να οριοθετήσει τη νομιμότητα των νόμων παρά ως ένα ιστορικό γεγονός που είναι απαραίτητο να ερμηνευτούν οι απαρχές του⁹¹.

Είναι σημαντικό ότι ο Μπεκκαρία διαφωνεί με τον Hobbes που θεωρούσε ότι οι άνθρωποι θυσιάζουν όλοι την ελευθερία τους στο κράτος σε αντάλλαγμα για την ελευθερία που τους προσφέρει. Σύμφωνα με τον Μπεκκαρία, οι άνθρωποι παραχωρούν μόνο το μικρότερο μέρος της ελευθερίας τους, το οποίο είναι αναγκαίο για να απολαμβάνουν το υπόλοιπο μέρος της ελευθερίας τους με ειρήνη και δημόσια τάξη. Συνεπώς, η ύπαρξη του νόμου δικαιολογείται στο βαθμό που επιτρέπει στους

⁸⁸ Franco Venturi, *Utopia e riforma*, ό.π., σ.σ. 27,121-122.

⁸⁹ Cesare Beccaria, *On Crimes and Punishments*, ό.π., σ. 7.

Στο *Frammento sugli odori* υπάρχει η φράση «το μεγαλύτερο άθροισμα των απολαύσεων μοιρασμένο ισότιμα στο μεγαλύτερο αριθμό των ανθρώπων» (*La massima somma di piaceri e divisa ugualmente nel massimo numero di uomini*). Παρόμοια φράση υπάρχει και στο *Meditazioni sulla felicità του Vetti* που δημοσιεύτηκε το 1763 και μερικές φορές αποδίδεται στον Beccaria: «Η μεγαλύτερη δυνατή ευτυχία διανεμημένη στο μεγαλύτερο δυνατό αριθμό» (*la maggiore felicità possibile divisa sul maggior numero possibile*). Franco Venturi, *Settecento Riformatore*, ό.π., σ.706.

⁹¹ Richard Bellamy, "Introduction" στο Cesare Beccaria, *On Crimes and Punishments*, ό.π., σ. xvii-xviii.

ανθρώπους να διατηρούν το μεγαλύτερο μέρος της ατομικής τους ελευθερίας. Χαρακτηριστικό απόσπασμα ως προς αυτήν του την άποψη είναι το εξής⁹²:

«Fu dunque la necessità che costrinse gli uomini a cedere parte della propria libertà: egli è adunque certo che ciascuno non ne vuol mettere nel pubblico deposito che la minima porzion possibile, quella sola che basti a indurre gli altri a difenderlo. L'aggregato di queste minime porzioni possibili forma il diritto di punire; tutto il di più è abuso e non giustizia, è fatto, ma non già diritto... E per giustizia io non intendo altro che il vincolo necessario per tenere uniti gl'interessi particolari, che senz'esso si scioglierebbono nell'antico stato d'insociabilità»⁹³.

Κατά τον Peter Gay, το δικαίωμα του τιμωρείν στο *Dei delitti e delle pene* δεν είναι αυταπόδεικτο, αλλά ο Μπεκκαρία τοποθετεί τη βάση του στη φύση της πολιτικής οργάνωσης, αλλά και στην ίδια τη φύση του ανθρώπου⁹⁴. Οι ποινές, λοιπόν, επιβάλλονται από τους νόμους, τους οποίους οι δικαστές δεν μπορούν να ερμηνεύουν κατά βούληση, γιατί δεν είναι νομοθέτες⁹⁵.

Ο Μπεκκαρία φαίνεται να συμφωνεί με τους άλλους philosophes ότι η εφεύρεση της τυπογραφίας συνέβαλε στον περιορισμό των δεισιδαιμονιών και της βαρβαρότητας και υποστηρίζει ότι οι νόμοι θα πρέπει να είναι σε γλώσσα που να καταλαβαίνουν οι άνθρωποι. Επιπλέον, θεωρεί ότι η τυπογραφία καθιστά τους ανθρώπους τους αποδέκτες των ιερών κανόνων⁹⁶. Την αναγκαιότητα της τυπογραφίας υποστηρίζει και στο κεφάλαιο V “Oscurità delle leggi” στην έκδοση Χάρλεμ :

⁹² Richard Bellamy, “Introduction” στο Cesare Beccaria, *On Crimes and Punishments*, ό.π., σ. xvii-xviii.

⁹³ Ήταν, λοιπόν η ανάγκη που υποχρέωσε τους ανθρώπους να παραχωρήσουν ένα μέρος της ελευθερίας τους. Και είναι σίγουρο ότι κανείς δεν επιθυμούσε να παραδώσει στο δημόσιο καταθετήριο περισσότερο από το μικρότερο δυνατό μέρος που από μόνο του αρκεί για να πείθει τους άλλους να τον υπερασπίζονται. Το άθροισμα αυτών των μικρότερων δυνατών μερών αποτελεί το δικαίωμα του τιμωρείν. Οτιδήποτε παραπάνω δεν είναι πλέον δικαιοσύνη, αλλά κατάχρηση. Είναι γεγονός, αλλά όχι δικαίωμα... Και με τη λέξη «δικαιοσύνη» δεν εννοώ τίποτα παραπάνω από τον αναγκαίο περιορισμό που συγκρατεί μαζί τα διαφορετικά συμφέροντα και χωρίς τον οποίο θα κατέρρεαν στην παλιά κατάσταση της ακοινωνησίας». Cesare Beccaria, *Dei delitti e delle pene*, ό.π., κεφ. II, «Il diritto di punire», σ σ. 5-6.

⁹⁴ Gay, ό.π., σ. 439.

⁹⁵ Cesare Beccaria, *Dei delitti e delle pene*, κεφ. IV «Interpretazione delle leggi» (στην έκδοση Χάρλεμ και Λονδίνου) και «Ερμηνεία των νόμων» (στις εκδόσεις του Αδ. Κοραή 1802 και 1823).

⁹⁶ Gay, ό.π., σ. 440-441.

«Da ciò veggiamo quanto sia utile la stampa, che rende il pubblico, e non alcuni pochi, depositario delle sante leggi... Questa è la cagione, per cui veggiamo sminuita in Europa l'atrocità de' delitti che facevano gemere gli antichi nostri padri, i quali diventavano a vicenda tiranni e schiavi»⁹⁷.

Ο συγγραφέας, όσον αφορά το δικαίωμα και τη σκοπιμότητα της ποινής ακολουθεί την ωφελμιστική θεωρία. Τονίζει ότι θα πρέπει να γίνεται διάκριση των εγκλημάτων και ότι οι παραβάτες θα πρέπει να τιμωρούνται ανάλογα με τη σοβαρότητα του αδικήματος που διέπραξαν⁹⁸. Στο κεφ. XII “Fine delle pene” στην έκδοση Χάρλεμ δηλώνει ότι η σκοπιμότητα της ποινής είναι να αποτρέψει τόσο τον παραβάτη όσο και τα υπόλοιπα άτομα από το να εκτελέσουν το ίδιο αδίκημα, καθώς το έγκλημα που έχει ήδη διαπραχθεί δεν μπορεί να διορθωθεί:

«Il fine dunque non è altro che d'impedire il reo dal far nuovi danni ai suoi cittadini e di rimuovere gli altri dal farne uguali. Quelle pene dunque e quel metodo d'infliggerle deve esser prescelto che, serbata la proporzione, farà una impressione più efficace e più durevole sugli animi degli uomini, e la meno tormentosa sul corpo del reo»⁹⁹ »

Στο σημείο αυτό, ο συγγραφέας έμμεσα καταγγέλλει τα βασανιστήρια και τη θανατική ποινή και ζητά δραστικά μείωση των ποινών. Τα δύο αυτά θεμελιώδη ζητήματα -τα οποία αποτελούν αντικείμενο συζητήσεων και προστριβών μέχρι σήμερα- θα τα διαπραγματευτεί στα κεφάλαια “Della tortura” και “Della pena di morte”¹⁰⁰ αντίστοιχα. Τα δύο αυτά κεφάλαια αποτελούν τα εκτενέστερα της

⁹⁷ Βλέπουμε λοιπόν πόσο χρήσιμη είναι η τυπογραφία που καθιστά το κοινό, και όχι μόνο κάποια άτομα, το καταθετήριο των ιερών νόμων... Και γι' αυτό το λόγο, στην Ευρώπη, βλέπουμε μια μείωση του τρόμου των εγκλημάτων που έπληξαν τους προπάτορές μας, οι οποίοι έγιναν εναλλάξ τύραννοι και σκλάβοι» Cesare Beccaria, *Dei delitti e delle pene*, ό.π., κεφ. V, «Oscurità delle leggi», σ σ. 18-19.

⁹⁸ Cesare Beccaria, *Dei delitti e delle pene*, ό.π., κεφ. VI-VIII.

⁹⁹ Ο σκοπός, λοιπόν, (των ποινών) δεν είναι τίποτα άλλο από το να αποτρέψει τον παραβάτη από το να κάνει ξανά κακό στους συνανθρώπους του και να αποτρέψει τους άλλους από το να κάνουν το ίδιο. Γι' αυτό, οι ποινές και η μέθοδος που τις επιβάλλει πρέπει να είναι σύμφωνη με την αναλογία (των εγκλημάτων), και θα πρέπει να επιλέγεται με τέτοιο τρόπο ώστε να κάνουν την πιο αποτελεσματική και διαρκή εντύπωση στο μυαλό των ανθρώπων με το λιγότερο μαρτύριο στο σώμα του καταδικασμένου». Cesare Beccaria, *Dei delitti e delle pene*, ό.π., κεφ. XII, «Fine delle pene», σ. 31.

¹⁰⁰ “Della tortura” (XVI στην έκδοση Χάρλεμ, XII στην έκδοση του Λονδίνου και «Περί Στρεβλώσεως» στην έκδοση Κοραή 1802 και «Περί Βασάνου» στην έκδοση του 1823) και “Della

πραγματείας. Ο Μπεκκαρία φαίνεται να στηρίζει την άποψή του για την κατάργηση τόσο των βασανιστηρίων όσο και της θανατικής ποινής πάνω σε επιχειρήματα της ωφελμιστικής θεωρίας και της θεωρίας του κοινωνικού συμβολαίου.

Στο κεφάλαιο για τα βασανιστήρια *Della tortura*” (XVI στην έκδοση Χάρλεμ, XII στην έκδοση του Λονδίνου και «Περί Βασάνου» στην έκδοση Κοραή του 1823), ο Μπεκκαρία -όπως και ο Verrì στο σύγγραμμά του *Osservazioni sulla tortura* (1770)- στρέφεται ευθαρσώς κατά των βασανιστηρίων, γιατί μπορεί να οδηγήσουν τον κατηγορούμενο να ομολογήσει ένα έγκλημα που δεν διέπραξε. Σ’ αυτό το κεφάλαιο διατυπώνει τη θεμελιώδη φράση για τη δικαστική επιστήμη: «κανένας δεν μπορεί να θεωρηθεί ένοχος πριν την ετυμηγορία του δικαστή». Άρα, δε θα πρέπει να γίνεται χρήση των βασανιστηρίων, καθώς επιβάλλουν την τιμωρία κάποιου για ένα έγκλημα το οποίο δεν έχει αποδειχθεί ακόμη ότι διέπραξε¹⁰¹:

«Una crudeltà consacrata dall'uso nella maggior parte delle nazioni è la tortura del reo mentre si forma il processo, o per constringerlo a confessare un delitto, o per le contradizioni nelle quali incorre, o per la scoperta dei complici, o per non so quale metafisica ed incomprendibile purgazione d'infamia, o finalmente per altri delitti di cui potrebbe esser reo, ma dei quali non è accusato.

Un uomo non puo chiamarsi *reo* prima della sentenza del giudice, ne la societa puo toglierli la pubblica protezione, se non quando sia deciso ch'egli abbia violati i patti coi quali le fu accordata»¹⁰².

Επίσης, τα βασανιστήρια υπονομεύουν τον αποτρεπτικό χαρακτήρα των ποινών. Για παράδειγμα, ένας αδύναμος μπορεί να οδηγηθεί στο έγκλημα, γιατί υπό

pena di morte”(XXVIII στην έκδοση Χάρλεμ, XVI στην έκδοση του Λονδίνου και «Περί της ποινής του θανάτου» στην έκδοση Κοραή 1802 και 1823).

¹⁰¹Richard Bellamy, “Introduction”στο Cesare Beccaria, *ό.π.*, σ. xxiv.

¹⁰² Μια αγριότητα που έχει καθιερωθεί από τα περισσότερα κράτη είναι ο βασανισμός του εγκληματία, ενώ η δίκη του διεξάγεται είτε για να τον υποχρεώσουν να ομολογήσει το έγκλημα, είτε λόγω των αντιφάσεων στις οποίες προσκρούει, ή για να ξεσκεπάσουν τους συνεργούς του, ή για κάποιο μυστήριο και ακατανόητο μεταφυσικό εξαγνισμό του ονειδούς του (ή τέλος να ξεσκεπάσουν άλλα εγκλήματα για τα οποία θα μπορούμε να είναι ένοχος, αλλά δεν έχει κατηγορηθεί).

Κανένας άνθρωπος δεν μπορεί να αποκαλείται ένοχος πριν την ετυμηγορία του δικαστή. Ούτε και μια κοινωνία μπορεί να αποσύρει τη δημόσια προστασία της απ’ αυτόν πριν αποφασιστεί ότι έχει παραβεί τους όρους με βάση τους οποίους η προστασία του έχει εκχωρηθεί.» Cesare Beccaria, *Dei delitti e delle pene*, *ό.π.*, κεφ. XVI, «Della tortura», σ. 38.

την απειλή βασανιστηρίων θα αναγκαστεί να ομολογήσει όποιο έγκλημα του ζητηθεί. Αντίθετα, ένας δυνατός θα διαπράξει το έγκλημα, γιατί έχει τη δυνατότητα να αντέξει το σωματικό πόνο των βασανιστηρίων και να μην ομολογήσει¹⁰³.

Το πιο σημαντικό κεφάλαιο του βιβλίου-το οποίο προκάλεσε συζητήσεις και συνέβαλε στην πολύ γρήγορη φήμη του συγγραφέα- είναι το κεφάλαιο “Della pena di morte” (XXVIII στην έκδοση Χάρλεμ, XVI στην έκδοση του Λονδίνου και «Περί της ποινής του θανάτου» στην έκδοση Κοραή 1802 και 1823) για την κατάργηση της θανατικής ποινής. Ο συγγραφέας βασίζει την αντίθεσή του απέναντι στη θανατική ποινή στις αρχές της ωφελμιστικής θεωρίας. Ο θάνατος του εγκληματία δεν έχει να προσφέρει τίποτα στο κράτος, καθώς η κοινωνία χάνει ένα ενδεχομένως χρήσιμο μέλος της. Ο εγκληματίας που καταδικάζεται σε θάνατο δεν έχει κανένα κίνητρο να σωφρονιστεί και να αλλάξει συμπεριφορά. Ο Μπεκκαρία, λοιπόν, αντιδρά στη θανατική ποινή και αντιπροτείνει τη σκληρή κοινωνική εργασία.¹⁰⁴

Είναι χαρακτηριστικό το χαρακτικό του Giovanni Lari, το οποίο υπάρχει στην τρίτη έκδοση του βιβλίου το 1765. Σ’ αυτό απεικονίζεται η Μινέρνα, η θεά της δικαιοσύνης, να αποστρέφει το βλέμμα στη θανατική ποινή και να κοιτά με ήπιο τρόπο τα εργαλεία της σκληρής επιβεβλημένης εργασίας¹⁰⁵.

Επιπλέον, ο Μπεκκαρία επισημαίνει ότι η θανατική ποινή δεν μπορεί να λειτουργήσει αποτρεπτικά, γιατί αποτελεί ένα βάρβαρο θέαμα για το κοινό που ξεχνιέται γρήγορα. Ο συγγραφέας αντιλαμβάνεται ότι η φωνή του είναι πολύ δύσκολο να εισακουστεί, καθώς τα άγρια ένστικτα των ανθρώπων αλλάζουν με πολύ δύσκολο τρόπο. Δείχνει όμως τη βεβαιότητα ότι οι philosophes συμερίζονται τις απόψεις του και απευθύνει έκκληση στους ηγεμόνες¹⁰⁶:

«La voce di un filosofo è troppo debole contro i tumulti e le grida di tanti che son guidati dalla cieca consuetudine, ma i pochi saggi che sono sparsi sulla faccia della terra mi faranno eco nell'intimo de' loro cuori... Felice l'umanità, se per la prima volta le si dettassero leggi, ora che veggiamo riposti su i troni di Europa monarchi

¹⁰³ Richard Bellamy, “Introduction” στο Cesare Beccaria, *On Crimes and Punishments*, Cesare Beccaria, *ό.π.*, σ. xxiv.

¹⁰⁴ Του ιδίου, “Introduction” στο Cesare Beccaria, *On Crimes and Punishments*, *ό.π.*, σ. xxiv-xxvii. Gay, *ό.π.*, σ. 444.

¹⁰⁵ Cesare Beccaria, *On Crimes and Punishments*, *ό.π.*, σ.2 και βλ παράρτημα.

¹⁰⁶ Richard Bellamy, “Introduction” στο Cesare Beccaria, *On Crimes and Punishments*, *ό.π.*, σ. xxiv-xxvii.

Gay, *ό.π.*, σ. 444.

benefici, animatori delle pacifiche virtù, delle scienze, delle arti, padri de' loro popoli, cittadini coronati... »¹⁰⁷

Ο συγγραφέας στο τελευταίο μέρος του βιβλίου του, αναφέρεται σε τρόπους αποφυγής των εγκλημάτων¹⁰⁸. Θεωρεί ότι είναι καλύτερο να αποτρέπεις τα εγκλήματα παρά να τα τιμωρείς. Και οι επιστήμες, τα δικαστήρια, η δημόσια ανταπόδοση, η εκπαίδευση και η απονομή χάριτος, μπορεί να οδηγήσουν στην αποτροπή της παραβατικής συμπεριφοράς.

¹⁰⁷ Η φωνή του φιλοσόφου είναι πολύ αδύναμη εναντίον της οχλαγωγίας και των κραυγών εκείνων που καθοδηγούνται από τυφλές συμπεριφορές. Όμως αυτό που λέω θα βρει μια ηχώ στις καρδιές των λίγων σοφών ανθρώπων που είναι διασκορπισμένοι σ' όλη την επιφάνεια της γης... Πόσο χαρούμενη θα ήταν η ανθρωπότητα αν για πρώτη φορά θεσπίζονταν νόμοι, τώρα που βλέπουμε στους θρόνους φιλόδοξους μονάρχες, εμπνευστές των αρετών της ειρήνης, των επιστημών, των τεχνών, πατέρες των λαών τους, εστεμμένους πολίτες...» Franco Venturi, *Dei delitti e delle pene*, ό.π., κεφ. XVI, «Della tortura», σ. 69.

¹⁰⁸ Cesare Beccaria, *Dei delitti e delle pene*, ό.π., βλ. Κεφ.41-46.

Η ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Το *Dei delitti e delle pene* εντάσσεται στις συζητήσεις γύρω από το δικαίωμα του τιμωρείν το οποίο απασχόλησε ιδιαίτερα τους εκπροσώπους του Διαφωτισμού. Ο Venturi -ο κατεξοχήν μελετητής της εργογραφίας του Τζέζαρε Μπεκκαρία- θεωρεί ότι το δικαίωμα του τιμωρείν μάς βοηθά να καταλάβουμε καλύτερα το Διαφωτισμό, καθώς προβάλλει τη σχέση του ατόμου με την κοινωνία, ενώ ταυτόχρονα συνδέεται με μια περιπτωσιολογία μεθόδων, οργάνων και πρακτικών. Λειτουργεί, λοιπόν, τόσο ως μια συζήτηση των αιτίων των εγκλημάτων, όσο και ως μια λεπτομερής εξέταση των υπαρκτών κοινωνικών προβλημάτων. Η πολύ μεγάλη απήχηση του έργου του Μπεκκαρία είναι, κατά τον Venturi, ένα καλό παράδειγμα για να ανιχνεύσουμε το ίδιο το πρόβλημα της ύπαρξης του δικαιώματος του τιμωρείν, αλλά και των τρόπων καταστολής του εγκλήματος¹⁰⁹.

Ο Μπεκκαρία έγραψε το βιβλίο με την υποστήριξη των μελών της Accademia dei Pugni και ιδιαίτερα του Pietro Verri. Οι νεαροί αυτοί στοχαστές δέχτηκαν αδιαμφισβήτητα την επιρροή των Γάλλων εκπροσώπων του Διαφωτισμού. Επηρεάστηκαν από τη θέληση των Εγκυκλοπαιδιστών για μεταρρυθμίσεις, τη στροφή τους στη φύση και την ακλόνητη πίστη τους στον ορθό λόγο. Οι θέσεις αυτές εκφράζονται και στο βιβλίο και φαίνεται να συμπίπτουν σε ένα μεγάλο βαθμό με τις απόψεις του Verri, με τη συνδρομή του οποίου ο Μπεκκαρία έγραψε το *Dei delitti e delle pene*¹¹⁰.

Όπως ήδη αναφέραμε στην εκδοτική ιστορία του έργου, το *Dei delitti e delle pene* γνώρισε τεράστια απήχηση στην Ιταλία και έπειτα στην Ευρώπη. Υπήρξαν όμως και ισχυρές φωνές αντίδρασης. Αρχικά, θα παρουσιάσουμε την απήχηση του έργου στη Βενετία και την Τοσκάνη. Το 1766 η Ιερά Εξέταση της Βενετίας καταδίκασε το βιβλίο και το έβαλε στο Index librorum prohibitorum, επειδή θεώρησε ότι ο συγγραφέας ενίσχυε τις φωνές αντίδρασης που δεν έλειπαν εκείνη την εποχή μέσα στο κράτος της Βενετίας και που προέρχονταν από την αριστοκρατική τάξη. (Η φιλελεύθερη πολιτική που ασκούσε το Βενετικό κράτος κυρίως απέναντι σε μετανάστες και σε άτομα με διαφορετικό δόγμα και θρήσκευμα, είχε έρθει πολλές φορές σε σύγκρουση με την Ιερά Εξέταση).

Από την πλευρά της Εκκλησίας, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αντίδραση ενός μοναχού, του Ferdinando Fachinei. Ο μοναχός αυτός χαρακτήρισε

¹⁰⁹ Franco Venturi, *Utopia e riforma*, ό.π., σ. 125.

¹¹⁰ του ίδιου, "Introduzione", ό.π., σ. x-xi.

τον Μπεκκαρία ως «τον Ρουσσώ των Ιταλών» και «σοσιαλιστή». Μάλιστα, ήταν ο πρώτος που εισήγαγε τον όρο του «σοσιαλιστή». Θεωρούσε ότι η ιδέα μιας κοινωνίας ίσων και ελεύθερων ανθρώπων συνιστά όχι μόνο μια ουτοπία, αλλά μια επικίνδυνη ουτοπία. Ο Venturi υποστηρίζει ότι μέσα από τις σχολαστικές σελίδες του βιβλίου του Fachinei, *Note ed osservazioni sul libro intitolato Dei delitti e delle pene* (Βενετία, 1765), αποτυπώνεται ο φόβος της απόρριψης των παλαιών δεισιδαιμονιών και παρηγοριών. Αν τις απέβαλλαν οι άνθρωποι, θα έμεναν μόνοι και γυμνοί μπροστά στο πρόβλημα της αδικίας και της ανισότητας¹¹¹. Οι αδερφοί Verri απάντησαν άμεσα στις κατηγορίες του Ferdinando Fachinei με το κείμενό τους *Risposta ad uno scritto che s' intitola Note ed osservazioni sul libro intitolato Dei delitti e delle pene*.

Το βιβλίο κέρδισε πολύ γρήγορα την αποδοχή του κύκλου του *Il Caffè*, αλλά και μιας πλειάδας νομικών και καθηγητών, οι οποίοι καταδείκνυαν την ανάγκη να εφαρμοστούν οι μεταρρυθμίσεις που εισήγαγε ο Μπεκκαρία (όπως η κατάργηση των βασανιστηρίων και της θανατικής ποινής) στο νομικό σύστημα των κρατιδίων της Ιταλίας. Ξεχωρίζει το 1765 η επιστολή ενός νεαρού δικαστή, του Cosimo Amidei με την οποία υποσχόταν να αφιερώσει τη ζωή στην εφαρμογή των νομικών μεταρρυθμίσεων, ενώ επιδίωκε να καταστήσει λιγότερο σκληρή και τραγική τη σχέση ανθρώπων και νόμων¹¹².

Μένοντας στην Ιταλία και συγκεκριμένα στην Τοσκάνη, ενδιαφέρουσα στιγμή μπορεί να θεωρηθεί οι επιστολές του Giuseppe Pelli στον συγγραφέα. Ο Giuseppe Pelli είναι μια αντιπροσωπευτική μορφή της αριστοκρατικής τάξης της Τοσκάνης η οποία επιδίωκε μια σειρά μεταρρυθμίσεων στα πρώτα χρόνια της βασιλείας του Πέτρου Λεοπόλδου. Ο Venturi παρατηρεί μέσα από τις επιστολές του Pelli το 1767, ότι μάλλον αναζητούσε στον Μπεκκαρία περισσότερα από αυτά που ο συγγραφέας μπορούσε να προσφέρει. Ήθελε, δηλαδή, όχι μόνο μια βαθιά αλλαγή της συνείδησης, αλλά και μία πρακτική, καθημερινή καθοδήγηση η οποία θα μπορούσε να εφαρμοστεί αργότερα¹¹³.

Ο αντίκτυπος του έργου στην Τοσκάνη υπήρξε μεγάλος και συνεχίστηκε μια εικοσαετία περίπου μετά την πρώτη έκδοση του *Dei delitti e delle pene*. Αποκορύφωμα των μεταρρυθμιστικών προσπαθειών της Τοσκάνης υπήρξε η κατάργηση της θανατικής ποινής. Ο ποινικός κώδικας, που συντάχτηκε το 1786 από

¹¹¹ Franco Venturi, "Introduzione", *ό.π.*, σ. σ xii-xiii. Franco Venturi, *Utopia e riforma*, *ό.π.*, σ.σ 127-128.

¹¹² Franco Venturi, "Introduzione", *ό.π.*, σ. σ xiv-xv.

¹¹³ Franco Venturi, "Introduzione", *ό.π.*, σ. σ. xv.

τον Πέτρο Λεοπόλδο, απηχεί σε ένα μεγάλο βαθμό τις ιδέες του *Dei delitti e delle pene*. Έτσι, λοιπόν, σε αρμονία με την ιδεολογία του Μπεκκαρία, ο Λεοπόλδος με τον ποινικό κώδικα του 1786 επιδίωξε να υπάρξει αναλογία μεταξύ ποινών και αδικημάτων και ενδιαφέρθηκε για την πρόληψη των εγκλημάτων παρά για την εκδίκησή τους. Όπως αναφέρει ο ίδιος στο προοίμιο του κώδικα, είχε αναπτύξει ενδιαφέρον για τη νομοθετική μεταρρύθμιση από το 1765 -χρονιά που ανέβηκε στο αξίωμα- και υπενθύμισε στο λαό του ότι είχε ήδη καταργήσει τα βασανιστήρια και τη θανατική ποινή με ειδικό διάταγμα¹¹⁴.

Από την άλλη πλευρά, ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι παρόλο που η Ιερά Εξέταση καταδίκασε το βιβλίο, υπήρχε μια μερίδα του κλήρου που εκφράστηκε θετικά για το βιβλίο (όπως ένας Ιεροεξεταστής στη Βενετία και ένας ιερέας, ο Benedetto Rocco, που διάβασε το βιβλίο όταν του το έδωσε ο Ναπολιτάνος στοχαστής Antonio Genovesi). Ο Benedetto Rocco, σε επιστολή του προς το συγγραφέα το 1771, υποστήριξε ότι το έργο αυτό είναι αξιοθαύμαστο όχι μόνο για το περιεχόμενό του, αλλά και για το γεγονός ότι αποτελεί την πρώτη πολυαναμενόμενη απόδειξη ότι στην Ιταλία είναι πλέον δυνατόν να γράφονται και να δημοσιεύονται έργα αντάξια του φιλοσοφικού αιώνα στον οποίο ζούσε¹¹⁵.

Στη Νάπολη οι στοχαστές Francesco Mario Pagano και Gaetano Filangieri ήταν θετικοί απέναντι στην κατάργηση των βασανιστηρίων, διατηρούσαν όμως τις επιφυλάξεις τους για την ολοκληρωτική κατάργηση της ποινής του θανάτου και υποστήριζαν ότι πρέπει να ισχύει για ορισμένες περιορισμένες περιπτώσεις¹¹⁶. Μάλιστα, ο Filangieri (1753-1788) -ο οποίος υπήρξε μαθητής του Antonio Genovesi- στο επτάτομο έργο του *Scienza della legislazione*¹¹⁷ πίστευε ότι η επιστήμη της νομοθεσίας μπορεί να εγγυηθεί τη δημόσια ευτυχία (ή την εθνική ευτυχία) μέσω της καλοσύνης των νόμων της. Άρα, ο Filangieri, όπως ο Μπεκκαρία υποστήριζε ότι ο στόχος των νόμων πρέπει να είναι η ευδαιμονία των ανθρώπων¹¹⁸.

Εντυπωσιακή υπήρξε και η απήχηση του έργου «πέραν των Άλπεων». Το *Dei delitti e delle pene* μεταφράστηκε και συζητήθηκε πολύ έντονα κυρίως σε τρεις

¹¹⁴ Gay, *ό.π.*, σ. σ 446-447.

¹¹⁵ Franco Venturi, "Introduzione", *ό.π.*, σ σ. xv-xvi.

¹¹⁶ του ιδίου, "Introduzione", *ό.π.*, σ σ. xvi-xvii.

¹¹⁷ Το *Scienza della legislazione* (α' έκδοση: Νάπολη, 1780 και β' έκδοση: Βενετία, 1782) γράφτηκε και εκδόθηκε σε διάστημα 15 χρόνων περίπου και στη συνέχεια κυκλοφόρησε στην Ευρώπη σε πάνω από 70 εκδόσεις και μεταφράσεις από το 1780 μέχρι το 1858.

¹¹⁸ Maria Teresa Silvestrini, «Free Trade, Feudal Remnants and International Equilibrium in Gaetano Filangieri's *Science of Legislation*», *History of European Ideas*, τ.32., Issue 4, σ σ. 503, 505.

μεγάλες ευρωπαϊκές χώρες: στη Γαλλία, στην Αγγλία και στην Ισπανία. Όμως, ο αντίκτυπος του έργου δεν είναι αμελητέος και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες της εποχής.

Σύμφωνα με τον Venturi, ο πρώτος που επεσήμανε ότι η έκδοση του *Dei delitti e delle pene* συνέπιπτε με μια πολύ σημαντική στιγμή στην ιστορία του κινήματος του Διαφωτισμού στη Γαλλία ήταν ο Μιλανέζος πολιτικός και στοχαστής Gianrinaldo Carli. Το 1765 η έκδοση της *Encyclopédie* έφτανε στο τέλος της. Την ίδια χρονιά ο Carli σε μια επιστολή του προς το στοχαστή και συγγραφικό μέλος του *Il Caffè*, Paolo Frisi γράφει ότι «οι Εγκυκλοπαιδιστές πρέπει να επαινέσουν το *Dei delitti e delle pene*, γιατί δέχονται διώξεις και γιατί μέσα από το συγκεκριμένο ιταλικό βιβλίο προασπίζεται η αιτία της αυθεντικής ελευθερίας του ανθρώπου»¹¹⁹.

Πράγματι, το βιβλίο -που έγινε γνωστό μέσα από τη μετάφραση του Morellet το 1766- αντιμετωπίστηκε ιδιαίτερα θετικά στη Γαλλία. Η *Gazette litteraire de l'Europe* (1764-1766) δημοσίευσε την πρώτη κριτική για το βιβλίο στις 13 Φεβρουαρίου 1765 και τη δεύτερη την 1^η Αυγούστου του ίδιου χρόνου¹²⁰.

Στην τρίτη κριτική (Μάρτιος 1766) διαβάζουμε τα πολύ θετικά σχόλια που έγιναν για το βιβλίο, καθώς επίσης το περιοδικό «απαντά» στους επικριτές του *Dei delitti e delle pene*:

«Εμείς ανακοινώνουμε ακόμη μια φορά αυτό το έργο μαζί με τα εγκωμιαστικά σχόλια τα οποία αξίζει. Αυτό το έργο τιμά τον αιώνα μας και θα τιμηθεί και στον επόμενο. Ο συγγραφέας είναι ο Μπεκκαρία που ζει στο Μιλάνο. Αυτός ο philosophe γνωρίζει πολύ καλά το ανθρώπινο πνεύμα και προπάντων το πνεύμα του αιώνα του και τη δύναμη των επικρίσεων. Το βιβλίο του θα φέρει στην εγκληματική νομική της Ευρώπης μια ανανέωση, την οποία ο ίδιος επιθυμεί... Η πέμπτη έκδοση, την οποία ανακοινώνουμε, τιτλοφορείται έκδοση Χάρλεμ, όμως έχει εκδοθεί στην Ιταλία. Μια τόσο γρήγορη διαδοχή εκδόσεων αποδεικνύει την επιτυχία του έργου. Όμως, αυτό που είναι μεγαλύτερη απόδειξη της επιτυχίας, είναι το πλήθος των σκληρών και παράλογων κριτικών που έχουν γίνει γύρω από το βιβλίο»¹²¹.

¹¹⁹ Franco Venturi, "Introduzione", *ό.π.*, σ. σ. xx-xi. Του ίδιου, *Settecento Riformatore*, *ό.π.*, σ. 742.

¹²⁰ Σημαντικό γαλλικό περιοδικό της εποχής που εκδιδόταν από τον J.B.A. Suard και από τον αββά Francois Arnaud. Franco Venturi, *Settecento Riformatore*, *ό.π.*, σ. σ. 740-741.

¹²¹ «La terza recensione della *Gazzette litteraire de l'Europe*», όπως παρατίθεται στο Cesare Beccaria, *Dei delitti e delle pene. Con una raccolta di lettere e documenti relativi alla nascita dell'opera e alla*

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, το βιβλίο αντιμετωπίστηκε ιδιαίτερα θετικά από τον κύκλο των Εγκυκλοπαιδιστών, ενώ θεωρήθηκε χρήσιμο στη μάχη κατά των Παρλαμένων που λάμβανε χώρα εκείνη την περίοδο στη Γαλλία. Στο κεφάλαιο αυτό, το ζήτημα θα μας απασχολήσει αναλυτικότερα. Ο Μπεκκαρία, ύστερα από τις επίμονες προσκλήσεις των Εγκυκλοπαιδιστών ταξίδεψε στο Παρίσι μαζί με τον Alessandro Verri το φθινόπωρο του 1766. Στο Παρίσι ο Μπεκκαρία έτυχε θερμής υποδοχής από σημαντικούς στοχαστές, όπως ο D'Alembert και ο Diderot, ενώ αντιμετωπίστηκε ως ήρωας του Διαφωτισμού στο σπίτι του d'Holbach. Η άφιξή του στη γαλλική πρωτεύουσα πήρε διαστάσεις μύθου και εξακολουθούσε να συζητιέται για αρκετά χρόνια μετά.

Δυστυχώς όμως, ο Ιταλός στοχαστής πολύ γρήγορα απογοητεύτηκε από την τακτική των Εγκυκλοπαιδιστών και προτίμησε να γυρίσει πίσω. Κατά τον Venturi, ο Μπεκκαρία δεν ενοχλήθηκε από τα σχόλια και τις κριτικές των Γάλλων στοχαστών. Αυτό που δεν μπορούσε να αντέξει ήταν να παίζει το παιχνίδι τους, να θέτει δηλαδή τα πάντα σε αμφισβήτηση και να τα ξανασυζητά από την αρχή¹²².

Η στάση του Μπεκκαρία, όπως έχει επισημάνει ο Venturi, θυμίζει αυτή του Ρουσσώ μια δεκαετία πριν με τη διαφορά ότι η στάση του Ιταλού στοχαστή ήταν πιο παθητική και απρόθυμη. Κι αυτό γιατί, ο Ρουσσώ στην αρχή της συγγραφικής του καριέρας ήρθε σε σύγκρουση με τους φίλους του Ντιντερό και Γκριμ.¹²³ Οι συγκρούσεις του με τους philosophes οφείλονταν σε μεγάλο βαθμό στις διαφορετικές αντιλήψεις του. Έτσι ενώ υπήρξε μέλος των philosophes, αισθανόταν ξένος, όπως αποκαλύπτει ο ίδιος στο αυτοβιογραφικό του έργο *Εξομολογήσεις*. Αυτή του η δήλωση μπορούμε να πούμε ότι εκφράζει σε μεγάλο βαθμό και την απομόνωση και μοναξιά του Μπεκκαρία στο Παρίσι:

«Η ζωή του Παρισιού, με όλους εκείνους τους κενόδοξους ανθρώπους, δεν μου ταίριαζε καθόλου. Οι κλίκες των ανθρώπων των γραμμάτων, η ευτελής

sua fortuna nell'Europa del Settecento, F. Venturi (επιμ.), Giulio Einaudi editore, Torino 1970, σ σ. 369-371.

¹²² Franco Venturi, "Introduzione", *ό.π.*, σ σ. xii-xiii.

του ίδιου, *Settecento Riformatore*, *ό.π.*, σ σ. 743-744.

¹²³ Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Πολιτικοί στοχαστές των νεοτέρων χρόνων.*, εκδόσεις Πόλις Αθήνα 2004, σ. 111.

Gay, *ό.π.*, σ. 529.

φαγωμάρα τους, η ελάχιστη ειλικρίνεια των βιβλίων τους, η επηρμένη συμπεριφορά τους, μου ήταν πράγματα ξένα και απεχθή».¹²⁴

Ο Venturi τονίζει ιδιαίτερα την επικοινωνία του Μπεκκαρία με το Βολταίρο. Μετά τον *Candide* (Παρίσι, 1759) -το οποίο αποτελεί ένα κάλεσμα για δημόσια δράση- ο Γάλλος στοχαστής μπαίνει στην πιο μαχητική φάση της καριέρας του¹²⁵. Ο Βολταίρος βρήκε στο πρόσωπο του Ιταλού συγγραφέα, ένα σύμμαχο στη μάχη του κατά του δικαστικού μηχανισμού, τον οποίο ο ίδιος θεωρούσε αποτυχημένο. Ο Γάλλος philosophe αγωνίστηκε σ' όλη τη διάρκεια της ζωής του για την αποκατάσταση των αδικώς καταδικασθέντων.

Το 1762 ο προτεστάντης Ζαν Καλάς καταδικάστηκε στην Τουλούζη σε μαρτυρικό θάνατο και εκτελέστηκε, κατηγορούμενος άδικα για τη δολοφονία του γιου του. Ο Καλάς κατηγορήθηκε ότι σκότωσε το γιο του, επειδή τάχα θέλησε να μεταστραφεί στον Καθολικισμό. Ο Βολταίρος άρχισε εκστρατεία για την αποκατάστασή του. Το 1764 υπερασπίστηκε τους Ουγενότους που είχαν καταδικαστεί σε καταναγκαστικά έργα, ενώ την ίδια χρονιά αγωνίστηκε ανεπιτυχώς για την αθώωση του προτεστάντη Σαρβέν. Οι καταδίκες των Ουγενότων δεν είναι τυχαία περιστατικά, αλλά ανήκουν σε μια σειρά διώξεων και καταπίεσης που επέβαλαν οι Καθολικοί στους Ουγενότους στις νότιες επαρχίες της Γαλλίας μετά την ανάκληση του Διατάγματος της Νάντης (1685)¹²⁶.

Ο Βολταίρος στην αλληλογραφία του με τον Μπεκκαρία, επισημαίνει τον αγώνα που κατέβαλε για να υπερασπιστεί τον υπότη La Barre -ο οποίος καταδικάστηκε για ιεροσυλία και το πτώμα του κήκε μαζί με το *Dictionnaire Philosophique*(1762) του Βολταίρου- και κατόπιν για να αποκαταστήσει τη μνήμη του. Το ενδιαφέρον του Γάλλου στοχαστή για το *Dei delitti e delle pene* ξεκίνησε, όταν του δόθηκε ένα αντίτυπο της δεύτερης έκδοσης¹²⁷. Τελικά, επιστέγασμα των επαφών των δύο στοχαστών ήταν το *Commentaire sur le traité des délits et des peines* του Βολταίρου το οποίο εκδόθηκε ανώνυμα το Σεπτέμβριο του 1766. Το

¹²⁴ Ρουσσώ, *Εξομολογήσεις*, όπως παρατίθεται στο Βασιλική Γρηγοροπούλου, «Εισαγωγή» στο Ζαν-Ζακ Ρουσσώ, *Το κοινωνικό συμβόλαιο*, Β. Γρηγοροπούλου (επιμ.), εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2004, σ. 16.

¹²⁵ Βολταίρος, *Καντινι ή η αισιοδοξία*, Παντελής Κοντογιάννης (μτφ.), εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2005.

¹²⁶ Βολταίρος, «Χρονολόγιο» *ό.π.*, σ. σ 212-213. Claude Lauriol, *Ο Βολταίρος και η υπόθεση Καλάς- Από την ιστορία στον μύθο*, Άννα Ταμπάκη (μτφ.), Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα 2006, σ σ. 21-28, 48-50

¹²⁷ Βολταίρος, «Χρονολόγιο» *ό.π.*, σ. σ 212-213. Richard Bellamy, "Introduction" στο Cesare Beccaria, *On Crimes and Punishments*, *ό.π.*, σ. xl.

Commentaire sur le traité des délits et des peines έγινε πολύ επιτυχημένο και από τότε οι επόμενες εκδόσεις και μεταφράσεις του *Dei delitti e delle pene* κυκλοφόρησαν μαζί με αυτό¹²⁸.

Το έργο έγινε γνωστό στην Αγγλία μέσα από τη μετάφρασή του το 1767 (για τις μεταφράσεις του έργου θα μιλήσουμε αναλυτικά στο κεφάλαιο «Το μεταφραστικό ζήτημα-Το παράδειγμα του *Dei delitti e delle pene*»). Ο Venturi θεωρεί ότι η Αγγλία ενδείκνυται για την έρευνα μιας έντονης κυκλοφορίας ιδεών ανάμεσα στο νησί και την ήπειρο, ανάμεσα στο Λονδίνο, τα παλιά πανεπιστήμια, τη Σκωτία και τη μακρινή Ιταλία. Ο Venturi και άλλοι μελετητές έχουν ασχοληθεί με την παρουσία του Μπεκκαρία στη σκέψη των Άγγλων στοχαστών¹²⁹.

Όπως ήδη αναφέραμε, ο Μπεκκαρία στο έργο του συνδυάζει τις θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου και του ωφελιμισμού. Το γεγονός αυτό έγινε αφορμή να διαμορφωθούν στην Αγγλία δύο διαφορετικά ρεύματα σκέψης. Το ένα ρεύμα είχε περισσότερο ανθρωπιστικό χαρακτήρα και επηρεάστηκε από τη θεωρία του κοινωνικού συμβολαίου. Εκπροσωπήθηκε κυρίως από τον William Eden, ο οποίος δέχτηκε και την επιρροή του William Blackstone *Commentaries on the Laws of England* (Οξφόρδη, 1765-1769). Ο William Eden στο έργο του *Principles of Penal Law* (Λονδίνο, 1771) υποστηρίζει ότι οι ποινές θα πρέπει να διακρίνονται από επιείκεια, ενώ διαφωνεί με τον Μπεκκαρία για την ολοκληρωτική κατάργηση της θανατικής ποινής. Κατά τον Άγγλο στοχαστή, η θανατική ποινή διαφέρει από τις άλλες μορφές τιμωρίας και δείχνει σε ένα μεγάλο βαθμό την αποτυχία του συστήματος.

Το δεύτερο ρεύμα εκπροσωπήθηκε από τον Jeremy Bentham, το δημιουργό, σύμφωνα με τον Venturi, «του φιλοσοφικού ριζοσπαστισμού» και τον πιο σημαντικό Άγγλο μεταρρυθμιστή του 17^{ου} και του 18^{ου} αι. Ο Bentham με το φιλοσοφικό του έργο *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* (Λονδίνο, 1789) υπήρξε ο θεμελιωτής του ωφελιμισμού που πρέσβευε ότι οι άνθρωποι αναζητούν τη μεγιστοποίηση της ηδονής και την ελαχιστοποίηση του πόνου. Ο Άγγλος στοχαστής ανέλαβε το πρόγραμμα μεταρρύθμισης της ποινικής δικαιοσύνης, σύμφωνα με τις αρχές του Μπεκκαρία. Βασικός στόχος του ήταν η μεταρρύθμιση του αγγλικού

¹²⁸ Franco Venturi, “Introduzione”, *ό.π.*, σ. xxv.

¹²⁹ του ίδιου, “Introduzione”, *ό.π.*, σ. σ. xxx-xxi, βλ. επίσης Anthony J. Draper, “Cesare Beccaria’s influence on English discussions of punishment, 1764-1789”, *History of European Ideas*, Volume 26, Issues 3-4, 2000, σ. σ. 177, 183-184.

σωφρονιστικού συστήματος που κατέληξε στη δημοσίευση της πρότασης για μια πρότυπη φυλακή, το *Πανοπτικόν* (1791)¹³⁰.

Ο Bentham συμεριζόταν την άποψη του Μπεκκαρία ότι η λειτουργία των νόμων θα πρέπει να γίνεται κατά τέτοιον τρόπο, ώστε να εξασφαλίζεται η μεγαλύτερη ευτυχία για το μεγαλύτερο αριθμό ατόμων. Και είναι σημαντικό ότι στο φυλλάδιό του *Bentham to his Fellow Citizens of France* καταδίκασε τη θανατική ποινή που ήταν ευρύτατα διαδεδομένη εκείνη την εποχή στην Αγγλία. Μάλιστα, υποστήριξε με στατιστικά στοιχεία ότι τα σοβαρά αδικήματα αυξήθηκαν, όταν η θανατική ποινή στην Τοσκάνη τέθηκε ξανά σε ισχύ¹³¹.

Επίσης, όπως προκύπτει από την πολύ σημαντική μελέτη του Leon Radzinowicz, *The Movement for Reform* (1948) πάνω στην ιστορία του νεωτερικού δικαίου, ο Μπεκκαρία έπαιξε καθοριστικό ρόλο στους πνευματικούς προσανατολισμούς και άλλων σπουδαιών εκπροσώπων του Αγγλικού Διαφωτισμού, όπως του Samuel Romily, του William Godwin (*Inquiry concerning political Justice*)¹³².

Το *Dei delitti e delle pene* γνώρισε μεγάλη επιτυχία και στην ιβηρική χερσόνησο. Στα πλαίσια της «φωτισμένης απολυταρχίας» ο Κάρολος Γ΄ πραγματοποίησε μια σειρά μεταρρυθμίσεων στον τομέα της διοίκησης και της εκπαίδευσης, προκειμένου να περιορίσει τη δύναμη των Ιησουητών. Σε αυτήν την προσπάθεια συνέβαλαν ορισμένοι σημαντικοί Ισπανοί στοχαστές, οι Pablo Olavides, Pedro Rodriguez de Campomanes και Pedro Paulo de Aranda, που κατάφεραν να κάμψουν τη σκληρότητα της Ιεράς Εξέτασης της Μαδρίτης στο διάστημα 1764-1777. Για το λόγο αυτό, η ισπανική μετάφραση του βιβλίου καταδικάστηκε από την ισπανική Ιερά Εξέταση μόλις το 1777¹³³.

Είναι σημαντικό ότι η *Nakaz* -μια σειρά νομοθετικών κειμένων που εξέδωσε η Μεγάλη Αικατερίνη- εκφράζει έντονα τις ιδέες του *Dei delitti e delle pene*. Ο Venturi δημοσιεύει επίσης τις επιστολές του Aleksej Naryskin (1771 και 1773) προς τον Μπεκκαρία. Η επιστολή του Naryskin -που ανήκε στην αριστοκρατική τάξη-

¹³⁰ Franco Venturi, "Introduzione", *ό.π.*, xxv. Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Πολιτικοί στοχαστές των νεωτέρων χρόνων*, εκδόσεις Πορεία, Αθήνα 2004, σ σ. 141-142.

¹³¹ Draper, *ό.π.*, σ σ. 177, 186-187.

¹³² Franco Venturi, "Introduzione", *ό.π.*, σ. xxv.

¹³³ Franco Venturi, "Introduzione", *ό.π.*, σ. σ xxxii, του ίδιου, *Italy and the Enlightenment*, *ό.π.*, σ. 19. του ίδιου, *Settecento Riformatore*, *ό.π.*, σ σ. 746.

αποδεικνύει ότι στη Ρωσία του 18^{ου} αι. υπήρχαν άτομα έτοιμα να δεχτούν τις ιδέες του Μπεκκαρία¹³⁴.

Κατά τον Venturi, την Αυστρία και τη Γερμανία εκπροσωπούν δύο πολύ σημαντικοί Καμεραλιστές. Πρόκειται για τους καθηγητές και νομικούς, Joseph von Sonnenfels και Ferdinand Hommel. Ο πρώτος αγωνίστηκε για την κατάργηση των βασανιστηρίων στην αυτοκρατορία των Αψβούργων, ενώ ο δεύτερος το 1778 έγραψε την πιο διεξοδική και εκτεταμένη εισαγωγή στο *Dei delitti e delle pene* που έμελλε να γνωρίσει η Ευρώπη και μετέδωσε τις ιδέες του Μπεκκαρία στη γενιά του Goethe και του Herder.

Και στην Ελβετία είναι σημαντική η αλληλογραφία του συγγραφέα με τις «società morali» που απηχούν προτεσταντικές ιδέες. Το γεγονός αυτό φαίνεται ιδιαίτερα από την επιστολή του Daniel Fellenberg στον Μπεκκαρία στις 21 Φεβρουαρίου 1766. Στην Πολωνία ο Stanislao Augusto επηρεάστηκε από το έργο προκειμένου να αναδημιουργήσει ένα κράτος ικανό να αντιμετωπίσει την ολοένα αυξανόμενη πίεση των γειτονικών δυνάμεων, ενώ στη Σουηδία το *Dei delitti e delle pene* συνέβαλε στις μεταρρυθμίσεις του Γκουστάβου III, ο οποίος το 1772 κατήργησε τα βασανιστήρια.

Τέλος, το βιβλίο γνώρισε επιτυχία και στις αγγλικές αποικίες της Αμερικής. Μάλιστα, ο μετέπειτα πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών Thomas Jefferson αντέγραφε αποσπάσματα του έργου και έγινε πολέμιος της θανατικής ποινής.

¹³⁴ Franco Venturi, "Introduzione", ό.π., σ σ. xxxiv-xxxv, του ίδιου, *Settecento Riformatore*, ό.π., σ σ. 746-747.

Δ. ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΤΟ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ-ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΔ. ΚΟΡΑΗ

ΤΟ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ-ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ *DEI DELITTI E DELLE PENE*

Το *Dei delitti e delle pene* του Τζέζαρε Μπεκκαρία είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα «επιτυχημένης» μετάφρασης. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, τον Δεκέμβριο του 1765 ο Morellet μεταφράζει και αλλάζει τη δομή του βιβλίου. Του δίνει τη μορφή «πραγματείας», ούτως ώστε να μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ένα εύχρηστο εγχειρίδιο από τους δικαστές και τα Παρλαμέντα. Ο Morellet στην εισαγωγή της γαλλικής μετάφρασης εξάγει τις αρετές του βιβλίου και εξηγεί τις αλλαγές που έκανε στη διάταξη των κεφαλαίων¹³⁵:

«Η ποινική δικαιοσύνη έχει γίνει τελευταία ένα σημαντικό μέρος όλων των νόμων. Είναι διαφορετική σε κάθε χώρα και εξαρτάται από το επίπεδο των σπουδών του καθενός και από το επίπεδο της άγνοιας...Εμείς πιστεύουμε ότι αυτό το έργο είναι γεμάτο από βαθιές και αληθινές απόψεις. Η αξία του συγγραφέα είναι ότι έχει προκαλέσει την προσοχή της δικής του χώρας και ολόκληρης της Ευρώπης πάνω σε ένα τόσο σημαντικό αντικείμενο...Νομίζουμε ότι αποτελεί αξία του συγγραφέα να ενώνει τη δύναμη του μυαλού με τη ζεστασιά των συναισθημάτων. Όμως, μερικές φορές ο Μπεκκαρία χάνει την τάξη στο έργο του και αυτό τον εμποδίζει να ακολουθήσει μια σειρά των γεγονότων.

Εμείς έχουμε προειδοποιήσει τους αναγνώστες μας ότι η δική μας μετάφραση έχει το πλεονέκτημα ότι είναι εμπλουτισμένη από πολλές προσθήκες που έχει κάνει ο συγγραφέας»¹³⁶.

¹³⁵ Andre Morellet (1727-1819): Γάλλος στοχαστής και οικονομολόγος. Ήταν ο πρώτος μεταφραστής του *Dei delitti e delle pene* (1765). Σπούδασε Θεολογία στη Σορβόνη και έγραψε πολλά άρθρα στην *Encyclopedie*. Σκόπευε να εκδώσει ένα λεξικό πάνω σε θέματα εμπορίου, το οποίο όμως δεν εξέδωσε ποτέ. Επίσης, έκανε μια αδημοσίευτη μετάφραση του έργου του Adam Smith, *The Wealth of Nations*. Το 1785 έγινε μέλος της Γαλλικής Ακαδημίας. Το έργο του *Memoires* (1822) και η αλληλογραφία του παρέχουν χρήσιμες πληροφορίες για τους Εγκυκλοπαιδιστές και άλλους στοχαστές που είχε την ευκαιρία να γνωρίσει. Richard Davies, "Biographical glossary" στο Cesare Beccaria, *On Crimes and Punishments* ό.π., σ. xxxviii.

¹³⁶ «La prefazione del traduttore francese», όπως παρατίθεται στο Cesare Beccaria, ό.π., σ.σ.329-331.

Ο Μπεκκαρία στην πέμπτη έκδοση στο Χάρλεμ (1766) –που είναι η τελευταία που έχει υποστεί τις διορθώσεις του συγγραφέα- γράφει σε μία σημείωσή του ότι η διάταξη των κεφαλαίων στη γαλλική μετάφραση είναι καλύτερη από αυτή του συγγραφέα. Η μετάφραση του Morellet δέχτηκε θετικά σχόλια από τους philosophes, αλλά είχε και επικριτές. Ο Diderot μίλησε για δολοφονία του κειμένου από την πλευρά του μεταφραστή. Παρόλα αυτά, το βιβλίο σ' αυτήν τη μορφή θα μεταφραστεί πολύ γρήγορα και θα γνωρίσει τόσο ευρεία διάδοση, ώστε να είναι γνωστό με τη διάταξη του Morellet. Η έκδοση του Λονδίνου του 1774, όπως έχουμε τονίσει προηγουμένως, ακολουθεί τη σειρά των κεφαλαίων του Morellet και θεωρείται η “vulgata”¹³⁷.

Το βιβλίο του Μπεκκαρία εντάσσεται πλήρως στο κλίμα των μεταφραστικών προσπαθειών του 18^{ου} αι. Ο 18^{ος} αι. είναι ο αιώνας στον οποίο εγκαταλείπεται η χρήση των λατινικών και έχουμε την επικράτηση των καθομιλούμενων γλωσσών. Κείμενα μεταφράζονται από τα λατινικά στις γλώσσες της εποχής (γαλλικά, ιταλικά, ισπανικά, αγγλικά και γερμανικά) και σε μικρότερο βαθμό από τη μία γλώσσα στην άλλη. Ο 18^{ος} αι. θεωρείται από πολλούς μελετητές ως ο αιώνας της «γαλλοφωνίας». Τα γαλλικά-και δευτερευόντως τα αγγλικά- γίνονται η διεθνής γλώσσα της εποχής και κυριαρχούν στην επικοινωνία των ανθρώπων, αλλά και στα γράμματα και τις τέχνες¹³⁸.

Ο Roland Mortier υποστηρίζει ότι η επιτυχία του Διαφωτισμού οφείλεται στα γαλλικά. Τα έργα των στοχαστών πέτυχαν μέσα από μεταφράσεις και ελεύθερες αποδόσεις να γίνουν γνωστά και να γνωρίσουν μεγάλη επιτυχία. Πράγματι, πολλά κείμενα στοχαστών του Διαφωτισμού μεταφράζονται στα γαλλικά και από τα γαλλικά σε άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες¹³⁹.

Η πρώτη αγγλική μετάφραση του έργου έγινε το 1767 υπό τον τίτλο *An Essay on Crimes and Punishments Translated from the Italian; With a Commentary attributed to Mons. De Voltaire Translated from the French*, J. Almon, Λονδίνο, 1767. Μέχρι το 1775 ακολούθησαν άλλες τέσσερις εκδόσεις. Το 1769 κυκλοφόρησε

¹³⁷ Richard Bellamy, “Introduction” στο Cesare Beccaria, *On Crimes and Punishments*, Cesare Beccaria, ό.π., σ σ. xlii-xliii.

¹³⁸ Frédéric Barbier, *Ιστορία του βιβλίου*, εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα 2001, βλ. κεφ. 10. Fania Oz-Salzberger, “The Enlightenment in Translation. Regional and European Aspects”, *European Review of History*, τ.13., No.3, Σεπτέμβριος 2006, σ σ. 386-387, 394.

¹³⁹ Roland Mortier, *Φώτα του Ευρωπαϊκού 18^{ου} αιώνα*, Γιώργος Τόλιας (μτφ.), ό.π., σ σ. 52-53.

άλλη μία αγγλική μετάφραση με τίτλο *An Essay on Crimes and Punishments Translated from the Italian; With a Commentary attributed to Mons. De Voltaire Translated from the French. The second edition*, F. Newberry, Λονδίνο 1769. Η συγκεκριμένη μετάφραση γνώρισε μεγάλη διάδοση. Στον ίδιο χρόνο της έκδοσης έχουμε και μια δεύτερη έκδοση. Μέχρι το 1778 έχουμε συνολικά άλλες έξι επανεκδόσεις (1769,1770,1775, 1777,1778)¹⁴⁰.

Ο μεταφραστής της έκδοσης του 1769 αναφέρεται τόσο στο *Dei delitti e delle pene*, όσο και στη μετάφραση του Morellet:

«Αυτό το μικρό βιβλίο έχει τραβήξει το ενδιαφέρον κάθε κοινωνική τάξης ανθρώπων σε κάθε μέρος της Ευρώπης. Έχουν περάσει περίπου 12 μήνες από την πρώτη έκδοση, και σε αυτό το χρονικό διάστημα έχουν γίνει όχι λιγότερες από έξι εκδόσεις στην ιταλική γλώσσα, η τρίτη από αυτές δημοσιεύτηκε εντός έξι μηνών από τη στιγμή της πρώτης της εμφάνισης. Έχει μεταφραστεί στα γαλλικά. Αυτή η μετάφραση έχει επανεκδοθεί επίσης πολλές φορές και ίσως κανένα βιβλίο πάνω σε κανένα αντικείμενο, δεν έχει ποτέ συγκεντρώσει περισσότερη αδηφαγία, δεν έχει διαβαστεί τόσο ευρέως και δεν έχει επικροτηθεί παγκοσμίως όσο αυτό.

Όσον αφορά στη μετάφραση, διατήρησα τη διάταξη στο πρωτότυπο με τη διαφορά μιας ή δύο παραγράφων που πήρα το θάρρος να αποκαταστήσω στα κεφάλαια στα οποία ολοφάνερα εμφανίζονταν και από τα οποία αποκόπηκαν κατά λάθος. Ο Γάλλος μεταφραστής πήγε ένα βήμα πιο πέρα. Δε μετακίνησε μονάχα ένα κεφάλαιο, αλλά κάθε παράγραφο σ' ολόκληρο το βιβλίο... Η διάταξή του μπορεί να φαίνεται πιο συστηματική, αλλά αναμφισβήτητα ο συγγραφέας έχει δικαίωμα στη δομή των ιδεών του»¹⁴¹.

Η πρώτη σουηδική μετάφραση του έργου έγινε το 1770 με τον τίτλο *Afhandling om Brott och Straff* (Στοκχόλμη, 1770) και το 1774 έχουμε την πρώτη ισπανική μετάφραση με τίτλο *Tratado da los delitosy de las penas. Traducido del italiano por D. Juan Antonio de las Casas*, D. Joachin Ibarra, Μαδρίτη 1774. Ο Venturi υποστηρίζει ότι το *Dei delitti e delle pene* γνώρισε μεγάλη επιτυχία στην ιβηρική χερσόνησο εξαιτίας μιας ευτυχούς συγκυρίας. Όπως αναφέραμε στο

¹⁴⁰ «La prefazione alla prima traduzione inglese», όπως παρατίθεται στο Cesare Beccaria, *ό.π.*, σ σ.545-547. Ο Venturi αναφέρει ότι δεν είναι βέβαιο ποιος είναι ο πρώτος Άγγλος μεταφραστής του έργου.

¹⁴¹ «La prefazione alla prima traduzione inglese», όπως παρατίθεται στο Cesare Beccaria, *ό.π.*, σ σ.545-547.

προηγούμενο κεφάλαιο, η καταδίκη του βιβλίου από την ισπανική Ιερά Εξέταση γίνεται μόλις το 1777. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην κάμψη της σκληρότητας της Ιεράς Εξέτασης της Μαδρίτης, χάρη σε μια σειρά από πολιτικές μεταρρυθμίσεις του Καρόλου Γ΄ το διάστημα 1764-1777 και στις ενέργειες σημαντικών εκπροσώπων του Ισπανικού Διαφωτισμού, όπου του Pablo Olavides, του Pedro Rodriguez de Campomanes και του Pedro Paulo de Aranda.¹⁴²

Λίγα χρόνια αργότερα έγινε η γερμανική μετάφραση του έργου από το Γερμανό στοχαστή Karl Friedrich Hommel (*Das Herren Marquis von Beccaria unsterbliches Werk von Verbrechen und Strafen*, Johann Friedrich, Μπρέσλαου 1778). Το 1786 στη Βιέννη έγινε μια επανέκδοση του βιβλίου από τον Johann Edlen von Trattner. Ο μεταφραστής του έργου, Karl Friedrich Hommel (1722-1781) έγραψε την πιο διεξοδική και εκτεταμένη εισαγωγή στο *Dei delitti e delle pene* που έμελλε να γνωρίσει η Ευρώπη και μετέδωσε τις ιδέες του Μπεκκαρία στη γενιά του Goethe και του Herder¹⁴³.

Από την άλλη πλευρά, η *Nakaz* της Μεγάλης Αικατερίνης της Ρωσίας αποτελεί ένα «ξεχωριστό» δρομολόγιο έμμεσων μεταφράσεων του *Dei delitti e delle pene*. Στις 14 Δεκεμβρίου 1766 στην Αγία Πετρούπολη η Μεγάλη Αικατερίνη κήρυξε τη σύγκληση μιας νομοθετικής Επιτροπής. Όπως αναφέρει ο Venturi, δεν επρόκειτο για μια αντιπροσωπευτική συνέλευση, ούτε η Μεγάλη Αικατερίνη σκόπευε να εισάγει στο ρωσικό απολυταρχισμό τις τάξεις που αποτελούσαν σύστημα ευρωπαϊκών κρατών. Η συνέλευση αποτελούσε μια συγκέντρωση στην οποία θα συζητιόνταν τα θεμελιώδη προβλήματα της νομοθετικής μεταρρύθμισης και της σύνταξης του νέου νομικού κώδικα¹⁴⁴.

Στις 30 Ιουλίου 1767 η Επιτροπή εγκαινίασε τη λειτουργία της και στις 4 Δεκεμβρίου 1774 οι εργασίες της ολοκληρώθηκαν. Η *Nakaz (Istruzione)* αποτελούσε στόχο της Μεγάλης Αικατερίνης από το 1765. Για το λόγο αυτό, η αυτοκράτειρα δραστηριοποιήθηκε ιδιαίτερα στη σύνταξη αυτού του κειμένου, διαβάζοντας, μεταφράζοντας και τροποποιώντας τα έργα των Marmontel, Bielfeld, Justi, Sonnenfels, Μοντεσκιέ και Μπεκκαρία¹⁴⁵.

¹⁴² Franco Venturi, "Introduzione", *ό.π.*, σ. xxxii-xxxiii. «La presentazione della traduzione spagnola», όπως παρατίθεται στο Cesare Beccaria, *ό.π.*, σ σ.564-567.

¹⁴³ Franco Venturi, "Introduzione", *ό.π.*, σ. xxxiv. «Introduzione alla versione di Delitti e delle pene di Karl Ferdinand Hommel», όπως παρατίθεται στο Cesare Beccaria, *ό.π.*, σ σ. 597-605.

¹⁴⁴ «Dall'Istruzione di Caterina II», όπως παρατίθεται στο Cesare Beccaria, *ό.π.*, σ σ. 634.

¹⁴⁵ Franco Venturi, "Introduzione", *ό.π.*, σ. xxxv. «Dall'Istruzione di Caterina II», όπως παρατίθεται στο Cesare Beccaria, *ό.π.*, σ σ. 634.

Πολλά κεφάλαια της *Nakaz* -και ιδίως τα κεφάλαια για την κατάργηση των βασανιστηρίων και της θανατικής ποινής- απηχούν έντονα το *Dei delitti e delle pene*. Η *Nakaz* εκδόθηκε το 1767 στα ρώσικα (*Nakaz Kommissii o sochinenii proekta novogo ulozheniia*) και στα γερμανικά και το 1769 μεταφράστηκε στα ολλανδέζικα γαλλικά και στα ιταλικά. Το 1769 έχουμε μια νέα έκδοση στη Φλωρεντία, μεταφρασμένη από τα γαλλικά στη διάλεκτο της Τοσκάνης (*Istruzione emanata da Caterina seconda imperatrice e legistratrice di tutta la Russia stante la commissione stabilita da questa sovrana per la riduzione di un nuovo codice delle leggi... Tradotta nuovamente del francese in lingua Toscana*, stamperia bonducciana, Φλωρεντία 1769)¹⁴⁶.

Το 1771 έχουμε και μια ελληνική μετάφραση της *Nakaz* από τον Ευγένιο Βούλγαρη (*Εισήγησις της Αυτοκρατορικής Μεγαλειότητος Αικατερίνας Β΄, Πετρούπολη 1771*). Όπως αναφέρει ο Βούλγαρης στο «Πρόλογο» του η Ρωσία: «διαθέτει διά Μονάρχισσαν μιαν φιλόσοφον και φιλόανθρωπον νομοθέτριαν, όπου αι αρεταί και τα μεγάλα της κατορθώματα περιβόητον εις άπασαν την Ευρώπην την έκαμαν». Και συνεχίζει εξηγώντας τους λόγους που τον οδήγησαν να μεταφράσει το έργο: «αι στοιχειώδεις αρχαί της νέας νομοθεσίας μεταφέρονται εις την απλήν των Ελλήνων διάλεκτον» «δια να μείνη...και η Ελλάς από μιαν τόσον επωφελή πραγματείαν υστερημένη», αφού «εις όλα τα γένη της Ευρώπης κοιναί κατεστάθησαν¹⁴⁷»

Ο Ναπολιτάνος στοχαστής Gaetano Filangieri στο έργο του *Scienza della legislazione* σχολίασε θετικά τη μεταρρυθμιστική προσπάθεια της Μεγάλης Αικατερίνης. Κατά τον Filangieri, η καλύτερη διαδικασία για τη σύνταξη νέων ποινικών κωδίκων είναι η αντιπροσωπευτική συνέλευση και εξήρε τη συμμετοχή αντιπροσώπων από διάφορες ρωσικές πόλεις στη συνέλευση που συγκρότησε η αυτοκράτειρα. Επίσης, υποστήριξε ότι η αιτία της ανόδου και της πτώσης της δύναμης των κρατών είναι η προβληματική νομοθεσία και πρόβλεψε τη μελλοντική ευρωπαϊκή ηγεμονία της Ρωσίας, λόγω των νομοθετικών μεταρρυθμίσεων της αυτοκράτειρας της Ρωσίας¹⁴⁸.

¹⁴⁶ Franco Venturi, "Introduzione", *ό.π.*, σ. xxxv.

«Dall'Istruzione di Caterina II», όπως παρατίθεται στο Cesare Beccaria, *ό.π.*, σ σ. 634-647.

¹⁴⁷ Ευγένιος Βούλγαρης, «Πρόλογος Εισηγήσεως» όπως παρατίθεται στο Νάσια Γιακωβάκη, «Στον ορίζοντα της Ευρώπης» στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ελληνικά Γράμματα*, Αθήνα 2003, σ σ. 67-68.

¹⁴⁸ Silvestrini, *ό.π.*, σ σ. 505-506.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΟΥ *DEI DELITTI E DELLE PENE* ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΔ. ΚΟΡΑΗ

α). Οι εκδόσεις της ελληνικής μετάφρασης

Το *Dei delitti e delle pene* μεταφράστηκε και στα ελληνικά από τον Αδαμάντιο Κοραή. Η μετάφραση του Κοραή δεν αποτελεί μια μεμονωμένη μεταφραστική απόπειρα, αλλά εντάσσεται στο κλίμα των ελληνικών μεταφράσεων έργων του Διαφωτισμού. Με τις μεταφράσεις αυτές, επιδιωκόταν να μεταδοθούν οι ιδέες του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού στον Νεοελληνικό.

Αναφέρουμε χαρακτηριστικά το παράδειγμα της μετάφρασης της *Λογικής* του Κοντιγιάκ από τον Δανιήλ Φιλιππίδη (Βιέννη, 1801). Όπως αναφέρει η Νάσια Γιακωβάκη, ο Φιλιππίδης μεταφράζει το έργο μια εικοσαετία περίπου αργότερα από την πρώτη γαλλική έκδοση (*La Logique*, Παρίσι 1780). Το διάστημα αυτό είναι μικρό για τα δεδομένα της εποχής, αν μάλιστα σκεφτούμε τη χρονική απόσταση που χωρίζει την α' έκδοση του *Dei delitti e delle pene* με την ελληνική μετάφραση. Επιπλέον, η μετάφραση της *Λογικής* το 1801 φέρει την εξής πρωτοτυπία: Πρόκειται για το πρώτο φιλοσοφικό κείμενο του Διαφωτισμού που μεταφράζεται πιστά στα ελληνικά και δημοσιεύεται επώνυμα¹⁴⁹. Μέχρι τότε, οι μεταφραστές προτιμούσαν να διατηρούν την ανωνυμία τους ή χρησιμοποιούσαν κάποιο ψευδώνυμο. Άλλοι πάλι-όπως ο Ευγένιος Βούλγαρης-υπέγραφαν με τα αρχικά τους¹⁵⁰.

Επιστρέφοντας στα της έκδοσης της ελληνικής μετάφρασης του *Dei delitti e delle pene* Κοραή, αναφέρουμε τις τρεις εκδόσεις του έργου. Οι δύο πρώτες εκδόσεις γίνονται το 1802 και το 1823, ενώ έχουμε και μια τρίτη έκδοση το 1842 μετά το

¹⁴⁹ Νάσια Γιακωβάκη, «Ο Δανιήλ Φιλιππίδης και η *Λογική* του Κοντιγιάκ. Μια λογική για τη γλώσσα», στο Τρ. Σκλαβενίτης και Κων/νος Στάϊκος (επιμ), *Το Έντυπο ελληνικό βιβλίο. 15^{ος} – 19^{ος} αιώνας*. Πρακτικά Διεθνούς συνεδρίου. Δελφοί, 16 – 20 Μαΐου 2001, εκδόσεις Κότινος, Αθήνα 2004, σ. 415–419. βλ. επίσης, Μαρία Αδάμου, *Οψεις της διάχυσης των ιδεών του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού: οι πρώτες έντυπες νεοελληνικές μεταφράσεις των μεγάλων συγγραφέων του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού κατά την περίοδο 1750-1845*: πτυχιακή εργασία ΙΑΚΑ, επόπτρια καθηγήτρια: Νάσια Γιακωβάκη, επικουρική επόπτρια, Ιωάννα Λαλιώτου, Βόλος 2006, σ σ. 94-96.

¹⁵⁰ Για τις ελληνικές μεταφράσεις έργων του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, βλ. Αδάμου, *ό.π.*, σ σ. 49-53, 101-108.

θάνατο του Κοραή¹⁵¹. Θα αντλήσουμε μεγάλο μέρος στοιχείων για τις εκδόσεις από την *Ελληνική Βιβλιογραφία του Ηλιού* (1997).

Οι εκδόσεις του 1802 και 1823 συνοδεύονται από τα «Προλεγόμενα», στα οποία ο στοχαστής αναπτύσσει την πολιτική του σκέψη¹⁵². Έχει, δηλαδή, μεσολαβήσει μια εικοσαετία. Για το λόγο αυτό, το ιστορικοκοινωνικό πλαίσιο της εποχής που γράφονται τα «Προλεγόμενα» είναι διαφορετικό. Είναι σημαντικό ότι η έκδοση του 1823 λαμβάνει χώρα μέσα στην Επανάσταση. Στη συνέχεια, θα αναφερθούμε αναλυτικότερα στα περιεχόμενα των «Προλεγόμενων» των δύο εκδόσεων.

¹⁵¹ Στη Βιβλιοθήκη Κοραή βρίσκουμε αντίτυπα των 3 εκδόσεων της ελληνικής μετάφρασης: του 1802 με ταξινομητικούς αριθμούς 1,755 και 07716, του 1823 (κωδικοί:09253, 1,885, 0,7717) και του 1842 (κωδικοί:1843, 09252, 07759).

¹⁵² Η έκταση των «Προλεγόμενων» είναι διαφορετική στις δύο εκδόσεις. Τα «Προλεγόμενα» της α΄ έκδοσης (σ. σ. α-κς) καταλαμβάνουν περίπου 15 σελίδες, ενώ στη δεύτερη έκδοση η έκτασή τους είναι πολύ μεγαλύτερη (περίπου 80 σελίδες). Η έκδοση του 1842 αναδημοσιεύει τα «Προλεγόμενα» των δύο προηγούμενων εκδόσεων. Για την εκδοτική ιστορία της ελληνικής μετάφρασης του *Dei delitti e delle pene*, βλ. επίσης, Αδάμου, ό.π., σ. σ. 88-92.

β). Η α' έκδοση του 1802

Η έκδοση του 1802 έχει τον τίτλο: *Περί αμαρτημάτων και ποινών, πολιτικώς θεωρουμένων σύγγραμμα Καίσαρος Βεκκαρίου*, μεταφρασθέν εκ της ιταλικής γλώσσης και διά σημειώσεων εξηγηθέν υπό Δ. Κοραή, ιατρού καί μέλους της εν Παρισίοις Εταιρείας των Ανθρωποτηρητών, εν Παρισίοις de l'imprimerie de Baudelot et Eberhart, 1802. Στη σελίδα τίτλου υπάρχει το απόσπασμα από τα *Πολιτικά* του Αριστοτέλη: «Ὡσπερ γάρ τελεωθέν, βέλτιστον των ζώων άνθρωπος εστιν, οὕτω χωρισθέν νόμου καί δίκης, χείριστον πάντων» Αριστ. *Πολιτικῶν*. Α, κεφ. Β.

Ο κατάλογος των περιεχομένων της έκδοσης περιλαμβάνει τα κεφάλαια και τις σημειώσεις του μεταφραστή. Στο φ.2 έχουμε την αφιέρωση του Κοραή στους Επτανήσιους: «Αγαθή τύχη τη νεοσυντάκτωι των Επτά νήσων ελληνικη πολιτεία ο μεταφραστής την βίβλον δια τας χρηστάς ελπίδας ανέθηκε»¹⁵³.

Ο Κοραής στα «Προλεγόμενα» της έκδοσης του 1802 εξηγεί τους λόγους για τους οποίους επέλεξε να μεταφράσει το συγκεκριμένο έργο, ενώ αναφέρει ότι χρησιμοποίησε την ιταλική έκδοση του Λονδίνου <Βενετία> του 1774 που ακολουθεί τη διάταξη του Morellet και πρόσθεσε τις σημειώσεις του Diderot και δικές του:

«Ολίγα φιλοσοφικά συγγράμματα έκαμαν τέτοιο κρότο, όσο έκαμεν αυτό· διότι καθώς διήγειρε τον ζήλον των αληθινών φιλοσόφων, ούτως ετάραξε καί τήν χολήν των δειδιδαιμονιών, οι οποίοι μέ κραυγάς αναισχύντους εξήτησαν εις μάτην να κατασιγάσωσι τήν ήμερον καί πραειαν

¹⁵³ Στη ράχη του αντίτυπου με ταξινομητικό αριθμό:7716 υπάρχει χειρογράφως ο παλιός ταξινομητικός κωδικός 374. Και το αντίτυπο υπ' αριθμόν 1755 (σημείωση στο εξώφυλλο και στη σελίδα τίτλου του παλιού ταξινομητικού αριθμού 85) ανήκει στη βιβλιοθήκη Κοραή, όπως προκύπτει από το "ex libris" Δωρεά Αδαμαντίου Κοραή εις την βιβλιοθήκην του εν Χίω γυμνασίου. Στη βιβλιοθήκη των Μηλεών υπάρχει το αντίτυπο της έκδοσης του 1802 (ταξινομητικός κωδικός:340PE417). Στο verso του εξωφύλλου υπάρχει η ιδιόχειρη σημείωση: AM 25 60. Στο φ. Ι αναγράφεται ιδιοχείρως ο παλιός ταξινομητικός κωδικός: Βιβλιοθήκη Μηλεών Αρ. 593 και η αριθμητική παράσταση:

1817:13

553: ;

999 15

19:4

14:15

335:16

1355:15

1122:12

Το αντίτυπο είναι παναρισμένο και στο verso του φ.1 είναι σχεδιασμένο ιδιοχείρως ένα παραλληλόγραμμο.

φωνήν της φιλοσοφικής φιλανθρωπίας...Ηκολούθησα την Ιταλικήν έκδοσιν, επιγραφομένην εικονικώς εν Λονδίνω, τη δέ αληθεία τυπωθείσαν εις Βενετίαν, εν έτει 1774. Εις ταύτην την έκδοσιν εφυλάχθη η αποδεχθείσα από τόν Συγγραφέα τάξις της Γαλλικής μεταφράσεως του Μορελλέτου»¹⁵⁴

Ο Ηλιού αναφέρει ότι ο Κοραής προσπαθούσε να εκδοθεί η μετάφραση στην Ιταλία, ενώ παράλληλα οι φίλοι του προσπαθούσαν να προκαλέσουν το ενδιαφέρον του Βοναπάρτη για την έκδοση. Τελικά, το βιβλίο τυπώθηκε με έξοδα του Μιχαήλ Ζωσιμά και του Αλέξανδρου Βασιλείου. Κυκλοφόρησε το Φεβρουάριο του 1802 σε 1520 αντίτυπα από τα οποία τα 106 «εις μέγαν χαρτίον». Το 1817, σύμφωνα με τον κατάλογο Βιέννης Schalbacher του 1817, η τιμή του βιβλίου ήταν 4.10 λίβρες Γαλλίας και το 1821 ήταν 3.10¹⁵⁵.

Η μετάφραση του Κοραή, όπως και το ίδιο το πρωτότυπο έργο, αντιμετώπισε διώξεις. Τον Απρίλιο του 1802 ο Πολυζώης Κοντός πληροφόρησε τον πρεσβευτή της Αυστρίας στο Παρίσι ότι μεγάλο μέρος των αντιτύπων της μετάφρασης του Κοραή, «η οποία περιέχει εις επαναστατικόν πνεύμα» στάλθηκε στη Βιέννη για να πουληθεί και να προωθηθεί στις τουρκοκρατούμενες περιοχές. Η αυστριακή κυβέρνηση αξιοποίησε την ανακοίνωση του πληροφοριοδότη και διέταξε την αστυνομία της Βιέννης να ματαιώσει τη μεταφορά και τη διάδοση του βιβλίου¹⁵⁶.

Είναι ενδιαφέρον το πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο ο Κοραής μεταφράζει το έργο. Τον απασχολούν ιδιαίτερα ο αντίκτυπος της Γαλλικής επανάστασης (ο Κοραής υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας της επανάστασης και κατέγραψε λεπτομερώς τα γεγονότα και τις πολιτικές, πολιτισμικές και κοινωνικές μεταβολές που επέφερε), των Ρωσοτουρκικών πολέμων και της επέκτασης των Γάλλων στην Ανατολή. Κατά τον Κιτρομηλίδη, ο Κοραής, θεωρούσε ότι ακόμη και μετά το τέλος

¹⁵⁴ Αδαμάντιος Κοραής, «Προλεγόμενα της πρώτης εκδόσεως (1802)» στο *Προλεγόμενα στους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς*, Κ.Θ. Δημαράς (επιμ.), Μ.Ι.Ε.Τ, Αθήνα 1995 (δ' τόμος), σ σ. 36-37, 39. Στη Βιβλιοθήκη Κοραή υπάρχει το αντίτυπο της έκδοσης του Λονδίνου (ταξινομητικός αριθμός: 1756) με ιδιόχειρες σημειώσεις του Κοραή πάνω στο βιβλίο.

¹⁵⁵ Φίλιππος Ηλιού, *Ελληνική Βιβλιογραφία του 19^{ου} αι.*, (τόμος Α') 1801-1818, Βιβλιολογικό εργαστήριο, Αθήνα 1997, σ σ. 46-47.

¹⁵⁶ Ηλιού, *ό.π.*, σ σ. 46-47.

Πολυχρόνης Ενεπεκίδης, *Κοραής-Κούμας-Κάλβος*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1967, σ. σ 39-43.

της Γαλλικής Επανάστασης και τη συνθήκη ειρήνης Ρωσίας-Τουρκίας, τα δύο αυτά γεγονότα ήταν ικανά να αφυπνίσουν τα πνεύματα των Ελλήνων¹⁵⁷.

Ο Κοραής μεταφράζει το έργο στο διάστημα 1797-1798, κατά τη διάρκεια δηλ. των Επαναστατικών Πολέμων¹⁵⁸. Παρακολουθεί με ιδιαίτερο ενδιαφέρον και αναπτρωμένες ελπίδες τις εξελίξεις που επέφερε η γαλλική κατάληψη στα Επτάνησα. Όπως αναφέρει ο Κιτρομηλίδης, η έξαρση των δημοκρατικών αισθημάτων και οι κοινωνικές μεταρρυθμίσεις στις οποίες προχώρησε ο δημοκρατικός στρατός των Γάλλων, συμβόλιζαν στα μάτια του Κοραή την απαρχή της εθνικής παλιγγενεσίας.

Όπως ήδη αναφέραμε, ο Κοραής αφιερώνει την έκδοση «τη νεοσυντάκτωι των Επτά νήσων ελληνικηι πολιτεία». Ο στοχαστής θεωρεί ότι η συγκρότηση της Επτανήσου Πολιτείας υπό ρωσική κηδεμονία -η δημιουργία δηλαδή ενός αυτόνομου ελληνικού κράτους σε ελληνικό έδαφος- μπορούσε να λειτουργήσει ως απαρχή για την απελευθέρωση του ελληνικού έθνους¹⁵⁹.

Οι νίκες του Ναπολέοντα σε συνδυασμό με τη συμπεριφορά των Ρώσων στα Επτάνησα, απομάκρυναν τον Κοραή από το όραμα της ρωσικής συμβολής στην εθνική απελευθέρωση που είχε καλλιεργηθεί από την εποχή του Μεγάλου Πέτρου και κυρίως της Μεγάλης Αικατερίνης και τον έστρεψαν στην τοποθέτηση ότι η γαλλική πολιτική μπορούσε να συμβάλει στην εθνική απελευθέρωση. Αυτήν την άποψη την εκφράζει ιδιαίτερα έντονα στο *Υπόμνημα περί της παρούσης καταστάσεως του πολιτισμού της Ελλάδος* (1803)-το οποίο παρουσίασε στις 6/1/1803 στην Εταιρεία των Ανθρωποτηρητών-και στο *Διάλογο* (1805) που δημοσιεύονται λίγα χρόνια μετά τη μετάφραση του Μπεκκαρία¹⁶⁰.

Επίσης, στο *Υπόμνημα* ο Κοραής περιγράφει τις διαδικασίες των κοινωνικών, οικονομικών και πολιτισμικών αλλαγών που είναι απαραίτητες για να επέλθει η Αναγέννηση της Ελλάδας. Κατά τον Κιτρομηλίδη, ο στοχαστής θεωρούσε την αναμόρφωση της κοινωνίας, τον εκσυγχρονισμό της παιδείας και τη διόρθωση της ελληνικής γλώσσας από τις υπερβολικές ξένες προσμείξεις, ως τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την επίτευξη και διασφάλιση της ελευθερίας. Η Γαλλική

¹⁵⁷ Πασχάλης Κιτρομηλίδης, «Αυτόπτης φοβερών πραγμάτων. Η συζήτηση για τη Γαλλική Επανάσταση και ο Αδαμάντιος Κοραής», *Νέα Εστία*, Αθήνα Χριστούγεννα 1983, τ.1355., σ. 71.

¹⁵⁸ Ηλιού, *ό.π.*, σ σ. 46-47.

¹⁵⁹ του ιδίου, «Αυτόπτης φοβερών πραγμάτων», *ό.π.*, σ. 70.

¹⁶⁰ Αδ. Κοραής, «Αυτοβιογραφία», όπως παρατίθεται στο Κ.Θ. Δημαράς, *Ο Κοραής και η εποχή του*, Αθήνα:Ι. Ζαχαρόπουλος[χ.χ], σ 244. βλ. επίσης, Κ. Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, εκδόσεις Λόγιος Ερμής, Αθήνα 2002, σ σ. 335-337.

επανάσταση αποτελούσε για τον Κοραή την τελευταία «σφοδρή ώθηση» στη μεταβολή των πνευμάτων στον ελληνικό χώρο, ενώ επισημαίνει ότι είναι ενδεικτικό της παιδείας του έθνους η αύξηση των μεταφράσεων ξένων βιβλίων κατά τη διάρκεια και μετά τη λήξη της Επανάστασης¹⁶¹.

Άρα, κατανοούμε το ιδεολογικό και πολιτικοκοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ο Κοραής μεταφράζει το *Dei delitti e delle pene*. Ο στοχαστής επιδιώκει μέσα από τη μετάφραση του έργου να προσφέρει το πρώτο έρεισμα στην ανάπτυξη της νομοθεσίας μέσω της οποίας οι άνθρωποι μπορούν να κυβερνηθούν σε μια μελλοντική ελεύθερη κοινωνία.

Την ίδια εποχή αγγέλλει στις σημειώσεις του την πρόθεσή του να μεταφράσει το *Contrat social* του Ρουσσώ «καθώς και άλλα τινά του φιλοσόφου τούτου». Το σχέδιο αυτό δεν πραγματοποιήθηκε.¹⁶² Σύμφωνα με τον Κιτρομηλίδη, το *Κοινωνικό Συμβόλαιο* του Ρουσσώ θα μπορούσε να λειτουργήσει ως πρότυπο για το πολίτευμα της απελευθερωμένης Ελλάδας. Όμως, η πρόσκαιρη ροπή του προς τον πολιτικό ριζοσπαστισμό δε διήρκησε πολύ, καθώς ο Κοραής απογοητεύτηκε από τη διακυβέρνηση των Ιακωβίνων και τη μετέπειτα δικτατορία του Ναπολέοντα. Για το λόγο αυτό, θεωρούσε ως το καταλληλότερο πολίτευμα για την περιφρούρηση της ελευθερίας τη φιλελεύθερη αντιπροσωπευτική δημοκρατία. Η κρίση του αυτή τον έστρεψε προς τον Jeremy Bentham και τη θεωρία του δημοκρατικού συνταγματισμού που συνεπαγόταν¹⁶³.

Ο Κοραής ύστερα από τη δικτατορία του Ναπολέοντα πίστευε ότι οι Έλληνες μπορούν μόνοι τους να διεκδικήσουν και να πετύχουν την εθνική τους απελευθέρωση χωρίς την παρέμβαση και την υποτέλεια σε τρίτους. Για το λόγο αυτό, στα «Προλεγόμενα» του 1802 απευθύνεται πρωτίστως σε δύο κατηγορίες της ελληνικής κοινωνίας που κρίνει ότι μπορεί να φέρουν τον εκσυγχρονισμό της παιδείας, που αποτελεί αναγκαίο συστατικό για την ελευθερία: τους ευεργέτες και τους νέους. Οι ευεργέτες οφείλουν να χρηματοδοτήσουν την επιμόρφωση των νέων μέσα από την έκδοση βιβλίων και την ίδρυση σχολείων, ενώ οι νέοι, κατά τον Κοραή, αποτελούν τους μελλοντικούς δασκάλους του έθνους. Για το λόγο αυτό, είναι απαραίτητο να σπουδάσουν στην Ευρώπη για να μεταλαμπαδεύσουν τις ευρωπαϊκές ιδέες στον

¹⁶¹ Πασχάλης Κιτρομηλίδης, «Αυτόπτης φοβερών πραγμάτων», *ό.π.*, σ. 71, του ίδιου «Η πολιτική σκέψη του Νεοελληνικού Διαφωτισμού» στο *Ιστορία του Νέου ελληνισμού 1770-2000*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σ.σ. 36-37.

¹⁶² του ίδιου «Η πολιτική σκέψη του Νεοελληνικού Διαφωτισμού», *ό.π.*, σ. σ. 36-37. βλ. επίσης, Ηλιού, *ό.π.*, σ.σ. 46-47.

¹⁶³ Πασχάλης Κιτρομηλίδης, «Η πολιτική σκέψη του Νεοελληνικού Διαφωτισμού», *ό.π.*, σ. 37.

ελληνικό χώρο, αλλά και να γνωρίσουν την ιστορία των προγόνων τους για να επιτευχθεί η σύνδεση με το παρελθόν¹⁶⁴.

Στο παρακάτω απόσπασμα από τα «Προλεγόμενα» της έκδοσης του 1802 ο Κοραΐς απευθύνει έκκληση στις δύο αυτές κατηγορίες πολιτών:

«Δόξα και τιμή εις όλους τους φιλογενείς πλουσίους, όσοι επιταχύνουν τήν θεραπείαν τής ασθενούσης πατρίδος, καταβάλλοντες προθύμως εις σύστασιν σχολείων, εις συνάθροισιν βιβλίων, καί εις τήν διά τύπου έκδοσιν πολλών ωφελίμων συγγραμμάτων μέρος της περιουσίας αυτών. Δόξα καί τιμή εις εκείνους τούς συνετούς νέους, όσοι περιέρχονται τήν Ευρώπην απανθίζοντες, ως μέλισσαι, τά ωφέλιμα άνθη, διά να πλέξωσι τόν στέφανον, μέ τόν οποίον μέλλει να στεφανωθή καί κεφαλή και η Πατρίς των.

Ωσαύτως οι φιλόμουσοι νέοι του γένους, όσο πλέον σπείρουν τά φώτα, τόσον πλειότερους εγκωμιαστικές ειδήσεις θέλουν λάβειν της προκοπής και σοφίας των, τόσον πλειότεραν ευγνωμοσύνην θέλει δείξει εις αυτούς η ευεργετηθείσα Πατρίς... Αυξήσατε λοιπόν, ω νέοι φιλόσοφοι της Ελλάδος τήν προθυμίαν να φωτίζετε τήν Πατρίδα, διά να ανακαλέσετε πάλιν εις αυτήν τήν αρχαίαν των προγόνων μας δόξαν»¹⁶⁵.

Οι νέοι, λοιπόν, οφείλουν να αγωνιστούν για την επιστροφή του πολιτισμού στην πατρίδα τους. Σύμφωνα με τον Κιτρομηλίδη, ο Διαφωτισμός -που συνδυάζει την αρχαία σοφία και την πρόοδο του πνεύματος της νεότερης Ευρώπης- προβάλλεται ως λύση από τον Κοραΐ για την αποφυγή μελλοντικών δυσάρεστων καταστάσεων, όπως η παρακμή της δημοκρατίας στον αρχαίο κόσμο και οι πρόσφατες πολιτικές και κοινωνικές ακρότητες στη Γαλλία. Και το έργο του Μπεκκαρία που είναι προϊόν του Διαφωτισμού και επιζητά να εξανθρωπίσει τις αρχές και την πρακτική της ποινικής δικαιοσύνης, μπορούσε να λειτουργήσει ως εγχειρίδιο για το μελλοντικό νομοθετικό έργο των νέων¹⁶⁶.

¹⁶⁴ του ίδιου, «Η πολιτική σκέψη του Νεοελληνικού Διαφωτισμού», *ό.π.*, σ. 37. βλ. επίσης, Κ. Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, *ό.π.*, σ.σ. 110-111, 335-337.

¹⁶⁵ Αδαμάντιος Κοραΐς, «Προλεγόμενα της πρώτης εκδόσεως (1802)» στο *Προλεγόμενα στους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς*, Κ.Θ. Δημαράς (επιμ.), *ό.π.*, σ. 42.

¹⁶⁶ Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Μ.Ι.Ε.Τ, Αθήνα 2000, σ. 402.

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα ο Κοραΐς απευθύνει για μία ακόμη φορά έκκληση στους νέους να χρησιμοποιήσουν το *Dei delitti e delle pene* ως βάση για τη ψήφιση νόμων στο μέλλον:

«Όσα έως εδώ είπα, φιλόμουσοι νέοι της Ελλάδος, δέν είναι παρέκβασις του προκειμένου, αλλά μάλλον προειδοποίησις εις τό σύγγραμμα του Βεκκαρίου. Σεις είσθε τήν σήμερον οι παιδευταί και διδάσκαλοι της Ελλάδος, και δεν είναι μακράν ο καιρός όταν η Πατρίς μέλλει να ζητήση νόμους από σας. Πώς έχετε λοιπόν να διδάξετε τους άλλους τήν δικαιοσύνην και τήν αρετήν; Πώς έχετε νά τούς μάθετε τά καθήκοντα του χρηστού πολίτου, τήν υποταγήν εις τούς νόμους της πολιτικής κοινωνίας, και νά τούς οδηγήσετε εις τήν οδόν της ευδαιμονίας, εάν πλανάσθε, ως αγριάνθρωποι, η μάλλον, ως ανήμερα θηρία, εις τον σκοτεινόν λαβύρινθο της ανομίας;»¹⁶⁷.

¹⁶⁷ Αδαμάντιος Κοραΐς, «Προλεγόμενα της πρώτης εκδόσεως (1802)» στο *Προλεγόμενα στους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς*, Κ.Θ. Δημαράς (επιμ.), ό.π., σ. 41.

γ). Η β' έκδοση του 1823

Η έκδοση του 1823 έχει τον τίτλο: *Βεκκαρίου περί αδικημάτων και ποινών μεταφρασμένων από την ιταλική γλώσσα δευτέρα έκδοσις διορθωμένη καί αυξημένη με σημειώσεις και πίνακα στοιχειακόν εις την οποία προστέθη καί τό πανομοιότυπον της προς τόν μεταφραστήν επιστολής του Μορελλέτου, εν Παρισίοις εκ της τυπογραφίας Φιρμίνου Διδότου πατρός και υιών 1823. Στο φ.2 ο Κοραής αφιερώνει την έκδοση στους μελλοντικούς Έλληνες δικαστές: «Τοις μέλλουσι δικασταίς των Ελλήνων το περί αδικημάτων και ποινών του Βεκκαρίου σύνταγμα ο μεταφραστής». Η έκδοση περιλαμβάνει πίνακα περιεχομένων, στοιχειακό πίνακα, σελίδα παροραμάτων («Των σφαλμάτων διόρθωσις») και την επιστολή του Morellet¹⁶⁸.*

Η νέα αυτή έκδοση της μετάφρασης από τον Κοραή γίνεται το 1823, στην καρδιά, δηλαδή, της Ελληνικής Επανάστασης και ύστερα από τη ψήφιση των συνταγμάτων της Τροιζήνας και της Επιδαύρου. Ο στοχαστής επανεκδίδει το κείμενο προκειμένου να αποτελέσει τη βάση του ποινικού κώδικα της απελευθερωμένης Ελλάδας. Στα «Προλεγόμενα» της έκδοσης του 1823 εξηγεί τους λόγους για τους οποίους προχώρησε στη νέα έκδοση:

«Η παρούσα του *Περί αδικημάτων και ποινών συγγράμματος* του Βεκκαρίου δευτέρα έκδοσις γίνεται εις περιστάσεις ευτυχεστέρας της πρώτης εκδόσεως(1802)...Ελευθερωμένοι σήμερον από τήν τυρρανίαν, οι Γραικοί θέλουν αναγνώσειν τό σύγγραμμα μέ χαράν, ότι έχουν, ή κán ελπίζοντες ότι μετ' ολίγον θέλουν έχειν καί αυτοί δικαστήρια τοιαύτα, οποία τά επιθυμεί ο Βεκκαρίας, καί τά απαιτεί η δικαιοσύνη, ο μόνος ισχυρός δεσμός της πολιτικής κοινωνίας»¹⁶⁹.

Ο Κοραής, λοιπόν, μέσα από τη σύνταξη των νέων «Προλεγόμενων» που συνοδεύουν την έκδοση, απευθύνεται στους δικαστές και παρουσιάζει τον τρόπο με τον οποίον, κατά την κρίση του, τα δικαστήρια μπορούν να λειτουργήσουν με τον

¹⁶⁸ Στη Βιβλιοθήκη «Κοραής» υπάρχουν τα αντίτυπα της έκδοσης του 1823 με ταξινομητικό κωδικό 9253 και 7759. Στη σελίδα ΑΣ-ΔΟ του στοιχειακού πίνακα στο αντίτυπο 9253 βρίσκουμε έναν αυτοσχέδιο σελιδοδείκτη από ένα μικρό κομμάτι χαρτί με ιδιόχειρες σημειώσεις του Κοραή: λγ' μη νε και στη σελίδα ογ ο Κοραής διορθώνει τη λέξη ανθ' αντί της λέξης αντ' ενός που υπάρχει στο κείμενο. Και το αντίτυπο υπ' αριθμόν 7717 φέρει κτητορικό σημείωμα στη σελίδα τίτλου: Α. Ν. Παχιός.

¹⁶⁹ Αδαμάντιος Κοραής, «Προλεγόμενα της παρούσης εκδόσεως» στο *Προλεγόμενα στους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς*, Κ.Θ. Δημαράς (επιμ.), ό.π., σ. 53.

καλύτερο δυνατόν τρόπο. Ο στοχαστής εξηγεί, γιατί προχώρησε σε αλλαγές τόσο στο κείμενο όσο και στον τίτλο. Όπως αναφέρει ο ίδιος, πρόσθεσε στην έκδοση καινούριες δικές του σημειώσεις και σημειώσεις από τη νέα γαλλική έκδοση του 1822:

«Της νέας αυτής εκδόσεως διορθώθησαν καί τό κείμενον καί αι σημειώσεις . Αλλά του μέν κειμένου η διόρθωσις περιορίζεται εις το ύφος αυτό του λόγου· τας δέ μετά τό κείμενον ακολουθήσας σημειώσεις μου καί διόρθωσα καί ηύξησα μέ νέας άλλας, φροντίζων πάντοτε να δείχνω τούς παραλλήλους τόπους άλλων παλαιών καί νέων φιλοσόφων, όσων αί γνώμαι συμφωνούν μέ τας γνώμας του συγγραφέως, ή καί διαφωνούν απ' αυτάς. Παρά τας σημειώσεις ταύτας προστέθησαν καί υποκάτω του κειμένου πολλαί άλλαι νέαι, ερανισμέναί από τήν νεωστί (1822) εκδομένην εις τούς Παρισίους νέαν Γαλλικήν του Βεκκαρίου μετάφρασιν»¹⁷⁰.

Επίσης, προτίμησε να αλλάξει τη λέξη «αμάρτημα» με τη λέξη «αδίκημα», γιατί τη θεωρούσε καταλληλότερη:

«Η πρώτη έκδοσις έφερεν επιγραφήν, *Περί αμαρτημάτων καί ποινών πολιτικώς θεωρουμένων*, παράφρασιν πλέον παρά μετάφρασιν της Ιταλικής επιγραφής *Dei delitti e delle pene*. Η προσθήκη των τελευταίων δύο λέξεων σκοπόν είχε ν' αποφύγω τήν ενδεχομένην σύγχυσιν της λέξεως *Αμαρτήματα*, η οποία παρεστένει εις τήν γλώσσαν μας τας κολαζόμενας με πνευματικά ποινάς εις πνευματικά δικαστήρια παραβάσεις των εντολών του θεού.

Αντ' αυτής, τήν επιγράφω τώρα, *Περί αδικημάτων καί ποινών*, μεταχειριζόμενος τήν λέξιν *Έγκλημα* πλατύτερον, ως μεταχειρίζονται κάποτε καί οι Γάλλοι το *délit*, καί οι Ιταλοί τό *delitto*, ήγουν καθόσον περιέχει καί τας ελαφράς καί τας βαρείας των νόμων παραβάσεις, εις ένα λόγον πάσαν παράβασιν αξίαν να εγκαλεσθή εις δικαστήριον. Αλλ' οι Γραικορωμαίοι νομικοί ωνόμαζαν *Έγκλήματα* τας βαρείας παρανομίας, τας οποίας οι Γάλλοι ονομάζουν *crimes* και οι Ιταλοί *crimini*.

¹⁷⁰ Αδαμάντιος Κοραής, «Προλεγόμενα της παρούσης εκδόσεως» στο *Προλεγόμενα στους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς*, Κ.Θ. Δημαράς (επιμ.), ό.π., σ. 42.

Διά τας αιτίας ταύτας, επρόκρινα τήν επιγραφήν, *Περί αδικημάτων και ποινών*, μεταχειριζόμενος εις τήν οποίαν εμεταχειρίζοντο σημασίαν και οι παλαιοί δικανικοί ρήτορες τήν λέξιν. Τό αδίκημα όχι μόνον σημαίνει και τας ελαφράς και τας βαρείας των νόμων παραβάσεις, αλλά συγγενεύει ακόμη και συναρμολογείται μέ τας λοιπάς κριτηριακάς λέξεις, Δίκη, Δικάζω, Δικαστής, Δικαστήριον». ¹⁷¹

Η έκδοση περιλαμβάνει και το πανομοιότυπο της επιστολής Morellet προς τον Κοραή. Η χρονολογία της επιστολής, le 30 pluviöse an 10 γίνεται σύμφωνα με το ημερολόγιο της Γαλλικής Επανάστασης. Σε αυτήν, ο Morellet εκφράζει την εκτίμησή του στο πρόσωπο του Κοραή και τον ευχαριστεί που διατήρησε τη διάταξη των κεφαλαίων που ο ίδιος είχε προτείνει:

«Κύριε

Έλαβα μόλις χτες το δικό σας γράμμα που περίμενα εδώ και δέκα μήνες. Σας ευχαριστώ για το δώρο που θέλετε να μου κάνετε...Είδα με ευχαρίστηση στον πρόλογό σας ότι συμφωνείτε με τη μετάφραση που έχω κάνει στο πρωτότυπο... Αναγνώρισα στο σώμα του έργου ότι εσείς έχετε βάλει μέσα στο έργο σας την ίδια διάταξη των κεφαλαίων που εγώ έχω βάλει στη δική μου μετάφραση. Έχετε δίκιο που λέτε ότι αυτό το έργο έχει εγείρει ανάμεσά μας τη ζήλεια των philosophes...Ήταν αληθινά η αρχή των Γάλλων philosophes στους οποίους ανήκω κι εγώ και θα σας δώσω μία ιδιαίτερη απόδειξη αυτού του γεγονότος, λέγοντας σας ότι είναι ο κύριος Malesherbes, άνθρωπος τόσης αξίας και εξυπνάδας, που μου είχε δώσει το βιβλίο το οποίο αυτός είχε λάβει από την Ιταλία. Ο Malesherbes μου έδωσε την ευθύνη να το μεταφράσω και μου έχει δώσει, σαν υπεύθυνος της βιβλιοθήκης, την άδεια να το εκδώσω στη γλώσσα μας».

Κατά τον Κιτρομηλίδη, ο Κοραής, παρότι θεωρούσε την κήρυξη της Επανάστασης πρόωρη, εκδίδει εκτός από τη μετάφραση του Μπεκκαρία τα *Πολιτικά* (1821) και τα *Ηθικά Νικομάχεια* του Αριστοτέλη για να διδάξει τους συμπατριώτες τις πολιτικές αρετές, και κυρίως τη μετριοπάθεια που θεωρούσε αναγκαίες για να

¹⁷¹ Αδαμάντιος Κοραής, «Προλεγόμενα της παρούσης εκδόσεως» στο *Προλεγόμενα στους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς*, Κ.Θ. Δημαράς (επιμ.), *ό.π.*, σ. 53.

πετύχει το έργο της παλιγγενεσίας. Το νομοθετικό έργο της Επανάστασης του προσφέρει την ευκαιρία να διατυπώσει ρητά και τις πολιτειακές του απόψεις, που κωδικοποιούνται στο έργο του *Σημειώσεις εις τό προσωρινόν πολίτευμα της Ελλάδος*. Στο κείμενο αυτό σχολιάζει με λεπτομερή τρόπο τις διατάξεις του πρώτου ελληνικού πολιτεύματος, του Συντάγματος της Επιδαύρου που ψηφίστηκε στην Πρώτη Εθνοσυνέλευση της επαναστατικής Ελλάδας τον Ιανουάριο του 1823. Ο Κοραής τόσο στο κείμενό του αυτό με τα σχόλια για το Σύνταγμα της Επιδαύρου όσο και στα «Προλεγόμενα» του 1823 απορρίπτει emphaticά την εγκαθίδρυση οποιασδήποτε μορφής μοναρχικού ή ηγεμονικού πολιτεύματος-την οποία ονομάζει «λέπρα της κατά διαδοχήν ευγενείας»-και θεωρεί ότι η αβασίλευτη δημοκρατική πολιτεία είναι το καταλληλότερο πολίτευμα για την απελευθερωμένη Ελλάδα.¹⁷²

Αυτή η άποψη του εκφράζεται ιδιαίτερα έντονα στο παρακάτω απόσπασμα των «Προλεγόμενων»:

«Διά νά απολαύσωμεν καί νά παραδώσωμεν εις τούς μεταγενεστέρους τήν εκ της ισότητος ειρήνην, χρεωστούμεν από της παρούσης ώρας νά μή συγχωρήσωμεν νά λάβη είσοδον εις το πολίτευμα μας η λέπρα της κατά διαδοχήν ευγενείας. Από της παρούσης ώρας, λέγω' διότι, αν δέν αγρυπνήσωμεν ευθύς κατ' αρχάς εις τήν φυλακήν τούτου του κακού, ως έκαμαν οι φρόνιμοι Αγγλαμερικάνοι, τό κακόν θέλει ανεπαισθήτως εμβήν, σύρον εξοπίσω του των δικαστηρίων τήν φθοράν συνωδευμένην μέ μύρια άλλα κακά, των οποίων έσχατον είναι της ελευθερίας η απώλεια»¹⁷³.

Άρα, κατανοούμε την απέχθεια του Κοραή προς τη μοναρχία και το θαυμασμό του προς το πολίτευμα των Ηνωμένων Πολιτειών. Σύμφωνα με τον Κιτρομηλίδη, το πολιτικό σύστημα των Ηνωμένων Πολιτειών προσέφερε στον Κοραή την ελπίδα και συγχρόνως την πιο περίτρανη απόδειξη ότι μία δημοκρατία ελεύθερων πολιτών, γέννημα του Διαφωτισμού, ήταν όραμα ρεαλιστικό και εφαρμόσιμο. Ο θαυμαστός του στοχαστή προς τις Ηνωμένες Πολιτείες φαίνεται και από την αλληλογραφία του με τον πρόεδρο των ΗΠΑ, Thomas Jefferson το 1823. Οι

¹⁷² Πασχάλης Κιτρομηλίδης «Η πολιτική σκέψη του Νεοελληνικού Διαφωτισμού», *ό.π.*, σ.σ. 37-38, του ίδιου, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, *ό.π.*, σ.σ. 420-421.

¹⁷³ Αδαμάντιος Κοραής, «Προλεγόμενα της παρούσης εκδόσεως» στο *Προλεγόμενα στους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς*, Κ.Θ. Δημαράς (επιμ.), *ό.π.*, σ. 42.

δύο άνδρες συναντήθηκαν στο Παρίσι την περίοδο 1788-1789 και είχαν ορισμένα κοινά ενδιαφέροντα, όπως την ενασχόλησή τους με τους κλασσικούς και το φιλελληνισμό του Jefferson. Όπως προκύπτει από την αλληλογραφία τους, ο Κοραής ζητούσε τη βοήθεια Jefferson για την προώθηση της ελληνικής υπόθεσης στις Ηνωμένες Πολιτείες, ενώ παράλληλα δινόταν στους δύο άνδρες η ευκαιρία να ανταλλάξουν απόψεις σε σχέση με τη διαμόρφωση των πολιτικών θεσμών της νέας ελληνικής δημοκρατίας¹⁷⁴.

Κλείνοντας την παρουσίαση των «Προλεγομένων» των δύο εκδόσεων, είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι ο Κοραής τιμήθηκε για τις πολιτικές του ιδέες από το ελληνικό έθνος. Η Τρίτη Εθνική Συνέλευση της επαναστατημένης Ελλάδας -που συνήλθε στην Τροιζήνα τον Απρίλιο του 1827- εξέφρασε με ειδικό έγγραφο «ευγνωμοσύνης ενδεικτικών», το σεβασμό και την εκτίμηση του μαχόμενου έθνους προς τον Κοραή για τους αγώνες του να φωτίσει τους συμπατριώτες του¹⁷⁵.

¹⁷⁴ Αδαμάντιος Κοραής, *Αλληλογραφία*, Κ.Θ. Δημαράς (επιμ.), Αθήνα 1983 (ε' τόμος), 1823-1826, σ. 39-41, 44, 86-92, 104, 183-184. Κ.Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, ό.π, σ. 418-419.

¹⁷⁵ του ίδιου, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, ό.π, σ. 422.

δ). Η γ' έκδοση του 1842

Η έκδοση του 1842 έγινε μετά το θάνατο του μεταφραστή στο ελεύθερο, πλέον, ελληνικό κράτος και εμπεριέχει τα *Προλεγόμενα* των δύο προηγούμενων εκδόσεων. Ο τίτλος της έκδοσης είναι: *Βεκκαρίου περί αδικημάτων και ποινών*, μεταφρασμένον από την ιταλικήν γλώσσα, δευτέρα έκδοσις διορθωμένη και αυξημένη με τις διορθώσεις και πίνακα στοιχειακών, εις την οποίαν προσετέθη και η προς τον μεταφραστήν επιστολή του Μορελλέτου. Εξαντληθέν μετετυπώθη περί Χαριλάου Π. Σοφianoπόλου δαπάνη του πατρός αυτού. Με προσθήκην των Προλεγομένων εις τα Ηθικά του Αριστοτέλους παρά του Κοραή και τινών παρατηρήσεων του Βένθαμου. Εν Αθήναις, εκ της τυπογραφίας της προόδου διευθυνομένης υπό Γ. Βλασσαρίδου 1842¹⁷⁶.

Στο οπισθόφυλλο υπάρχουν τα περιεχόμενα της έκδοσης: α' Αφιερωτική επιστολή του Π. Σοφianoπόλου προς τον Δημήτριον Καρασάθην, προστάτην των σπουδαιών, β' Επιλεγόμενα του Μετατυπωτού Χαριλάου, γ' Προλεγόμενα πρώτης και δευτέρας εκδόσεων του Κοραή, δ' Κείμενο του Βεκκαρίου εις την καθομιλουμένην, ε' Σημειώσεις του Κοραή εις όλον το Σύγγραμμα νεοελληνιστί, ς' Επιστολή του Μορελλέτου προς τον Κοραή, ζ' Όλα τα Προλεγόμενα εις τα Ηθικά του Αριστοτέλους. Η Αναφορά: τρεις επιστολές του Π. Σοφianoπόλου προς τόν Βασιλέα, τήν Γραμματείαν των Εσωτερικών και της Παιδείας, θ' Παρατηρήσεις του Βενθάμου επί του Βεκκαρίου, μεταγλωττισθείσαι παρά Αθ. Πετζάλη, ι' Στοιχειακός Πίναξ, ια' Συνδρομηταί, ιβ' Παροράματα.

Η συγκεκριμένη έκδοση περιέχει τις επιστολές του Morellet και του Σοφianoπόλου:

«Προς τους γονείς των νηπίων της Ελλάδος, ελευθέρως και δούλης, και προς τούς Διδασκάλους αυτών

Ο αυτάδελφός μου, Αθηνόδωρος μετετύπωσε τά Άπαντα του Ισοκράτους, έκδοσιν του Σοφού Κοραή, αναγκαιότατον βιβλίον εις τούς σπουδαστάς της Ελληνικής γλώσσης αναλώμασι του πατρός μας.

¹⁷⁶ Στη Βιβλιοθήκη «Κοραής» υπάρχουν τα αντίτυπα 09252 και 7759. Το αντίτυπο υπ' αριθμόν 7759 προέρχεται από τη συλλογή Π. Αργέντη, όπως προκύπτει από το "ex libris" στο verso του εξωφύλλου: Ex libris Panteleonis Leonidae Argenti Chiensis.

Εγώ, τόν τέταρτον περιπατών χρόνον, δημοσιεύω τόν Βεκκαρίαν μ' έξοδα του ιδίου, χάριν πάσης τάξεως καί ηλικίας παρ' ημίν είναι όλος εις τήν καθομιλουμένην. Η προσθήκη των προλεγόμενων εις τά Πολιτικά του Αριστοτέλους καί τά Ηθικά αποκαθιστά το παρόν σύγγραμμα ανεξηγήτου ωφελείας! Διδάσκει τήν Καθαρωτέραν Ηθικήν. Ευγνωμοσύνη και δι' αυτό πρός τόν καλόν μου Πατέρα!

18 Ιουλίου 1822: Εν Αθήναις

Ο βαπτισμένος Χ. Σοφιανόπουλος»

.....

Ολοκληρώνοντας την παρουσίαση των εκδόσεων της μετάφρασης του Κοραή, παρατηρούμε ότι η ελληνική μετάφραση του *Dei delitti e delle pene* μπορεί να θεωρεί ως μια από τις πιο πετυχημένες του έργου. Η μετάφραση –που έγινε κατά βάση μέσω της γαλλικής μετάφρασης του Morellet- εντάσσεται στο πλήθος των ευρωπαϊκών μεταφράσεων του έργου. Από την άλλη πλευρά, μέσα από τη μετάφραση του Κοραή, το έργο έγινε γνωστό στο ελληνόφωνο αναγνωστικό κοινό που είχε τη δυνατότητα να μετάσχει με αυτόν τον τρόπο στις ιδέες του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού.

Επιπλέον, η ελληνική μετάφραση Κοραή φέρει την εξής πρωτοτυπία: συνοδεύεται από τα «Προλεγόμενα». Έτσι, λοιπόν, ο Έλληνας στοχαστής μέσα από τα «Προλεγόμενα» είχε την ευκαιρία να διατυπώσει τις απόψεις του για το καταλληλότερο πολίτευμα, ενώ συγχρόνως ήλπιζε ότι το έργο του *Dei delitti e delle pene* μπορούσε να αποτελέσει τη βάση του ποινικού κώδικα για το ελεύθερο, πλέον, ελληνικό κράτος.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συνοψίζοντας, προσεγγίσαμε το ζήτημα της επιτυχίας και της διάχυσης του *Dei delitti e delle pene* μέσα από τρία διαφορετικά θέματα: πρώτον, το μεταφραστικό πρόβλημα, δεύτερον, τη συζήτηση γύρω από το δικαίωμα του τιμωρείν και τρίτον, τη σχέση του Διαφωτισμού με τη «φωτισμένη απολυταρχία». Στον 18^ο αι., τον αιώνα της «γαλλοφωνίας», το βιβλίο προκάλεσε αίσθηση χάρη στην πολύ γρήγορη διάχυσή του στην Ευρώπη αρχικά μέσω της γαλλικής μετάφρασης και κατόπιν μέσω των μεταφράσεων σε πολλές ευρωπαϊκές γλώσσες. Η επιτυχία του έργου έγκειται και στο γεγονός ότι κατόρθωσε να επηρεάσει την ευρωπαϊκή πολιτική σκέψη. Για το λόγο αυτό, θεωρείται ως ένα από τα χαρακτηριστικότερα παραδείγματα «επιτυχημένης» μετάφρασης.

Επιπλέον, ο Μπεκκαρία μέσα από το βιβλίο του «συνομιλεί» με σύγχρονους του στοχαστές για το δικαίωμα του τιμωρείν και αναδεικνύει τη σχέση ανάμεσα στην ουτοπία και τη μεταρρύθμιση. Ειδικότερα, τα κεφάλαια του *Dei delitti e delle pene* για τα βασανιστήρια και τη θανατική ποινή προκάλεσαν συζητήσεις και συνέβαλαν στην πολύ γρήγορη φήμη του συγγραφέα. Ο Μπεκκαρία καταδίκασε και ζητούσε την κατάργηση τόσο των βασανιστηρίων, όσο και της θανατικής ποινής στηριζόμενος στις αρχές της ωφελμιστικής θεωρίας.

Ο Ιταλός στοχαστής χάρη στη μεταφραστική επιτυχία του έργου και στη συμμετοχή του στο περιοδικό *Il Caffè* κατάφερε να γίνει διάσημος εντός και εκτός των συνόρων της πατρίδας του. Υπενθυμίζουμε τα θετικά σχόλια των Γάλλων philosophes και τα δύο διαφορετικά ρεύματα σκέψης που διαμορφώθηκαν στην Αγγλία λόγω των θεωριών του κοινωνικού συμβολαίου και του ωφελμισμού που ανέπτυξε στο έργο του.

Ο Ιταλός στοχαστής επηρέασε και το Νεοελληνικό Διαφωτισμό μέσω της μετάφρασης του Αδαμάντιου Κοραή. Ο Κοραής επιδίωξε μέσα από τη μετάφραση του έργου να προσφέρει το πρώτο έρεισμα στην ανάπτυξη της νομοθεσίας μέσω της οποίας οι άνθρωποι μπορούν να κυβερνηθούν σε μια μελλοντική ελεύθερη κοινωνία.

Από την άλλη πλευρά, ο Μπεκκαρία αποτελεί ένα αξιόλογο παράδειγμα της αλληλοδιαπλοκής του Διαφωτισμού με την «φωτισμένη απολυταρχία». Οι ιδέες του Μπεκκαρία άσκησαν επιρροή στις πολιτικές αποφάσεις ορισμένων σημαντικών

ηγεμόνων και μοναρχών της εποχής. Ο ποινικός κώδικας της Τοσκάνης που συντάχτηκε το 1786 από τον Πέτρο Λεοπόλδο απηχεί σε ένα μεγάλο βαθμό τις ιδέες του *Dei delitti e delle pene*. Επιπλέον, ο Μπεκκαρία αρνήθηκε την πρόταση της Μεγάλης Αικατερίνης να έρθει στη Ρωσία. Όμως, είναι φανερό η επιρροή του *Dei delitti e delle pene* –και ιδίως των κεφαλαίων για την κατάργηση των βασανιστηρίων και της θανατικής ποινής–στη *Nakaz*.

Και παρότι ο Ιταλός συγγραφέας αρνήθηκε την πρόταση της Μεγάλης Αικατερίνης, εντούτοις επιδίωξε και πέτυχε μαζί με τους άλλους *Caffetisti* το διορισμό του σε σημαντικές πολιτικές θέσεις στο Μιλάνο που εκείνη την εποχή βρισκόταν υπό τον έλεγχο της αυστριακής αυτοκρατορίας.

Άρα, παρατηρούμε ότι ο Τζέζαρε Μπεκκαρία υπήρξε ένας σπουδαίος εκπρόσωπος τόσο του Ιταλικού, όσο και του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού. Οι ιδέες του *Dei delitti e delle pene* επηρέασαν και συνεχίζουν να επηρεάζουν την ευρωπαϊκή διανόηση. Όμως, οι μελετητές που ασχολήθηκαν με την έρευνα για το έργο του, ήρθαν αντιμέτωποι με ορισμένα ιστορικά προβλήματα. Διαπίστωσαν ότι οι μελέτες για τον Ιταλικό Διαφωτισμό και ειδικότερα για τον Τζέζαρε Μπεκκαρία ήταν αρκετά περιορισμένες. Και ένα δεύτερο πρόβλημα που αντιμετώπισαν ήταν η αναζήτηση και η επιλογή της καλύτερης έκδοσης του έργου.

Για το λόγο αυτό, είναι πολύ σημαντική η συμβολή του Franco Venturi. Ήταν ο ιστορικός που ανέδειξε την σπουδαιότητα του Μπεκκαρία, αλλά και άλλων σημαντικών στοχαστών του Ιταλικού Διαφωτισμού. Και είναι σημαντικό ότι οι μελέτες του Venturi άνοιξαν νέους ορίζοντες έρευνας για τη σύγχρονη ιστοριογραφική σκέψη.

Κλείνοντας, θα ήθελα να αναφέρω ορισμένους προβληματισμούς που μου δημιουργήθηκαν κατά τη διάρκεια της έρευνας μου για τον Μπεκκαρία. Τα ερωτήματα αυτά μπορούν ενδεχομένως να λειτουργήσουν και ως θέματα προς διερεύνηση για μελλοντική έρευνα. Με την παρούσα εργασία προσπάθησα να διερευνήσω ορισμένα γενικά ζητήματα σε σχέση με το έργο του Μπεκκαρία και την απήχηση που αυτό είχε στην ευρωπαϊκή σκέψη.

Σε μελλοντική έρευνα, θα μπορούσε να μελετηθεί η παρουσία του Ιταλού στοχαστή στη Γαλλική Επανάσταση. Επίσης, ενδιαφέρον παρουσιάζει η εκτενέστερη μελέτη της επίδρασης του Μπεκκαρία και σε άλλες ευρωπαϊκές και μη χώρες μέσω της μετάφρασης του έργου. Με τον ίδιο τρόπο είναι δυνατόν να μελετηθεί και η επίδραση που άσκησαν και άλλοι στοχαστές του Ιταλικού Διαφωτισμού.

Ακόμη, είναι ενδιαφέρουσα η σχέση του Μπεκκαρία με τη «φωτισμένη απολυταρχία». Κατ' ανάλογο τρόπο θα μπορούσε να μελετηθεί και η σχέση και άλλων εκπροσώπων του Διαφωτισμού με μονάρχες της εποχής.

Τέλος, ένα ζήτημα για περαιτέρω έρευνα μπορεί να αποτελέσει η επίδραση που άσκησε ο Μπεκκαρία στη σκέψη και άλλων στοχαστών του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, μέσω της μετάφρασης του Αδ. Κοραή, καθώς επίσης και στα συντάγματα της Επανάστασης και του ελληνικού κράτους.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1¹⁷⁷

Η ΕΚΔΟΣΗ ΧΑΡΛΕΜ ΤΟ 1766-ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	A CHI LEGGE (ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΝΑΓΝΩΣΤΗ) INTRODUZIONE (ΕΙΣΑΓΩΓΗ)
1	ORIGINE DELLE PENE (Η ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΠΟΙΝΩΝ)
2	DIRITTO DI PUNIRE (ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΟΥ ΤΙΜΩΡΕΙΝ)
3	CONSEGUENZE (ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ)
4	INTERPRETAZIONE DELLE LEGGI (Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ)
5	OSCURITÀ DELLE LEGGI (Η ΑΣΑΦΕΙΑ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ)
6	PROPORZIONE FRA I DELITTI E DELLE PENE (Η ΑΝΑΛΟΓΙΑ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΟΙΝΗ ΤΟΥΣ)
7	ERRORI NELLA MISURA DELLE PENE (ΛΑΘΗ ΣΤΟΝ ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟ ΤΩΝ ΠΟΙΝΩΝ)
8	DIVISIONE DEI DELITTI (Η ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΩΝ)
9	DELL'ONORE (ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΙΜΗ)
10	DEI DUELLI (ΓΙΑ ΤΙΣ ΜΟΝΟΜΑΧΙΕΣ)
11	DELLA TRANQUILLITÀ PUBBLICA (ΓΙΑ ΤΗΝ ΔΗΜΟΣΙΑ ΤΑΞΗ)
12	FINE DELLE PENE (Ο ΣΚΟΠΟΣ ΤΩΝ ΠΟΙΝΩΝ)
13	DEI TESTIMONI (ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΜΑΡΤΥΡΕΣ)
14	INDIZI E FORME DI GIUDIZI (ΚΑΤΑΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΜΟΡΦΕΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ)
15	ACCUSE SEGRETE (ΚΡΥΦΕΣ ΚΑΤΑΓΓΕΛΙΕΣ)
16	DELLA TORTURA (ΓΙΑ ΤΑ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΑ)
17	DEL FISCO (ΓΙΑ ΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΤΑΜΕΙΟ)
18	DEI GIURAMENTI (ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΟΡΚΟΥΣ)
19	PRONTEZZA DELLA PENA (ΑΜΕΣΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΠΟΙΝΗΣ)
20	VIOLENZE (ΒΙΑΙΟΠΡΑΓΙΕΣ)
21	PENE DEI NOBILI (ΟΙ ΠΟΙΝΕΣ ΤΩΝ ΕΥΓΕΝΩΝ)
22	FURTI (ΚΛΟΠΕΣ)
23	INFAMIA (ΑΤΙΜΩΣΗ)
24	OZIOSI (ΠΑΡΑΣΙΤΑ)
25	BANDO E CONFISCHE (ΕΞΟΡΙΑ ΚΑΙ ΔΗΜΕΥΣΕΙΣ)
26	DELLO SPIRITO DI FAMIGLIA (ΓΙΑ ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ)
27	DOLCEZZA DELLE PENE (Η ΕΠΙΕΙΚΕΙΑ ΤΩΝ ΠΟΙΝΩΝ)
28	DELLA PENA DI MORTE (ΓΙΑ ΤΗ ΘΑΝΑΤΙΚΗ ΠΟΙΝΗ)
29	DELLA CATTURA (ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΦΥΛΑΚΙΣΗ)
30	PROCESSI E PRESCRIZIONE (ΔΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΡΑΦΗ)
31	DELITTI DI PROVA DIFFICILE (ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΔΥΣΚΟΛΑ ΑΠΟΔΕΙΚΝΥΟΝΤΑΙ)
32	SUICIDIO (ΑΥΤΟΚΤΟΝΙΑ)
33	CONTRABBANDI (ΛΑΘΡΕΜΠΟΡΟΙ)
34	DEI DEBITORI (ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΟΦΕΙΛΕΤΕΣ)

¹⁷⁷ Παραθέτω τα περιεχόμενα των εκδόσεων Χάρλεμ και Λονδίνου που άντλησα από την έκδοση του *Dei delitti e delle pene* που επιμελήθηκε ο Franco Venturi το 1965. Η έκδοση Χάρλεμ είναι η τελευταία που έχει υποστεί τις διορθώσεις του Beccaria, ενώ η έκδοση του Λονδίνου-η επονομαζόμενη «vulgata»-ακολουθεί τη διάταξη του Morellet. Η μετάφραση είναι δική μου. Επίσης, παραθέτω τον καταλόγο των εκδόσεων της μετάφρασης του Αδ. Κοραή (1802 και 1823).

35	ASILI (ΑΣΥΛΑ)
36	DELLA TAGLIA (ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΚΗΡΥΞΗ)
37	ATTENTATI, COMPLICI, IMPUNITÀ (ΑΠΟΠΕΙΡΕΣ, ΣΥΝΕΝΟΧΟΙ ΚΑΙ ΑΤΙΜΩΡΗΣΙΑ)
38	INTERROGAZIONI SUGGESTIVE, DEPOSITIONI (ΥΠΑΓΟΡΕΥΤΙΚΕΣ ΑΝΑΚΡΙΣΕΙΣ, ΚΑΤΑΘΕΣΕΙΣ)
39	DI UN GENERE PARTICOLARE DI DELITTI (ΓΙΑ ΕΝΑ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΟ ΕΙΔΟΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΩΝ)
40	FALSE IDEE DI UTILITÀ (ΕΣΦΑΛΜΕΝΕΣ ΙΔΕΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΩΦΕΛΙΜΟΤΗΤΑ)
41	COME SI PREVENGANO I DELITTI (ΠΩΣ ΝΑ ΑΠΟΦΕΥΓΟΝΤΑΙ ΤΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ)
42	DELLE SCIENZE (ΓΙΑ ΤΙΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ)
43	MAGISTRATI (ΔΙΚΑΣΤΕΣ)
44	RICOMPENSE (ΑΝΤΑΜΟΙΒΕΣ)
45	EDUCAZIONE (ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ)
46	DELLE GRAZIE (ΓΙΑ ΤΙΣ ΑΠΟΝΟΜΕΣ ΧΑΡΙΤΟΣ)
47	CONCLUSIONE (ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ)

Η ΕΚΔΟΣΗ ΛΟΝΔΙΝΟΥ ΤΟ 1774-ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1	A CHI LEGGE (ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΝΑΓΝΩΣΤΗ) INTRODUZIONE (ΕΙΣΑΓΩΓΗ)
2	ORIGINE DELLE PENE (Η ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΠΟΙΝΩΝ) DIRITTO DI PUNIRE (ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΟΥ ΤΙΜΩΡΕΙΝ)
3	CONSEGUENZE (ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ)
4	INTERPRETAZIONE DELLE LEGGI (Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ)
5	OSCURITÀ DELLE LEGGI (Η ΑΣΑΦΕΙΑ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ)
6	DELLA CATTURA (ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΦΥΛΑΚΙΣΗ)
7	INDIZI E FORME DI GIUDIZI (ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΕΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ)
8	DEI TESTIMONI (ΓΙΑ ΤΙΣ ΚΑΤΑΘΕΣΕΙΣ)
9	ACCUSE SEGRETE (ΜΥΣΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑΓΓΕΛΙΕΣ)
10	INTERROGAZIONI SUGGESTIVE, DEPOSITIONI (ΥΠΑΓΟΡΕΥΤΙΚΕΣ ΑΝΑΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΘΕΣΕΙΣ)
11	DEI GIURAMENTI (ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΟΡΚΟΥΣ)
12	DELLA TORTURA (ΓΙΑ ΤΑ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΑ)
13	PROCESSI E PRESCRIZIONI (ΔΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΡΑΦΕΣ)
14	ATTENTATI, COMPLICI, IMPUNITÀ (ΑΠΟΠΕΙΡΕΣ, ΣΥΝΕΝΟΧΟΙ ΚΑΙ ΑΤΙΜΩΡΗΣΙΑ)
15	DOLCEZZA DELLE PENE (ΕΠΙΕΙΚΕΙΑ ΤΩΝ ΠΟΙΝΩΝ)
16	DELLA PENA DI MORTE (Η ΘΑΝΑΤΙΚΗ ΠΟΙΝΗ)
17	BANDO E CONFISCAZIONI (ΕΞΟΡΙΑ ΚΑΙ ΔΗΜΕΥΣΕΙΣ)
18	INFAMIA (ΑΤΙΜΩΣΗ)
19	PRONTEZZA DELLA PENA (ΑΜΕΣΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΠΟΙΝΗΣ)
20	CERTEZZA ED INFALLIBILITÀ DELLE PENE. GRAZIE (ΒΕΒΑΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΣΙΓΟΥΡΙΑ ΤΩΝ ΠΟΙΝΩΝ. ΑΠΟΝΟΜΕΣ ΧΑΡΙΤΟΣ)

21	ASILI (ΑΣΥΛΑ)
22	DELLA TAGLIA (ΓΙΑ ΕΠΙΚΗΡΥΞΗ)
23	PROPORZIONE FRA I DELITTI E DELLE PENE (Η ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΑ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΤΙΣ ΠΟΙΝΕΣ)
24	MISURA DEI DELITTI (ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΤΡΗΣΗ ΤΩΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΩΝ)
25	DIVISIONE DEI DELITTI (Η ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΠΟΙΝΩΝ)
26	DELITTI DI LESA MAESTÀ (ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΘΙΓΟΥΝ ΤΗ ΜΕΓΑΛΕΙΟΤΗΤΑ)
27	DELITTI CONTRO LA SICUREZZA DI CIASCUN PARTICOLARE. VIOLENZE (ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΗΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΟΠΟΙΟΥΔΗΠΟΤΕ. ΒΙΑΙΟΠΡΑΓΙΕΣ)
28	INGIURIE (ΕΞΥΒΡΙΣΕΙΣ)
29	DEI DUELLI (ΓΙΑ ΤΙΣ ΜΟΝΟΜΑΧΙΕΣ)
30	FURTI (ΚΛΟΠΕΣ)
31	CONTRABBANDI (ΛΑΘΡΕΜΠΟΡΟΙ)
32	DEI DEBITORI (ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΟΦΕΙΛΕΤΕΣ)
33	DELLA TRANQUILLITÀ PUBBLICA (ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΟΣΙΑ ΤΑΞΗ)
34	DELL' OZIO POLITICO (ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΠΡΑΞΙΑ)
35	DEL SUICIDIO E DEI FUORUSCITI (ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΥΤΟΚΤΟΝΙΑ ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΦΥΓΑΔΕΣ)
36	DELITTI DI PROVA DIFFICILE (ΑΔΙΚΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΠΟΔΕΙΚΝΥΟΝΤΑΙ ΔΥΣΚΟΛΑ)
37	DI UN GENERE PARTICOLARE DI DELITTI (ΓΙΑ ΕΝΑ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΟ ΕΙΔΟΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΩΝ)
38	FALSE IDEE DI UTILITÀ (ΕΣΦΑΛΜΕΝΕΣ ΙΔΕΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΩΦΕΛΙΜΟΤΗΤΑ)
39	DELLO SPIRITO DI FAMIGLIA (ΓΙΑ ΤΟ ΠΝΕΥΜΑΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ)
40	DEL FISCO (ΓΙΑ ΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΤΑΜΕΙΟ)
41	COME SI PREVENGANO I DELITTI (ΠΩΣ ΝΑ ΑΠΟΦΕΥΓΟΝΤΑΙ ΤΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ)
42	CONCLUSIONE (ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ)

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ ΚΟΡΑΗ	ΕΚΔΟΣΗ 1802
1.	Εισαγωγή
2.	Αρχή των ποινών, και δικαίωμα του κολάζειν
3.	Συμπεράσματα των προειρημένων αρχών
4.	Ερμηνεία των νόμων
5.	Ασάφεια των νόμων
6.	Περί Φυλακώσεως
7.	Σημεία και τύποι των δικών
8.	Περί Μαρτύρων
9.	Περί κρυφίων κατηγοριών
10.	Ερωτήσεις υποβλητικάί
11.	Περί Όρκων
12.	Περί Στρεβλώσεως
13.	Περί ποσότητος του καιρού, της δίκης και περί Παραγραφής
14.	Περί αμαρτημάτων αρχομένων και περί συναιτιών
15.	Περί μετριότητος των ποινών
16.	Περί της ποινής του θανάτου
17.	Περί Εξορίας και περί Δημεύσεως των υπαρχόντων
18.	Περί ποινής Ατιμώσεως
19.	Ότι η ποινή πρέπει να ήναι ταχεία, ανάλογος με το αμάρτημα και δημόσιος
20.	Ότι η ποινή πρέπει να ήναι βεβαία και αναπόφευκτος. Και περί Χάριτος ήγουν συγχωρήσεως αμαρτημάτων
21.	Περί Ασύλων
22.	Περί επικυρήξεως χρημάτων
23.	Περί αναλογίας αμαρτημάτων και ποινών
24.	Περί του μέτρου των αμαρτημάτων
25.	Διαίρεσις των αμαρτημάτων
26.	Περί αμαρτημάτων των Καθοσιώσεως
27.	Περί αμαρτημάτων εναντίον της ασφάλειας εκάστου κατά μέρος πολίτου. Και πρώτον περί της Βίας
28.	Περί Ύβρεων
29.	Περί Μονομαχίας
30.	Περί Κλοπής
31.	Περί Πραγματεύσεως απηγορευμένης
32.	Περί Χρεωφειλετών
33.	Περί αμαρτημάτων όσα τάρασσουσι την κοινήν ησυχίαν
34.	Περί Αργίας
35.	Περί Αυτοχειρίας
36.	Περί αμαρτημάτων, των οποίων η απόδειξις είναι δύσκολος

37.	Περί είδους τινός εξαιρέτου αμαρτημάτων
38.	Περί πηγών τινών από τις οποίες προέρχονται πολλά σφάλματα και πολλαί αδικίαι της νομοθεσίας .Και πρώτον περί ψευδών εννοιών ωφελείας
39.	Περί του πνεύματος της συγγενείας
40.	Περί του δημοσίου θησαυρού
41.	Τρόποι του εμποδίζειν τα αμαρτήματα
42.	Συμπεράσματα

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ ΚΟΡΑΗ	ΕΚΔΟΣΗ 1823
1.	Εισαγωγή
2.	Αρχή των ποινών, και δίκαιον του κολάζειν
3.	Συμπεράσματα των προειρημένων αρχών
4.	Ερμηνεία των νόμων
5.	Ασάφεια των νόμων
6.	Περί Φυλακώσεως
7.	Σημεία και τύποι των δικών
8.	Περί Μαρτύρων
9.	Περί κρυφών κατηγοριών
10.	Ερωτήσεις υποβλητικάί
11.	Περί Όρκων
12.	Περί Βασάνου
13.	Περί ποσότητος του καιρού, της δίκης και περι Παραγραφής
14.	Περί αδικημάτων αρχομένων και περι συναιτιών
15.	Περί μετριότητος των ποινών
16.	Περί της ποινής του θανάτου
17.	Περί Εξορίας και περι Δημεύσεως των υπάρχόντων
18.	Περί ποινής Ατιμώσεως
19.	Ότι η ποινή πρέπει να ήναι ταχεία, ανάλογος με το αδίκημα και δημόσιος
20.	Ότι η ποινή πρέπει να ήναι βεβαία και αναπόφευκτος. Και περι Χάριτος ήγουν

	συγχωρήσεως αδικημάτων
21.	Περί Ασύλων
22.	Περί επικυρήξεως χρημάτων
23.	Περί αναλογίας αδικημάτων και ποινών
24.	Περί του μέτρου των αδικημάτων
25.	Διαιρέσεις των αμαρτημάτων
26.	Περί αδικημάτων των Καθοσιώσεως
27.	Περί αδικημάτων εναντίον της ασφάλειας καθενός κατά μέρος πολίτου. Και πρώτον περί της Βίας
28.	Περί Ύβρεων
29.	Περί Μονομαχίας
30.	Περί Κλοπής
31.	Περί Κλεψεμπορίας
32.	Περί Χρεωφειλετών
33.	Περί αδικημάτων όσα τάρασσουν την κοινήν ησυχίαν
34.	Περί Αργίας
35.	Περί Αυτοχειρίας και Μετοικισμού
36.	Περί αδικημάτων, των οποίων η απόδειξις είναι δύσκολος
37.	Περί είδους τινός αδικημάτων εξαιρέτου
38.	Περί πηγών τινών από τις οποίας προέρχονται πολλά σφάλματα και πολλαί αδικίαι της νομοθεσίας .Και πρώτον περί ψευδών εννοιών ωφελείας
39.	Περί του πνεύματος της οικογενείας
40.	Περί του δημοσίου θησαυρού
41.	Τρόποι του εμποδίζειν τα αδικήματα
42.	Συμπεράσματα Σημειώσεις του Μεταφραστού

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

Οι εκδόσεις και μεταφράσεις του *Dei delitti e delle pene* μέχρι το 1825¹⁷⁸

1764: *Dei delitti e delle pene* edizione seconda rivista e corretta edizione stampata da Andrea Bonducci, Monaco [Φλωρεντία], 1764.

1765: *Dei delitti e delle pene terza edizione rivista, corretta, e notabilmente accresciuta dall'autore ... si aggiunge il giudizio di un celebre professore*, Λωζάνη, 1765.

1766: *Dei delitti e delle pene* / [Cesare Beccaria]. Edizione sesta / di nuovo corretta ed accresciuta Χάρλεμ, Et se vend à Paris : Chez Molini libraire, 1766.
Traité des délits et des peines, traduit de l'italien [by Andre Morellet, from Beccaria Bonesana « Dei delitti e delle pene], d'après la troisieme edition, revue, corrigee & augmentee & augmentee par l'auteur [i.e. Marquis Cesare Beccaria Bonesana]. Avec des additions de l'auteur, qui n'ont pas encore paru en italien, 1766.

1767: *An essay on crimes and punishments, tr. from the Italian; with a commentary, attributed to Mons. de Voltaire, tr. from the French*. Δουβλίνο: Printed by John Exshaw, 1767.

An Essay on Crimes and Punishments, translated from the Italian; with a commentary, attributed to Mons. de Voltaire, translated from the French, J. Almon: Λονδίνο 1767.

1769: *An Essay on Crimes and Punishments, translated from the Italian; with a commentary, attributed to Mons. de Voltaire, translated from the French*. The second edition, F. Newbery: Λονδίνο, 1769.

1770: *An Essay on Crimes and Punishments, translated from the Italian; with a commentary, attributed to Mons. de Voltaire, translated from the French*. The second edition, F. Newbery: Λονδίνο, 1770.

1773: *Dei delitti e delle pene. English An essay on crimes and punishments : translated, from the Italian of Beccaria / with commentary, by Voltaire, translated from the French. Voltaire, 1694-1778, 5th ed / revised and corrected* London : printed by E. Hodson,... for J. Bone, 1804 Voltaire, 1694-1778 Παρίσι : chez J.Fr. Bastien, 1773

1774: *Dei delitti e delle pene*, Edizione rivista, coretta, e disposta secondo l' ordine della traduzione francese, approuato dall' autore coll' aggiunta del commentario alla detta opera di M. de Voltaire, tradotto da celebre autore, Λονδίνο, Società dei filosofi, 1774.

¹⁷⁸ Παρουσιάζω τις εκδόσεις του *Dei delitti e delle pene* που εντόπισα στους ηλεκτρονικούς καταλόγους των βιβλιοθηκών: Biblioteca Ambrosiana, Library of Congress, Cambridge Library, New York Library, British Library και Library of Florence.

1775: *An Essay on Crimes and Punishments, translated from the Italian; with a commentary, attributed to Mons. de Voltaire, translated from the French.* The second edition, F. Newbery: Λονδίνο, 1775.

1777: *An Essay on Crimes and Punishments, translated from the Italian [i.e. from Beccaria Bonesana's "Dei delitti e delle pene"]; with a commentary, attributed to Mons. de Voltaire. Translated from the French.* pp. xii. 155. David Bruce: Charlestown, 1777.

1778: *Des Herren Marquis von Beccaria unsterbliches Werk von Verbrechen und Strafen ... Auf das neue selbst aus dem Italiänischen übersezet [by P. J. Flathe] mit ... Anmerkungen des ... Herren ... Hommels,* Μπρέσλαου 1778.

[*An Essay on Crimes and Punishments, translated from the Italian; with a commentary, attributed to Mons. de Voltaire, translated from the French. The second edition.*] pp. 191. W. Gordon & W. Creech: Εδιμβούργο, 1778.

[*Dei delitti e delle pene*] *An Essay on Crimes and Punishments ... With a commentary by M. de Voltaire.* A new edition corrected. pp. 238. Alexander Donaldson: Εδιμβούργο, 1778.

An Essay on Crimes and Punishments, written by the Marquis Beccaria, of Milan; with a commentary, attributed to Mons. de Voltaire, Φιλαδέλφεια, printed and sold R.Bell...,1778.

1780: *Dei delitti e delle pene.* Nuova ed. corr. e accresciuta. Χάρλεμ : e si vende a Parigi, dal Molini, 1780.

1781: *Dei delitti e delle pene,* Edizione nouissima, di nuouo corretta ed accresciuta/ coi commenti del Voltaire, confutazioni ed altri opuscoli interessanti di varj autori, Βενετία: Appresso Rinaldo Benvenuti, 1781.

An Essay on Crimes and Punishments, translated from the Italian; with a commentary, attributed to Mons. de Voltaire, translated from the French, F. Newbery: Λονδίνο, 1785.

1786: *Des Herrn Marquis Beccaria unsterbliches Werk von Verbrechen und Strafen ... Auf das Neue selbst aus dem Italiänischen übersetzt [by F. J. Flathe] mit durchgängigen Anmerkungen des ... Herrn Hofrath Hommels,* Βιέννη 1786.

1793: *An essay on crimes and punishments: by the Marquis Beccaria, of Milan. With a commentary, by M. de Voltaire.* A new edition corrected Φιλαδέλφεια, Printed by William Young, 1793.

1796: *Dei delitti e delle pene,* Παρίσι, Dalla Stamparia di Boiste, 1796.
Des délits e des peines, Παρίσι L' Impr. De Boiste, 1796.

1797: *Dei delitti e delle pene*, Bassano, R. di Venezia, 1797.

Dei delitti e delle pene, opera rinomatissima/ di Cesare Beccaria, Μιλάνο: Dalla Stamp. Italiana e francese..., anno VI. Repubblicano [1797 or 1798].

Traité des délits et des peines, par Beccaria, traduit de l'italien par Andre Morellet. Nouvelle edition corrigee. Procède d'une correspondance de l'auteur avec le traducteur, accompagnée de notes de diderot, et suivie d'une theorie des lois penals, Jeremie Bentham, traduite de l'anglais par Saint-Aubin Παρίσι, Imprimerie du Journal d'Economie publique, de Morale et de Politique, 1797.

1798: *Abhandlung uber Verbrecher und Strafen. Von neuem aus dem Italianischen ubers. Von J. A. Bergk. Mit Anmerkungen von Diderot, mit Noten und Abhandlungen vom Uebersetzer, mit den Meinungen den beruhmteste Schriftsteller uber die Todesstrafe nebst einer Kritik derselben, und mit einem Anhang uber die Notwendigkeit des Geschworengerichts und uber die Beschaffenheit und die Vorteile desselben in England, Nordamerika und Frank-reich*, Λειψία, C.F Fran [pref. 1798]

1801: *Dei delitti e delle pene*, Λονδίνο [i.e. Πιακέντζα], [s.n.], 1801.

Dei delitti e delle pene, Coll' aggiunta del commentario delladetta opera di m. de Voltaire tradotto da celebre autore, Μιλάνο: Mainardi, 1801.

Beccaria, Cesare, *An essay on crimes and punishments* : Tr. from the Italian of Beccaria/ With the commentary, by Voltaire. Tr. from the French. Voltaire, 1694-1778 fifth edition revised and corrected, Λονδίνο, printed by E. Hodson...for J. Bone...,1801.

1802: *Περί αμαρτημάτων και ποινών, πολιτικώς θεωρουμένων σύγγραμμα Καίσαρος Βεκκαρίου*, μεταφρασθέν εκ της ιταλικής γλώσσης και διά σημειώσεων εξηγηθέν υπό Δ. Κοραή, ιατρού και μέλους της εν Παρισίους Εταιρείας των Ανθρωποτηρητηών, εν Παρισίους de l'imprimerie de Baudelot et Eberhart, 1802.

1807: *Dei delitti e delle pene*, Μπρέσκια: Bettoni, 1807.

An essay on crimes and punishments : Tr. from the Italian / With a commentary attributed to M. de Voltaire. Tr. from the French. Voltaire, 1694-1778 Εδιμβούργο: Bell & Bradfute, 1807.

1809: *Dei delitti e delle pene*, opera rinomatissima/ di Cesare Beccaria, Βενετία: Martini, 1809.

An essay on crimes and punishments : Tr. from the Italian / With a commentary attributed to M. de Voltaire. Tr. from the French. Voltaire, 1694-1778, Νέα Υόρκη: published by stemphn gould, sign of Lord Coke, opposite the City-hall, 1809.

1810: *Dei delitti e delle pene*. Ed. XXVI. Μιλάνο: Presso Giovanni Silvestri, 1810.

1812: *Dei delitti e delle pene*, Μιλάνο: Tip. di L. Mussi, 1812.

1817: *Dei delitti e delle pene*, Pavia, P. Bizzoni,1817.

1819: *An essay on crimes and punishments* : Tr. from the Italian of Beccaria/ to which is added a commentary, by M.D. Voltaire. Tr. from the French by Edward D.

Ingraham, Φιλαδέλφεια, published by Philip H. Nicklin Walker, printer, 24, Arch St., 1819.

1821: *Dei delitti e delle pene* del marchese Cesare Beccaria, con l'aggiunta d'un esame critico dell'avv to Aldobrando Paolini ed altri opuscoli di legislazione e giurisprudenza criminale, Φλωρεντία, Tip. Di L. Pezzati, 1821-.

Dei delitti e delle pene di Cesare Beccaria, col commentario scritto dal Sig. di Voltaire, Λιβόρνo Glauco Mase, 1821.

Des délits et des peines, par Beccaria traduction nouvelle et seule, complete, accompagnée de notes et critiques sur la législation criminelle ancienne et moderne, le secret, le agens provocateurs, etc., suivie du Comentaire de Voltaire sur le livre Des délits et des peines e du Discours de J. M. A. Servan... sur l'administration de la justice criminelle, avec des notes. Par. P.J. Dufey (de l' Yvonne) Παρίσι, Dalibon 1821.

1822: *Dei delitti e delle pene*, Μιλάνο Dalla Società tip. de' classici italiani, 1822.

Tratado de los delitos y de las penas, Μαδρίτη Impr. de Alban, 1822.

Des délits et des peines, par Beccaria Traduction nouvelle / avec le commentaire de Voltaire, la Réponse de Beccaria aux Notes et Observations de Facchinei, les Observations de Hautefort, Les Lettres relatives à l'ouvrage, les considérations de m. R□derer sur la peine de mort, les Notes (dont quelquesunes inédites) de Diderot, de Morellet, de Brissot de Warville, de Mirabeau, de Servan, de Rizzi, de m. Berenger, etc. Précidie d'une notice sur Beccaria Παρίσι, Brière, 1822.

1823: *Dei delitti e delle pene*, del marchese Cesare Beccaria con apologia della giurisprudenza romana, osservazioni, confutazioni, note critiche dell' avvocato Massa, note inedite di Diderot, Morellet, proceduta da notizie intorno alla vita dell' autore Μιλάνο, Bonfanti, 1823.

Disertacion sobre los delitos y las penas, Φιλαδέλφεια, Impr. De R. Wright, 1823.

Des délits et des peines Παρίσι, A. Andre, 1823.

Βεκκαρίου περί αδικημάτων και ποινών μεταφρασμένων από την ιταλική γλώσσα δευτέρα έκδοσις διορθωμένη και αυξημένη με σημειώσεις και πίνακα στοιχειακών εις την οποία προστέθη και τό πανομοιότυπον της προς τόν μεταφραστήν επιστολής του Μορελλέτου, εν Παρισίοις εκ της τυπογραφίας Φιρμίνου Διδότου πατρός και υιών 1823.

1824: *Dei delitti e delle pene*, di Cesare Beccaria coi commentary di vari insigni scrittori, Λιβόρνo G. Masi, 1824.

1842: *Βεκκαρίου περί αδικημάτων και ποινών*, μεταφρασμένον από την ιταλικήν γλώσσα, δευτέρα έκδοσις διορθωμένη και αυξημένη με τις διορθώσεις και πίνακα στοιχειακών, εις την οποίαν προσετέθη και η προς τον μεταφραστήν επιστολή του Μορελλέτου. Εξαντληθέν μετετυπώθη περί Χαριλάου Π. Σωφianoπόλου δαπάνη του πατρός αυτού. Με προσθήκην των Προλεγομένων εις τα Ηθικά του Αριστοτέλους παρά του Κοραή και τινών παρατηρήσεων του Βένθαμου. Εν Αθήναις, εκ της τυπογραφίας της προόδου διευθυνομένης υπό Γ. Βλασσαρίδου 1842

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

ΕΝΤΥΠΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ ΣΧΕΤΙΚΕΣ ΜΕ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΜΠΕΚΚΑΡΙΑ

Παρουσιάζω μια επιλογή έντυπων εικόνων που σχετίζονται με το έργο του Μπεκκαρία. Τις εικόνες αυτές τις άντλησα από τα βιβλία Cesare Beccaria, *Scritti Filosofici e letterari* στο *Edizione nazionale delle opere di Cesare Beccaria*, L. Firpo, G. Francioni e Gianmarco Gaspari (επιμ.), Mediobanca, Μιλάνο 1984. Franco Venturi, *Settecento riformatore I. Da Muratori a Beccaria*, Giulio Einaudi editore, Τορίνο 1970 και την ηλεκτρονική εγκυκλοπαίδεια Wikipedia.

IL CAFFÈ

OPERA

BREVI E VARI DISCORSI

DISTRIBUITI IN FOGLI PERIODICI

DAL GIUGNO 1764 A TUTTO MAGGIO 1766.

SEMESTRE PRIMO.

MILANO MDCCCLV.

PRESSO GIOVANNI SILVESTRI
contrada del Bocchetto, N. 2286.

Εικόνα 1. Η σελίδα τίτλου του δεμένου σε τόμο *Il Caffè* (Ιούνιος 1764-Μάιος 1765)

IL CAFFÈ

OSSIA

BREVI E VARJ DISCORSI

DISTRIBUITI IN FOGLJ PERIODICI

Dal Giugno 1765.

PER UN ANNO SEGUENTE.

IN BRESCIA. MDCCLXVI.
CON LICENZA DE' SUPERIORI.

~~~~~

Si vende in Milano da GIUSEPPE GALEAZZI.

Εικόνα 2. Η σελίδα τίτλου του *Il Caffè* (Μπρέσκια, 1765)

Εικόνα 3. Η σελίδα τίτλου της γερμανικής έκδοσης του *Il Caffè*

Εικόνα 4. Η σελίδα τίτλου του *Ricerche intorno alla natura dello stile* του Τζέζαρε Μπεκκαρία (Μιλάνο, 1770)

Εικόνα 5. Η σελίδα τίτλου της α΄ έκδοσης του *Dei delitti e delle pene*.

52
Scheda di un'immagine...
Il Conte Don Luigi Trotti Prefetto.

Il Conte Don Luigi Trotti Prefetto.
L'immagine è un'illustrazione di un'opera di arte...
Il Conte Don Luigi Trotti Prefetto.

53
L'immagine è un'illustrazione di un'opera di arte...
L'immagine è un'illustrazione di un'opera di arte.

Εικόνα 6. α. Μία από τις πολυάριθμες θανατικές καταδίκες που δημοσιεύτηκε στην *Gazzetta di Milano*. Ο δήμιος προσφέρει θριαμβευτικά το κεφάλι στη θεράπαιδα της Σαλώμης.

β. Χαρακτικό του Giovanni Lari, το οποίο εμφανίστηκε για πρώτη φορά στην τρίτη έκδοση του *Dei delitti e delle pene* (Λιβόρνο, 1765). Σ' αυτό απεικονίζεται η Μινέρνα, η θεά της δικαιοσύνης, να αποστρέφει το βλέμμα στη θανατική ποινή και να κοιτά με ήπιο τρόπο τα εργαλεία της σκληρής επιβεβλημένης εργασίας. Η ιδέα και το πρώτο σκίτσο αυτής της εικόνας ανήκει στο συγγραφέα.

AFHANDLING
OM
BROTT och STRAFF.

Öfverlämnad af J. J. S. S.

At Lag-tyket wäro förlänt, at den ty-
nar til det meniga bästa, och därför,
da lagen blifwer skadelig, jä är det ick
mera Lag, utan elow, och bör afläggas.
Dom R. 27.

STOCKHOLM
Tykt hos Wendberg och Nerström
MDCCLXX.

Engraving of a person sitting in a chair, possibly a judge or a person being executed, with a large sunburst above their head and a crowd of people around them.

Εικόνα 7. α. Η νέα μορφή της θεάς της δικαιοσύνης στη σουηδική μετάφραση του *Dei delitti e delle pene* (Στοκχόλμη, 1770).

β. Ο Ναπολιτάνος Antonio Silla στο έργο του *Il diritto di punire o sia risposta al trattato de' delitti e delle pene del signor marchese di Beccaria* (Νάπολη, 1772) επιδίωκε να αποδείξει με τη συγκεκριμένη παράσταση ότι η θεϊκή και η ανθρώπινη δικαιοσύνη επιζητούν και δικαιολογούν την ύπαρξη του δημίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΒΙΒΛΙΩΝ ΚΑΙ ΑΡΘΡΩΝ

BIBLIA

- G. Abbatista στο Aa. Vv., *L'eta dei lumi. Studi storici sul Settecento europeo in onore di Franco Venturi*, Jovene, Νάπολη 1985 www.pbmstoria.it.
- Derek H. Aldcroft-Simon P. Ville (επιμ.), *Η Ευρωπαϊκή Οικονομία 1750-1914*, Ν. Σταματάκης (μτφ.), εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2005.
- Frédéric Barbier, *Ιστορία του βιβλίου*, εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα 2001.
- Cesare Beccaria, *On Crimes and Punishments*, R. Bellamy (επιμ.), Cambridge University Press, Καίμπριτζ 1995.
- Cesare Beccaria, *Dei delitti e delle pene. Con una raccolta di lettere e documenti relativi alla nascita dell'opera e alla sua fortuna nell'Europa del Settecento*, F. Venturi (επιμ.), Giulio Einaudi editore, Τορίνο 1970.
- Cesare Beccaria, *Scritti Filosofici e letterari* στο *Edizione nazionale delle opere di Cesare Beccaria*, L. Firpo, G. Francioni e Gianmarco Gaspari (επιμ.), Mediobanca, Μιλάνο 1984.
- Βολταίρος, *Καντίντ*, Παντελής Κοντογιάννης(μτφρ.), εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2005.
- E. Burns, *Ευρωπαϊκή ιστορία. Εισαγωγή στην ιστορία και τον πολιτισμό της νεώτερης Ευρώπης*, Ι. Σ. Κολιόπουλος (επιμ.), εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1983, τ. Α (β' έκδοση).
- Νάσια Γιακωβάκη, «Στον ορίζοντα της Ευρώπης» στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σ σ. 55-74.
- Της ίδιας, «Ο Δανιήλ Φιλιππίδης και η Λογική του Κοντιγιάκ. Μια λογική για τη γλώσσα», στο Τρ. Σκλαβενίτης και Κων/νος Σταΐκος (επιμ), *Το Έντυπο ελληνικό βιβλίο. 15^{ος} – 19^{ος} αιώνας*. Πρακτικά Διεθνούς συνεδρίου. Δελφοί, 16 – 20 Μαΐου 2001, Αθήνα: εκδ.: Κότινος, 2004, σ σ. 415 – 448.
- Βασιλική Γρηγοροπούλου, «Εισαγωγή» στο Ζαν-Ζακ Ρουσσώ, *Το κοινωνικό συμβόλαιο*, Β. Γρηγοροπούλου (επιμ.), εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2004, σ.11-33.
- Κ. Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Ερμής, Αθήνα 2002.
- Του ιδίου, *Ο Κοραΐς και η εποχή του*, Αθήναι:Ι. Ζαχαρόπουλος[χ.χ].
- Christopher Duggan, *A Concise History of Italy*, Cambridge Concise Histories, Καίμπριτζ 1994.
- Πολυχρόνης Ενεπεκίδης, *Κοραΐς-Κούμας-Κάλβος*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1967.

- V. Ferrone-D. Roche, *L'Illuminismo nella cultura contemporanea*, Editori Laterza 2002.
- Peter Gay, *The Enlightenment. The Science of Freedom*, W.W. Norton & Company, Νέα Υόρκη 1969.
- Του ιδίου, *The Enlightenment. The Rise of Modern Paganism*, W.W. Norton & Company, Νέα Υόρκη 1966.
- Φίλιππος Ηλιού, «Νεοελληνικός Διαφωτισμός» στο *Ιστορία του Νέου ελληνισμού 1770-2000*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σ σ. 55-74.
- Φίλιππος Ηλιού, *Ελληνική Βιβλιογραφία του 19^{ου} αι.* (τόμος Α΄) 1801-1818, Βιβλιολογικό εργαστήριο, Αθήνα 1997.
- Jonathan Israel, *Η Ευρώπη και ο Ριζοσπαστικός Διαφωτισμός*, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα 2005,
- Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Πολιτικοί στοχαστές των νεωτέρων χρόνων*, εκδόσεις Πορεία, Αθήνα 2004.
- Πασχάλης Κιτρομηλίδης, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Μ.Ι.Ε.Τ, Αθήνα 2000.
- Πασχάλης Κιτρομηλίδης «Η πολιτική σκέψη του Νεοελληνικού Διαφωτισμού» στο *Ιστορία του Νέου ελληνισμού 1770-2000*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σ σ. 27-54.
- Αδαμάντιος Κοραΐς, *Προλεγόμενα στους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς*, Κ.Θ. Δημαράς (επιμ.), Μ.Ι.Ε.Τ, Αθήνα 1995 (δ΄ τόμος).
- Αδαμάντιος Κοραΐς, *Αλληλογραφία*, Κ.Θ. Δημαράς, Αθήνα 1983 (ε΄ τόμος), 1823-1826.
- Claude Lauriol, *Ο Βολταίρος και η υπόθεση Καλάς-Από την ιστορία στον μύθο*, Άννα Ταμπάκη (μτφ.), Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών, Αθήνα 2006.
- Φίλιπ Μπλομ, *Οι Εγκυκλοπαιδιστές*, Λεωνίδας Καρατζάς (μτφ.), εκδόσεις Ωκεανίδα, Αθήνα 2005.
- Roland Mortier, *Φώτα του Ευρωπαϊκού 18^{ου} αιώνα*, Γιώργος Τόλιας (μτφ.), Κέντρο Νεοελληνικών ερευνών εθνικού ιδρύματος ερευνών, Αθήνα 2003.
- Dorinda Outram, *The Enlightenment*, Cambridge University Press 1995
- Giuseppe Ricuperati, *Frontiere e limiti della ragione. Dalla crisi della coscienza europea all' Illuminismo*, Duccio Canestri (επιμ.), UTET 2006.

- του ιδίου, *La citta terrena di Pietro Giannone. Un itinerario «tra crisi della coscienza europea» e illuminismo radicale*, Leo S. Olschki Editore, Φλωρεντία 2001.
- Franco Venturi, *Settecento riformatore I. Da Muratori a Beccaria*, Giulio Einaudi editore, Τορίνο 1970.
- του ιδίου, *Utopia e riforma nell'Illuminismo*, Giulio Einaudi editore, Τορίνο 1971.
- του ιδίου, *Italy and the Enlightenment*, Longman 1972.
- Pietro Verri, *Osservazioni sulla tortura* www.filosofico.net.
- Του ιδίου, *Discorso sull'indole del piacere e del dolore* www.filosofico.net.
- Του ιδίου, « Sulla interpretazione delle leggi » στο *il Caffè 1764-1766*, G. Francioni e S. Romagnoli (επιμ.), Τορίνο 1993.
- Άρης Στυλιανού, *Θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου. Από τον Γκρότιους στο Ρουσσώ*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2006.

Συμβουλευτήκα επίσης την πτυχιακή εργασία της Μαρίας Αδάμου, *Οψεις της διάχυσης των ιδεών του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού: οι πρώτες έντυπες νεοελληνικές μεταφράσεις των μεγάλων συγγραφέων του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού κατά την περίοδο 1750-1845: πτυχιακή εργασία ΙΑΚΑ επόπτρια καθηγήτρια: Νάσια Γιακωβάκη, επικουρική επόπτρια: Ιωάννα Λαλιώτου, Βόλος 2006.*

ΑΡΘΡΑ

- Νάσια Γιακωβάκη, «Η Πραγματεία περί των τριών απατεώνων και ο Ευρωπαϊκός Διαφωτισμός», *Μνήμων* 25(2003), σ σ. 147-171.
- Anthony J. Draper, “Cesare Beccaria’s influence on English discussions of punishment, 1764-1789”, *History of European Ideas*, τ.26., Issues 3-4, 2000, σ. σ. 177-199.
- Πασχάλης Κιτρομηλίδης, «Αυτόπτης φοβερών πραγμάτων. Η συζήτηση για τη Γαλλική Επανάσταση και ο Αδαμάντιος Κοραής», *Νέα Εστία*, Αθήνα Χριστούγεννα 1983, τ.1355., σ. σ. 63-74.
- Daniel Klang, “Cesare Μπεκκαρία and the clash between jurisprudence and political economy in 18th century Lombardy”, στο *Canadian Journal of History*, τ.23. (1988), σ σ. 305-336.
- John A. Marino, “A bigger Settecento italiano: wider vistas and open terrain”, *Journal of Modern Italian Studies* 10(2) 2005:133-141.
- Rebecca Messbarger, «Reforming the Female Class. Il Caffè’s Defense of Women», *Eighteenth Century Studies* 32.3 (1999), σ. σ. 355-369.
- Renato Pasta, “The History of the book and publishing in eighteenth century Italy”, *Journal of Modern Italian Studies* 10(2) 2005:200-217.
- Anna Maria Rao, “The Enlightenment and Reform: an overview of culture and politics in Enlightenment Italy”, *Journal of Modern Italian Studies* 10(2) 2005:142-167.
- Giuseppe Ricuperati, “The Enlightenment and the church in the work of Franco Venturi: The fertile legacy of a civil religion”, *Journal of Modern Italian Studies* 10(2) 2005:168-182.
- John Robertson, “Franco Venturi’s Enlightenment”, *Past and Present* 137 1992:183-206.
- Fania Oz-Salzberger, “The Enlightenment in Translation. Regional and European Aspects”, *European Review of History*, τ.13., No.3, Σεπτέμβριος 2006, σ σ. 385-409.

- Maria Teresa Silvestrini, «Free Trade, Feudal Remnants and International Equilibrium in Gaetano Filangieri's *Science of Legislation*», *History of European Ideas*, τ.32., Issue 4, σ. σ 502-524.
- Harold Stone. The achievement of Franco Venturi, *American Scholar*, 64 1995: 408 7p.

Επιλογή του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Τμήμα Φυσικής
Παράρτημα Βόλου
19155 Βόλος, Ελλάδα

